PK
3635
S4
N17
1924

ASIA

181 СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 181

ПЕСМА
О
КРАЉУ НАЛУ

уломак из староиндискога
„Махабхарата“

ПРЕВЕО С ОРИГИНАЛА И ПРОТУМАЧИО
Т. МАРЕТИЋ

CORNELL
UNIVERSITY
LIBRARY

Cornell University Library
PK 3635.S4N17 1924
Pesma o kralju Nalu :ulomak iz staroindi
3 1924 023 015 823
sasa

СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА
КОЛО XXVII БР. 181.

ПЕСМА
О
КРАЉУ НАЛУ

УЛОМАК ИЗ СТАРОИНДИСКОГА „МАХАБХАРАТА“

ПРЕВЕО С ОРИГИНАЛА И ПРОТУМАЧИО
Т. МАРЕТИЋ

БЕОГРАД
Акционарска штампарија А. Д. — Влајковићева 4. — Београд
1924.

421
E.d.

ПРЕДГОВОР.

I.

Међу индоевропским народима само су три, који су у вековима пре Христа развили обилну књижевност и наставили је даље у потоња времена. Та су три народа: грчки, римски и индијски. Обилна и знатна књижевност тих трију народа доказ је и њихове велике културе, до које су се успели у оно старо време, док су други индоевропски народи чамали у варварству или у полуварварству.

За грчку и римску књижевност сваки данашњи образовани човек у Европи бар по ономе, што је о њима читао или чуо, знаде, да су и велике и знатне, а о староиндијској књижевности понајвише врло се мало зна, а вредно је и о њој бар то знати, да је и велика и знатна. Што се тиче њене величине, имам рећи, да је већа него и грчка и римска књижевност заједно узете, а што се тиче вредности, староиндијска књижевност не заостаје ништа или не заостаје много иза грчке и римске. Староиндијска књижевност има велико мноштво дела и у поезији и у прози: у поезији су обилно заступане и епска и лирска и драмска, а и проза је бујно развијена, и то не само белетристичка, него и поучна и научна.

Језик, којим је та књижевност написана, зове се дакако староиндијски, али има још и друго име, којим су сами Индијанци свој језик називали, а то је име „санскрт", што значи: уређен, обрађен (т. ј. језик), како се у књижевности употребљавао, а како су га уредили и дотерали староиндијски граматици

избацивши из њега све, што су држали да је просто и вулгарно.*)

Санскрт је престао бити живи језик по својој прилици већ у III. веку пре Христа, дакле много пре него су стари грчки и латински језик постали мртви језици, а то није чудо, јер је санскрт старији од грчкога и од латинског језика: најстарији књижевни споменици староиндијски старији су од Хомера осам до десет векова (а Хомер је пет до шест векова старији од првих почетака римске књижевности). Пошто је санскрт престао бити живи народни језик, налазило се у Индији свагда велико мноштво образованих људи, који су онај стари језик не само разумевали, него су њим и говорили и писали; зато се стара индијска књижевност нипошто не свршује с трећим веком пре Христа, него се она истим језиком даље наставља све до XII. века после Христа. А и у наше време још има међу Индијанцима учених људи, који санскрт добро разумеју, паче и пишу и говоре санскртски.

Већ има добрих 100 година, како се у западној Европи налазило и налази се знатан број учених људи, који ревно уче санскрт. Те учене људе можемо разделити у две групе: једни тај језик уче поради самога њега, јер је он међу свима индоевропским језицима сачувао највише старине и највише помаже којешта расветлити у поредбеној индоевроп-

*) Ваља писати и говорити *санскрт*, а не *санскрит*, како се обично пише и говори. Треба знати, да је староиндијски језик имао вокално *р* онако, како тај глас има и српскохрватски језик (на пр. у речма: Хрват, Србин, црн, црна и т. д.); таково вокално *р* изговарали су стари Индијанци и у речи „санскрт" као и у многим другим речма. Будући да је тај глас данашњим европским народима готово свима помучно изговарати (па га зато и немају у својим језицима), зато њихови научњаци у староиндијским речма вокално *р* поради лакшега изговора пишу и изговарају *ри*, дакле „санскрит", исто тако „пурбег" (место прбег) и т. д., али Србима и Хрватима ништа не смета писати и говорити, како је право, т. ј. санскрт, прбег; исто тако имена (у песми о краљу Налу): Врхадасво, Ртупарно, Ркшаванат, а не Врихадасво и т. д.

ској граматици; у другу групу иду они, који уче санскрт зато, да могу проучавати велико благо староиндијске књижевности, да могу појединa санскртска дела издавати на свет, тумачити, преводити.

Међу Србима и Хрватима свагда је било врло мало људи, који би могли штогод превести из староиндијске књижевности. Томе је главни узрок, што је санскрт језик за учење веома тежак, а и индијско писмо, којим је санскртска књижевност написана, задаје свакоме много муке, док га тако научи, да га може окретно читати; оно је много теже од наше глаголице! Зато је сасвим јасно и разумљиво, зашто у хрватској и српској књижевности има врло мало превода са староиндијскога оригинала. Мени су по зната само два таква превода, а обадва су од истога књижевника: од ученог и врло даровитог нашег филолога Петра Будмана. Први је његов превод: „Pet pripovijedaka iz sanskrta" у забавнику народне читаонице дубровачке „Dubrovniku" за годину 1867 стр. 329. и даље, а други му је превод „Sakuntala", драма староиндијскога песника Калидаса, штампан у дубровачком часопису „Slovincu" год. 1879.*) Након та два превода ево тек сада трећега иза 45 година, што га ја предајем народу нашем у издању „Српске Књижевне Задруге".

Врло ће мало бити у нас људи, који би знали, да је српски превод песме о краљу Налу изишао на свет већ год. 1865. у Новаковићевој „Вили" под натписом „Краљ Нале (из Махабарате)" на стр. 244 и даље (у различним бројевима). Као преводилац потписује се *Сима Поповић*. Разлика између овога мога превода и између Поповићева стоји у томе,

*) Како је покојни Будман био човек велике марљивости и талента, то је он доказао тим, што је још један веома тешки језик тако изучио, да је могао књиге писане њим читати, а то је арапски језик; још један неевропски језик он је добро изучио, а то је персијски. При свему томе треба још узети на ум, да је Будман сва та три језика научио без помоћи учитеља и школе, дакле као потпуни самоук!

што је мој превод с оригинала, а Поповић је превео с другога неког превода. Сад се разуме, зашто сам мало пре рекао, да су до сад на нашем језику изишла на свет само два превода са санскртског оригинала. Откле је управо Сима Поповић преводио, то ја за сад не могу рећи, јер ми осим Рикертова превода (Nal und Damajanti, eine indische Geschichte, I. изд. 1828, VI. изд. 1889) није при руци никакав превод, који је изишао на свет пре год. 1865., а из Рикертова превода Поповићев превод јамачно није потекао, јер су разлике међу једним и другим превелике. Никако се не може рећи, да је Сима преводио с оригинала. Што је његов превод веома слободан, то још није доказ, да није с оригинала, него ја томе налазим доказ у другом нечему. Нека староиндијска имена, што се налазе у оригиналу песме о краљу Налу, пише Сима тако, да се јасно види, да он санскрта никад није учио; тако на пр. пише он Фим (место Бхим), пише Видарф (место Видарбха), Ајоц и Ајоција (место Ајодхја), Козала (место Косала), Винција (место Виндхај, гора, а Поповић каже, да је град!), Адантја (место Авантија), Сабау (место Субахуј), Ритупарна (место Ртупарно). Тко је изучио само почетке староиндијске граматике, он добро зна, да санскрт нема гласова *ф, ц, з*, дакле да не може ни у преводу бити Фим, Видарф, Ајоц (Ајоција), Козала, Винција, — да је право санскртски Ртупарно, а не Ритупарна.

Поред свега тога, што Симин превод није с оригинала и што је веома слободан, а има у њему и прескочених места, опет се по правди мора рећи, да је читак, гладак и поетичан. Употребио је осмерце, сваки с одмором у средини, а узима и сликове у парним стиховима, тако да слик имају стихови други и четврти, шести и осми и т. д., а непарни су стихови без слика.

II.

И најбољи и најверније превод песничкога дела у стиховима даје свагда само приближну слику ори-

гинала, јер стихови врло вежу преводиоца у његову настојању, да каже све онако, како је у оригиналу, а што је превод слободнији, то се више одмиче од оригинала. Тко жели знати, што је и како је песник овога или оног оригинала овде нли онде што рекао, њему ће свагда бити милији превод, који је по могућности веран, па макар и не био сасвим поетичан. А будући да превод с оригинала може то да бар приближно буде, зато ће читатељ, који жели што боље познати оригинал, којега не може читати (јер му језик оригинала није познат), радије узимати у руке превод с оригинала него с превода.

Ово бејаху моје мисли пре него се дадох на овај посао. Мишљах, да не може зло бити, ако се поред Симина превода изда на свет много вернији превод с оригинала. Мој посао не би био на одмет ни онда, да је Поповићев превод изишао на свет пре неколике године и да га данас може свако лако набавити, али сад је његову преводу већ готово 60 година, и кад је он данас готово сасвим неприступан те скоро нитко за њ и не зна, зато мислим, да нитко не може рећи, да је овај мој посао залишан и непотребан. Симину преводу напокон је и та велика мана, што нема никаквога предговора ни поговора, никаквих бележака ни тумачења. А од дела, које је спевано бар пред 2000 година, и то у сасвим другом свету (у сасвим другом milieu-у) и под сасвим другим небом, дати читатељима голи текст, то значи добру половину, ако не и више душевнога ужитка читатељу одузети, јер ће му велики део онога дела бити неразумљив, а што не можемо разумети, то нас не може ни наслађивати. Зато сам ја овоме своме преводу додао белешке и друга тумачења, да сватко може преведени текст што лакше читати.

Да кажем још и особити разлог, зашто сам се ја у своје старе дане дао на овај посао. Ја сам од своје младости па досад увек радо читао праву и здраву поезију у свим њезиним врстама, а најмилија ми увек бејаше епска поезија, како је Хоме-

рова Илијада и „Одисеја, Виргилова Енеида, Овидове Метаморфозе, Мицкјевићев „Господин Тадија". Зато сам ја та славна дела светске књижевности превео и на свет издао држећи, да су добри преводи добрих песничких дела добитак за сваку књижевност, особито за онаку, какова је наша, српска и хрватска, која нема на претек већих епских дела особите вредности. А сада ево пуштам у свет епско дело опсегом мање од свих сада споменутих, оно-лико по прилици, као што је Гетеов „Херман и Доротеја" нли Тенисонов „Енох Арден". И такова су дела у нашој оригиналној књижевности сасма ретка. Зато мишљах, да ће добро бити, ако наша образована публика буде могла у своме језику читати и таково дело, које је прави бисер поезије старога једног културног народа. А да је песма о краљу Налу прави бисер, у том се слажу све компетентне књижевне судије, а потврђује то и чињеница, да је већ одавно преведена на све европске језике (међу другима и на мађарски).

Ја добро знам и осећам, да ми природа није дала песничког дара; зато ја ни у својим дојакошњим преводима, а ни у овоме, што излази на свет у овој књизи, нисам хтео, а ни смео ићи за тим, да Илијаду или Енејиду и т. д. онако преведем, као што је чинио Змај-Јовановић у својим преводима песничких дела, која он није право говорећи ни преводио, него препевавао. То је могао Змај чинити, јер је био рођен песник, па су поред све слободе његови преводи глатки и поетични, а гдекоји су готово поетичнији, неголи су оригинали! Да сам ја своје оригинале хтео препевавати као Змај, изишло би по свој прилици штогод траљаво и нескладно, јер тко није песник, нека то и не покушава бити! Зато мени није остало друго, него да се што тешње прилањам уз оригинал, и тако мислим да ми је пошло за руком, да останем прилично веран оригиналима.

Ако ко мисли, да песничка дела може преводити само песник, а људи непесници да се имају тога посла проћи, они не узимају на ум, да у другим

европским књижевностима има мноштво добрих и хваљених превода песничких дела, који потичу од људи непесника, али иначе савесних, који оригинал добро разумеју, а познају добро и језик, с којега преводе, и језик, на који преводе.

Поред свега мога настојања, да као у досадашњим мојим преводима тако и у овоме будем што вернији оригиналу, опет морам додати: да сам преводио у прози, био бих још вернији; али преводити прозом песничка дела, којих су оригинали сложени у стиховима, ја нисам хтео, а мислим да нисам ни смео. Зашто не? Стихови дају сваком правом песничком делу ону особиту чар и милиње, а да тако речем, ону илузију, која читача или слушача обузима те га као преноси у други песнички свет, различан од прознога света. Преводилац, који управо зна, што је поезија и што се њој хоће, да што јаче делује, он не ће стихове оригинала заменити у своме преводу прозом, јер он добро зна, да се у прози разбија поменута чар и милиње и илузија. Ја сам један пут питао једнога нашег књижевника, који је прозом превео неко велико песничко дело сложено у стиховима, зашто је то учинио, а он ми рече: учинио сам то зато, јер и Французи често тако раде. Ја му одговорих: у том се не треба угледати у Французе, јер они поради особите нарави свога језика не могу градити добрих хексаметара (оригинал дела, што га је онај књижевник превео, сложен је у хексаметрима). Прави разлог, зашто је онако учинио, није ми хтео онај књижевник рећи, и да је хтео, он би ми на моје питање одговорио: окренуо сам стихове у прозу зато, јер је то много лакше него мучити се градећи стихове. На тај разлог може да буде само један одговор, т. ј. коме је тешко или тко не може стихове градити, а он нека не преводи песничких дела!

Сваки књижевно образовани човек може лако себи представити, да би остало врло мало поезије и у највернијем прозном преводу на пр. Гетеова Фауста или Шилерове „Песме о звону" или Бајронова Дон

Жуан-а. Или помислимо, што би било од наших дивних јуначких народних песама, као што је на пр. „Женидба Душанова", да их Вук није издао онако, како их је забележио од народних певача, него да их је препричао у прози! Не би ли тада пропале бар три четвртине поезије, која нас осваја, кад оне песме читамо? Види се дакле, да су права поезија и добро грађени стихови нераздружљиви, па што је нераздружљиво у оригиналу, не треба раздруживати ни у преводу!

То су ето разлози, зашто ја нисам хтео, а како рекох, ни смео прозом превести Хомера, Виргила, Овида и Мицкјевића, а исти су ме разлози одвраћали од тога, кад сам се примио, да преведем песму о краљу Налу. Нисам се у томе хтео угледати на једнога Немца (Х. К. Келнера), који је ту песму превео прозом и издао на свет у Рекламовој „Универсалној Библиотеци", него сам се волео угледати на друге преводиоце, који су „Нала" превели у стиховима.

Ја ћу радо признати, да прозни преводи песничких у стиховима сложених дела могу бити од користи оним читатељима, који од превода ништа друго не траже, него да виде све од почетка до краја, што је у којем песничком делу, којега (ради непознавања онога језика) не могу читати у оригиналу, — али књижевне вредности такви преводи не могу имати. Проза и стихови тако се међу собом разликују, како се разликује свакидашње рухо, којим смо обучени код куће и у обичне дане на улици, од руха стајаћег, парадног, које облачимо само у особитим свечаним приликама. Сватко врло лако увиђа, како би недолично било, кад бисмо свакидашње рухо и у свечаним згодама употребљавали.

III.

Оригинал песме о краљу Налу сложен је у стиховима по од 16 слогова; у средини, дакле иза осмога слога, понајвише је одмор, а још је јачи одмор на крају свакога стиха. По два таква стиха

здружују се у једну целину (т. зв. дистих, староинд. „слок"), али каткад су и три стиха здружена у целину, врло је ретко један стих сам о себи без другога. У првој половини шести и седми слог су дуги, у другој половини дуг је четрнаести слог, а петнаести је кратак; сви остали слогови могу бити и кратки и дуги. За дуге слогове треба напоменути да могу бити (као и у грчкој и у латинској метрици) дуги не само изговором (што су Римљани звали „natura"), него и положајем (што су Римљани звали „positione").

Ја сам шеснаестерац оригинала преполовио и начинио од њега два осмерца зато, што ми се осмерац за наш језик и за нашу поезију чини природнији од шеснаестерца, којега у новијој нашој народној поезији никако нема, а осмерац је доста обичан (дакако само у женским песмама). Могао сам то учинити особито стога, што индијски шеснаестерац понајвише има (како већ рекох) иза осмога слога одмор.

Слика нисам нигде узимао, јер га нема нигде ни у оригиналу; а што се тиче слогова шестог и седмог, четрнаестог и петнаестог, нисам се обзирао на њихову квантитету, јер да сам то чинио, моји осмерци не би ни мало били лепши и благогласнији, неголи су и овако; само бих се без потребе везао, и превод би ми био мање веран. Могао сам, истина, дуљину слогова оригинала заменити у преводу акцентом (како чинимо градећи од грчких или латинских хексаметара српскохрватске), али ни то не би ни мало повећало лепоте и благогласја осмерца, а стезало би ми увелике слободу.

Само су два стиха, и то на свршетку XXIV. певања, друкчија, неголи је до сад речено; види о њима у белешци.

У нашој народној поезији налазимо два различна осмерца; један се може звати *обичнији*, други *ређи*. Обичнији је осмерац на пр. у стиховима:

о човече праведниче,
један Божји службениче!
ако мислиш Божји бити,
чини добро за живота;
поштуј брата старијега,
и тебе ће млађи твоји,
у добру се не понесси,
а у злу се не поништи
и т. д.

У том је стиху одмор иза четвртог слога. Највећи део стихова у овоме мојем преводу грађен је по обрасцу тога обичнијег народног осмерца, и ја сам га свуда употребио, гдегод је могуће било. Али свуда то није било могуће, јер како тај стих има одмор иза четвртог слога, не може се у њ наметстити ниједна реч, која има више од четири слога. А таквих речи има доста и у језику нашем уопће, и у овоме преводу напосе. У случајевима, кад би ми дошла реч од пет слогова, није дакле било друге, него употребити ређи осмерац, у који таке речи могу стати. Ређи осмерац имамо у овим народним стиховима:

сву ноћ ми соко препева
на Миланову пенџеру:
„устани горе, Милане!
девојка ти се удаје
и тебе зове на свадбу;
ако јој не ћеш на свадбу,
а ти јој пошљи благосов". —
нека је, нек се удаје,
ићи јој не ћу на свадбу,
него јој шаљем благосов
и т. д.

Овде, истина, нема ниједне речи, која би у правом или у граматичком смислу имала сама собом пет слогова, али у другом и у четвртом стиху долазе речи: „на Миланову", — „девојка ти се", које се у обичном говору изговарају, као да напишемо: „намиланову", — „девојкатисе", т. ј. у оба је случаја само по један акценат, и у метричком смислу једно је и друго по једна реч, и ако су „на Миланову" две речи, а „девојка ти се" јесу три.

У народној поезији има и примера, где се у ређем осмерцу налази реч, која и у граматичком смислу има пет слогова, на пр : доћи ће Карађорђије.

Одмор је у ређем осмерцу обично иза петога слога, на пр. устани горе, Милане, — ређе иза трећега, на пр. нека је, нек се удаје.

Ређи осмерац узет је доста често у овоме преводу и онде, где нема речи од пет слогова, али није било могуће или није лако било начинити обичнији осмерац.

Врло је мало осмераца у мене, који се не могу звати ни обичнији ни ређи, код којих дакле ни на шта друго нисам гледао, него само на то, да у стиху буде осам слогова. То је учињено само у случајима преке нужде, т. ј. где никако нисам могао начинити осмерац ни обичнији ни ређи, или ако сам могао, али то би било на штету верности. Мислио сам: ако већ мора нешто страдати, стих или верност, боље је да страда стих.

Французи су неку метричку особину назвали „enjambement." Права дефиниција те речи, како је ја схваћам, гласи: enjambement је, кад на крају којега стиха нема правога одмора (а одмор на крају стиха има бити бар тако јак, како је у средини, или још јачи), а нема га зато, што тамо стоји таква реч, која у обичном говору не може никад стајати на крају реченице, него иза ње увек стоји још која реч (бар једна). Enjambement је на пр. у овим стиховима:

1. све бејаше лепше, *него*
можеш рећи ил' помислит.
2. закликта ли бела вила *или*
сиви соко у гори зеленој?
3. помози ми, брате, *ако*
имаш срце у грудима.
4. дођоше нам мили гости, *који*
пријатеље старе видет желе.

Enjambement је и онда, кад две речи стоје у два стиха, које се у обичном говору не растављају, на пр.

1. зачудише сви се *Марку*
Краљевићу, кад то рече.
2. када Србљи докопаше *Турке*
зулумћаре у бијеле руке.

Да је enjambement у народној нашој метрици погрешка, то сам ја већ одавно доказао у својој радњи „Метрика наших народних песама" (штампаној у „Раду југославенске академије," књ. 168), §. 38.39. Зато сам га се ја у овоме своме послу чувао, колико сам више могао, али поред свега настојања остало је неколико стихова с enjambement-ом. Није то учињено од обести или непомње, него у прекој нужди.

Погрешка је у народној нашој метрици и то, кад се у истом стиху поред метричкога одмора налази и природни, т. ј. одмор, који се у писму назначује каквом интерпукцијом, на пр.

1. видиш, да сам човек сиромашан.
2. знаш ли, што си јучер учинио?
3. једна носи жита, друга меда.
4. где нађосмо дворе, похарасмо.

И те сам се погрешке ја у овом послу чувао, колико ми беше могуће, али каткад нужда беше јача од добре воље.

Све сам ово ја споменуо зато, да читатељи виде, како ја и сам увиђам, да овај мој превод са стране метрике није савршен ни онолико дотеран, колико би био, да је изишао из пера вештијега од мене стихотворца.

Како се дакле види, ја сам се у грађи својих стихова угледао на народну нашу метрику, па тако је и ово, што ћу сад рећи. Читаву сам ову књигу написао источним говором зато, што ће она као издање Српске Књижевне Задруге више долазити у руке људима источнога говора него јужнога, — али где ми је у стиху био потребан један слог, тамо сам ову или ону реч узео у јужном обличју, па пр. I., 38: „у свијету" место „у свету." Тко је само мало народних песама читао, он зна, да се овако мешање јужнога говора с источним (а и са западним) поради потребе стиха често у њима налази. Не видим разлога, зашто се том слободом не би служили и уметни наши стихотворци, где им затреба.

Пошто сам навео, у чему сам се угле́дао на метрику народних наших песама, треба да наведем и оно, у чему се нисам хтео на њу угле́дати. Познато је, да се у нашим народним стиховима врло често налазе грдне елизије (т. ј. сакаћење речи), на пр. да *ј'* у мене што *ј'* у цара благо, — да ми *с'* хоће драги смиловати, — обоје *ћем'* изгубити главе, — мала *ш'* фала, бела вило, — *ошташ'* Турци у гори плачући и т. д. Тако сакатити речи ја никад нисам хтео у својим преводима, јер сам свагда држао, а и данас држим, да то језик нагрђује. Ни народ није непогрешљив! — Изузетно мислим, да се и уметним стихотворцима може допустити у 2. падежу множине, на пр. годин', стотин', Турак' место: година, стотина, Турака, јер они су краћи облици некад у језику били веома обични, па се као архаизми могу у песмама и данас узимати. Гдекоји се такав краћи облик може наћи и у овоме преводу.

IV.

Не мислим никако, да сам све и свуда тако превео, да се овде онде не би могло ово или оно лепше и боље рећи. Тко буде икад с те стране овај мој превод просуђивао, нека узме на ум, да је санскрт језик веома бујан, много богатији од нашега, да му је начин изрицања (фигуре, узречице) понајвише различан од начина изрицања у нашем језику онако, како се индијска прашума пре 2000 година разликовала од какве данашње шуме у нашој отаџбини. Где је за који појам у нашем језику само једна реч или две, тамо санскрт често има по десетак или више синонима (за наше „слон" има санскрт до сто речи!); отуд је јасно, да наш језик не може санскрта у свим његовим финоћама стизати.

О естетичкој вредности песме о краљу Налу, њеној композицији и особинама, којима се разликује од епских дела спеваних у Европи, не ћу овде да говорим, да се овај предговор сувише не отегне. Којешта, о чему би се овде могло говорити, многи ће читатељи и сами опазити. Главно је, да песма чи-

татеља освоји, а то она може и сама учинити с помоћу бележака, које сам јој додао. Кад сам споменуо белешке, ваља да кажем, да сам се, пишући их, много помогао белешкама у издању Х. К. Келнера (Das Lied vom Könige Nala in transskribiertem Texte mit Wörterbuch. Leipzig 1885). — Осим тога Келнерова издања имао сам пред собом још издање Ф. Бопа (Nalus, Mahabharati episodium, Berlin 1868; текст је штампан у оригиналном санскртском писму) и издање Б. Либиха (у књизи Sanskrit-Lesebuch, Leipzig 1905; текст је у латинској транскрипцији, а додат је и речник).

Ваља напоменути, да се различни издавачи не слажу свуда у тексту; на доста места једни имају штогод овако, други онако, а кашто се уопће не може ухватити прави смисао. О томе не ћу даље да говорим, јер неколико примера томе, како је текст гдешто рђаво сачуват, може читатељ наћи у белешкама. Познато је, да таквих неприлика с текстом има више или мање у свих старих грчких и римских писаца.

V.

Из натписа ове књиге разабира се, да је песма о краљу Налу уломак из староиндијског епског дела, које се зове „Махабхарат." Ово је дело тако големо, да му међу свим песничким делима читавога света пема пара, што са тиче величине. Сложено је од неко 220.000 стихова и осам пута је веће од Хомерове Илијаде и Одисеје заједно узетих! Дели се у 19 књига. Име „Махабхарат" значи: „велика песма о Бхаратима" (а шта су Бхарати, видећемо мало даље).

Сваком је потпуно јасно, да тако велико дело није могао спевати један човек, нити је могло бити спевано у неколико година. Око Махабхарата су радили многи песници (којима се не зна имена), јамачно неколико стотина година, док није добио коначни свој облик и опсег, и то у једном од последњих векова пре Христа. Зато је Махабхарат дело без јединства, велики зборник у стихове стављених прича

и моралних наука и рефлексија нанизаних без савеза међу собом; сваки је песник уметао у Махабхарат, шта је хтео, не питајући, да ли његов уметак стоји у каквој свези с оним, што је пред њим и с оним, што је за њим. Махабхарату није било суђено, да добије коначног уредника, који би од оне несрећене гомиле свега и свачега начинио дело умерена опсега и јединствено онако, како су Илијада и Одисеја дела јединствена поред свију епизода, које се у њима налазе. У Махабхарату су епизоде понајвише велики сасвим самостални делови, који се могу из целокупнога дела извадити без штете за целину. Таква је епизода или такав је уметак и песма о краљу Налу, која се налази у III, књизи. Једино, што ту песму веже с осталим деловима Махабхарата, јесу многобројни вокативи управљени на краља Јудхиштхира, којему Врхадасво прича причу о краљу Налу и Дамајанти, па му врло често каже на пр. Јудхиштхире! Бхарате! Пандаве! Кунтин сине! Курујев потомче! народни господару! краљу над краљима! и т. д.

Потребно је, да у неколико речи кажем језгру Махабхарата. Негде у Индији има велика краљевина, о коју се отимљу на једној страни синови краља Пандуја, којих има пет, а најстарији је међу њима Јудхиштхир, а на другој страни Дурјодхан, који је њихов братучед. И Јудхиштхир са својом браћом и Дурјодхан потомци су негдашњега краља Куруја и припадају племену, које се зове Бхарати и које је основало ону краљевину. Дурјодхан, да би се ослободио својих супарника, позове Јудхиштхира на коцкање с погодбом, да онај, који буде надигран, мора краљевину оставити и бежати у пустињу. Дурјодхан будући у игри много вештији надигра лако Јудхиштхира те га заједно с његовом браћом прогна у пустињу на дванаест година. Ту у пустињи мудрац Врхадасво прича Јудхиштхиру причу о Налу, да би га у његовој беди и њевољи утешио, т. ј. да би му примером Наловим доказао, да се и Јудхиштхиру може срећа окренути, како се окренула Налу,

који је такођер коцкајући се изгубио краљевину и морао из ње бежати, а после је опет својом краљевином завладао и даље сретно живео. Пошто се Јудхиштхир ослободи пустиње, настају велики и крвави ратови између Дурјодхана и Пандујевих синова; о тим се ратовима врло много пева у Махабхарату почевши од пете књиге. У тим страшним ратовима заглави напокон Дурјодхан, и Јудхиштхир са својом браћом завлада краљевином, за коју су тако дуго ратовали.

V

Овде ћу исказати опширно садржај песме о краљу Налу идући од певања до певања.

I. *певање.* Најпре се казује, тко је Нал и какав је (ст. 1—16). Онда се говори, како се краљу Бхиму родила прекрасна кћи Дамајанта (ст. 17—40). Дамајанта кад се задевојчи, постане прва красотица на свету, како је Нал први красник; њих двоје слушајући једно о другом најлепше гласове заљубе се једно у друго, а нису се никад видели (ст. 41—68). Једноћ Нал ухвати у гају златокрилога лабуда, који му каже, ако га Нал не убије, да ће Дамајанти однети глас о њему (69—84). Лабуд одлети к Дамајанти и каже јој, да ће врло добро учинити, ако пође за Нала, а Дамајанта по истом лабуду отпоручи Налу, да ће радо за њ поћи (85—128).

II. *певање.* Дамајанта чезне и гине за Налом, нема нигде мира, не једе, не спава, омршави, побледи, и њезине другарице јаве то краљу Бхиму (1—22). Бхим се одмах досети, да је то љубавни јад и да кћер треба удати, зато он прогласи по свету краљевима и другим великашима, нека се код њега скупе, па ће једнога од њих Дамајанта одабрати за свога мужа. Сви се позваници скупе на Бхимову двору (23—48). У небу чује Индар и други богови од божанског певача Нарада, да се краљеви и великаши скупљају код Бхима, јер његова кћи бира сада себи мужа; Индар и друга три бога одлуче поћи на тај избор и одмах слазе с неба на

земљу (49—104). На путу се састану богови с Налом, уставе га и кажу му, нека буде њихов гласник (105—124).

III. *певање.* Нал не зна, тко су они, који су га уставили, па их пита, тко су? Индар му каже, да су они сва четворица богови и да су пошли на Дамајантин избор, па нека он, Нал, јави то Дамајанти и нека јој каже, да једнога од њих четворице изабере себи за мужа (1—24). Нал се испричава, да не може, кад сам хоће да буде одабран, јавити Дамајанти жељу богова; богови не примају Налова испричавања и кажу му, нека одмах одлази, да ће лако ући к Дамајанти, премда су сва врата њезина стана затворена и добро чувана (25—42). Нал одлази и нађе Дамајанту међу њезиним другарицама; све се диве његовој лепоти, а Дамајанта га пита, тко је и како је могао к њој доћи, кад су сва врата затворена (43—84). Нал се каже, тко је и шта јој богови поручују (85—100).

IV. *певање.* Дамајанта признаје Налу, да га љуби и ако он њу одбије, да ће се она убити (1—16). Нал бојећи се увредити богове наговара Дамајанту, да одабере којега од богова за мужа (17—48). Дамајанта одговара, да се она боговима клања, али за мужа да ће одабрати Нала; Нал је и опет наговара, нека богове не одбија, а она каже, да ће пред свима боговима одабрати њега, Нала; тако се њему не може никакво зло догодити (49—84). Нал се враћа к боговима и каже им, што је Дамајанта рекла (85—124).

V. *певање.* Описује се сјај и лепота великаша сакупљених на Бхимову двору (1—24). Дамајанта долази у тај сјајни збор и ту место једнога Нала уледа њих пет, јер су се сва четири бога била претворила у Нала, да би се Дамајанта преварила и одабрала којега од њих не знајући, које је прави Нал. Сад она у неприлици моли и преклиње богове, да јој очитују Нала (25—86). Богови је услише те се покажу у своме божанском лику, а Нал остане у своме људском, и онда Дамајанта пред боговима и пред свим збором одабере Нала, а Нал се онда њој завери, да ће је до свога века љубити и бити јој веран

(87—130). Онда Нал и Дамајанта моле богове за благослов, а богови не срдећи се ни мало обилно обдаре Нала и оду у небо, а и сакупљени краљеви и великаши врате се својим кућама (131—160). После тога је свадба на Бхимову двору, а онда Нал одведе Дамајанту и живљаше с њом врло сретно, а роди му се и двоје деце: син Индрасен и кћи Индрасена (161—192).

VI. *певање.* Враћајући се богови у небо састану два зла духа; Калија и његова пратиоца Двапара; први каже, да љуби Дамајанту и да иде на њезин избор, да је добије за жену, а кад му Индар каже, да је избор већ свршен, Калиј прети, да ће се Дамајанти, а по томе и Налу осветити (1—24). Богови опомињу Калија, да Налу ништа зла не чини, јер је он постао муж Дамајантин с њиховим допуштењем, а Калиј ипак одлучи пакостити Налу и моли Двапара за помоћ (25—50).

VII. *певање.* Калиј оде у Нишадску земљу и гледа, како би могао ући у Нала, и тек дванаесте године, кад се Нал нечим оскврнио, а није се по пропису очистио, улучи прилику, те уђе у њ, т. ј. овлада њим, затим оде к Налову брату Пушкару и наговори га, да се коцка с Налом (1—20). Двапар се претвори у главну коцку и тако постане помоћник Пушкаров: овај позва Нала на коцкање и непрестано у игри добива; што Нал више губи, све више у њему расте страст, те не слуша никога, да се престане коцкати; игра траје неколико месеци, а Нал једнако губи (21—74).

VIII. *певање.* Дамајанта позива краљевске саветнике желећи, да они одврате Нала од игре, али Нал их не ће ни да види (1—32). Онда Дамајанта рече коњушнику Варшнеју, да децу њезину и Налову одвезе у Кундин к њеним родитељима. Варшнеј то учини, а затим оде у град Ајодхју и тамо се код краља Ртупарна најми у службу као коњушник (33—100).

IX. *певање.* Пошто је Нал све изгубио, и саму краљевину, онда му Пушкар рече, да му је остала

само још Дамајанта, па сад нек буде игра о њу; тад се истом Нал освести, он ништа Пушкару не одговори, већ једном хаљином обучен оде из града, а Дамајанта за њим; лутају гладни и жедни, нитко се не усуђује да их прими, јер је Пушкар забранио, да нитко не сме примити Нала у своју кућу, коме је живот мио (1—44). Пошто су неколико дана по шуми лутали, долете некакве златокриле птице, Нал хоће, да их неколико ухвати, не би ли се њиховим месом нахранио, па баци на њих своју једину хаљину, али оне му однесу хаљину у ваздух и реку му: ми смо оне коцке, којима си све проиграо, па се претворисмо у птице да ти однесемо и једину хаљину, па сад буди го (45—64). Нал показује Дамајанти путове, који воде у различне земље, међу њима и онај, који води у Видарбху; Дамајанта се домишља, да Нал хоће њу да остави и за то да јој путове показује, па му говори, да му је у овој беди и невољи лакше са женом неголи саму (65—116). Нал уверава Дамајанту, да је не мисли оставити, а онда она њему предлаже, да иду заједно у њезин род у Видарбху (117—144).

X. *певање.* Нал одговара, да се стиди овако јадан и невољан ступити пред њезине родитеље, па онда обоје лутају по шуми даље огрнути једном једином хаљином, и то Дамајантином, којом је она била огрнула и себе и Нала. Тако дођу до некакве шумске колибе и ту легну на земљу, Дамајанта онако трудна и уморна одмах заспи, а Нал на јави промишља своју несрећу и смисли, да ће за Дамајанту најбоље бити, ако је он остави, и она сама у род оде (1—48). Нал у колиби нађе оштар мач и њим пресече ону једину хаљину, па се половином покрије и тако хоће да своју жену одбегне, али му љубав не да бежати, па се к њој врати и стане плакати (49—80). Дуго плаче, па час од ње одлази, час се опет к њој враћа, али га напокон Калиј силом од ње одвуче, и она сама остане у шуми (81—116).

XI. *певање.* Кад се Дамајанта пробуди и види, да је остављена, љуто плаче и јауче, све јој се не

да веровати, да је Нал побегао, него мисли, да се где у грм сакрио, а кад се увери, да је доиста остављена, она очајава и куне онога, тко је Нала унесрећио (1—68). Идући даље шумом и тражећи Нала намери се Дамајанта на змију удава, који на њу навали и стане је давити, а она дављена будући од удава јауче за Налом и зове га, да је избави (69—100). Уто се приближи некакав ловац и видећи, како удав Дамајанту дави, прискочи јој у помоћ и удава мачем посече, онда Дамајанту опере водом и нахрани хлебом; затим је пита, тко је и откле је? Док му Дамајанта прича, он њу одвећ пожудно мотри и стане јој ласкати, а Дамајанта одмах се досети, шта смера безобразник, па га прокуне, и ловац падне одмах на земљу мртав (101—156).

XII. *певање.* Описује се шума, којом Дамајанта јаучући за мужем лута (1—122). Она се намера на тигра, па га пита, је ли где видео Нала? ако га није видео, нека је прождре, али тигар мирно покрај ње пролази идући на појиште (123—144). Затим Дамајанта неком брду казује своје јаде те пита и њега, је ли где видело Нала (145—236). Иза тога угледа она некаке пустињаке, који је теше, али то је утвара њене од туге болесне маште (237—400). Онда дошавши до дрвета асока пита и њега за Нала и моли га, да јој јаде узме (401—428). Идући шумом даље намера се на велики карван (каравану), па пита оне људе за Нала, а они јој одговоре, да га нису нигде видели, и на њено питање, камо путују, кажу јој, да иду у Чедијску земљу (429—528).

XIII. *певање.* Дамајанта се придружи карвану, који се код некога језера устави, да се одмори и преноћи, али у ноћи дође стадо дивљих слонова к оном језеру на појиште и навале на карван те побију многе људе и камиле (1—72). Дамајанта се пробуди и кад види, шта се догодило, нагне бежати јаучући и придружи се неколицини брахмана, који су били од онога карвана и спасли се из погибије (73—176). Путујући с њима дође до града краља Чедијскога Субахуја и уђе у град; људи јој се чуде онако

упрљаној, чупавој и половином хаљине обученој, али краљева мати зове је к себи и пита је, тко је? (177—214). Дамајанта прича краљевој матери своју несрећу, али јој не казује ни име своје ни име свога мужа, јер жели остати непозната, па се најми у ње за собарицу; краљева мати препоручи својој кћери Сунанди непознату собарицу, да јој буде пријатељица и другарица (215—300).

XIV. *певање.* Нал лутајући по шуми намери се на змијскога краља Каркотака, који гори у пламену; Каркотак моли Нала, да га извади из ватре, а он ће га за то сретна учинити (1—32). Нал избави Каркотака, а овај онда улије у њ свој отров, не да отрује Нала, него да тај отров злога духа Калија, који је у Налу, жеже дотле, док не изиђе из Нала; уједно Каркотак промени Налу обличје и рече му, нека се одселе зове Вахук и нека се најми за коњушника краљу Ртупарну, тај да ће га научити коцкању, те ће моћи Пушкара надиграти и све натраг добити, што је изгубио; даде му и некаку хаљину, коју кад Нал обуче, вратиће му се његово право обличје (33—104).

XV. *певање.* Нал ступа као коњушник Вахук у службу краља Ртупарна (1—28). Он без престанка мисли на Дамајанту и свако вече певуши песмицу жалећи за њом; друг његов Бивал пита га, о ком он то пева, а Нал одговара увијено не казујући ни свога ни Дамајантина имена (29—78).

XVI. *певање.* Краљ Бхим шаље брахмане у свет, да траже Нала и Дамајанту, обећавајући богате дарове ономе, тко их нађе или бар за њих дозна (1—24). Само једноме брахману, Судеву, пође за руком, да на двору краља Субахуја препозна Дамајанту (25—106). Судев приступи к Дамајанти те јој рече добре гласове о њеним родитељима и о деци, а она се онда расплаче (107—131). Сунанда видевши то каже матери, а мати позове к себи Судева и моли га, да јој каже све, што зна о њеној собарици (132—158).

XVII. *певање.* Судев казује, како је Дамајанту

препознао по мадежу међу вењама, који се слабо види (1—36). Онда Сунанда и њезина мати угледају такођер тај мадеж, којега пре нису виделе; тај је мадеж Сунандиној матери доказ, да је Дамајанта кћи њезине сестре, зато пуна весеља понуди Дамајанту, да остане и живи код њих као у својој кући, али Дамајанта жели, да се што пре врати и својим родитељима и деци, па моли тетку, да је што брже опреми на пут; тетка јој учини по вољи, и Дамајанта сретно стиже у родитељски дом, где јој се сви врло обрадују (37—108). Сјутрадан моли Дамајанта своју матер, да каже оцу Бхиму, нека разашље људе по свету, који ће тражити Нала, без којега њој нема живота; Бхим радо на то пристаје, а Дамајанта брахманима, кад полазе на пут, каже, како треба да распитују за Нала. Брахмани одлазе и распитују онако, како им је рекла Дамајанта, али Нала нигде не налазе (109—200).

XVIII. *певање.* Један од разасланих брахмана, Парнад именом, враћа се и каже, да је на двору Ртупарна у Ајодхји нашао коњушника, који се зове Вахук, а могао би бити Нал, јер је на његово (Парнадово) распитивање одговорио, како је могао само Нал одговорити (1—52). Дамајанта, да би тога коњушника добавила у Видарбху, измисли варку те посла Судева у Ајодхју, нека каже Ртупарну, да ће она (тобоже) бирати опет, и то скоро, себи мужа; тако мисли Дамајанта, да ће у Видарбху доћи не само Ртупарно, него и коњушник Вахук, т. ј. Нал (53—108).

XIX. *певање.* Кад чује Ртупарно, да ће Дамајанта опет бирати мужа, одлучи одмах кренути на пут и каже то Вахуку; овај се веома ражалости, што Дамајанта за његова живота хоће да се удаје, али га жеља врло вуче, да види, шта је, јер му ипак долази мисао, да би могло бити каква варка, па каже Ртупарну, да ће он тако управљати коњма, да ће за један дан стићи у Видарбху (1—40). Онда оде у стају и одабере четири најбржа коња; Ртупарно уђе у кола, а и коњушник Варшнеј; обојица се диве

вештини Вахуковој, а Варшнеј се домишља, није ли Вахук можда Нал у промењеном обличју (41—148).

XX. *певање.* Кола јуре тако брзо, да сваки часак превале неколико миља (1—20). На путу Ртупарно доказује Вахуку велику своју вештину у брзом бројењу погађајући, колико је на једном дрвету лишћа и воћа, а Вахук уставља кола и броји, па се уверава, да је Ртупарно погодио; Вахук се чуди, а Ртупарно му каже, да је вешт не само у брзом бројењу, него и у коцкању; Вахук онда моли Ртупарна, да му преда ту своју вештину, а он ће (т. ј. Вахук) у замену њега (т. ј. Ртупарна) научити вештини у управљању коња; Ртупарно пристаје и предаје своју вештину Налу (Вахуку), а овај ће њему вештину у управљању коња предати после кадгод (21—116). Кад Нал прими вештину у коцкању од Ртупарна, онда Калиј изиђе из његова тела, јер му више не може у коцкању наудити, па побеже у дрво вибхитак (117—178).

XXI. *певање.* Ртупарно сретно долази у Видарпску земљу и улази у град Кундин (1—30). По тутњавини његових кола домишља се Дамајанта, да Нал управља коњма, па се попне на горњи део палаче, да одонуд види Нала. Уто се Ртупарно поздравља с Бхимом и чуди се, што не види никакве приправе за избор мужа, не види никаквих позваника, а и Бхим ништа о том не спомиње. Бхим нареди слугама, те одведу Ртупарна у одређени за госте стан, да се одмори (31—114). Међутим Вахук (Нал) намири коње и намести у колници кола; Дамајанта гледа те час мисли, да је Вахук Нал, а час да није, па шаље дворкињу Кесинију, да право распита (115—142).

XXII. *певање.* Дамајанта казује Кесинији, како треба да дозна од Вахука, тко је он; Кесинија одлази и пита којешта онако из далека Вахука, а он јој одговара (1—48). Затим га пита за Нала, а Вахук одговара, да о Налу нитко ништа не зна; онда Кесинија каже, како је Дамајанта брахмане упутила, да распитују за Нала и како је Вахук Парнаду одго-

ворио, па сад моли она Вахука, да онако одговори, како је онда одговорио Парнаду (49—88). Нал плачући понавља те речи, а Кесинија онда оде и каже то Дамајанти (89—124).

XXIII. *певање.* Дамајанта шаље опет Кесинију, да иде к Вахуку и да га мотри, шта он ради, не би ли опазила какав необичан знак у њега (јер у Нала има неколико таких необичних знакова). Кесинија одлази и мотри Вахука, па се враћа к Дамајанти и каже јој, да је Вахук врло необичан човек, да таквога није никад видела ни за њ чула (1—68). Дамајанта у истом послу и трећи пут шаље Кесинију к Вахуку, а затим и четврти пут заједно с обоје деце; Вахук грли децу и љуто плаче, али још не ће да се одa, и каже Кесинији, да зато плаче, што су та деца врло налик на његову децу (69—114).

XXIV. *певање.* Дамајанта позива к себи Вахука, и кад једно друго угледају, бризну плакати и плачући разговарају се; Нал спомене Дамајанти глас о њезиној другој удаји и каже, да га је то веома узбунило, те је стао сумњати о њезиној верности (1—96). Дамајанта се куне, да је увек верна била, а да никад верности ничим није нарушила, зазива богове за сведоке, онда јој Ветар (који све зна, јер по свему свету ходи) то посведочи, а и неким другим чудесима богови докажу Дајамантину верност (97—160). Онда Нал обуче ону хаљину, коју му је дао Каркотак (види у XIV. певању на крају), те добије одмах своје право обличје; сад су обоје сретни и пресретни, што су се опет састали; уто дође ноћ, и читаву ноћ они проведу причајући једно другом, што су доживели, откако су се пред три године растали (161—212).

XXV. *певање.* Други дан се пуни радости састају Бхим и Нал, а и читав град се радује и приређује различне свечаности у славу Налова повратка (1—30). Састају се Нал и Ртупарно; овај моли Нала, да му опрости, ако га је када чим увредио, а Нал каже, да се не може ни на што тужити, јер му је Ртупарно увек био добар пријатељ, па затим предаје

вештину у коњма Ртупарну (коју му је био дужан предати, види у XX. певању), а онда се Ртупарно враћа своме дому (31—78).

XXVI. *певање.* Нал се с великом славом враћа у своју краљевину те позива Пушкара на коцкање, и то не само о краљевину, него и о живот (1—40). Пушкар пристаје ругајући се Налу, јер мисли зацело, да ће Нала надиграти, али Нал добивши вештину у коцкању од Ртупарна (види у XX. певању) зна, да ће сада јамачно он добити игру; игра се почне, и Нал брзо надигра Пушкара и добије натраг своју краљевину, па би могао Пушкара и убити, али он њему великодушно поклања и живот и део очевине; Пушкар за ту великодушност благосиља Нала и одлази на своју очевину (41—120). Грађани с великим весељем поздрављају Нала и честитају му повратак (121—134). Нал допрема затим Дамајанту и децу, који су били остали код Бхима, па после живи с њом сретно и својом краљевином славно влада (135—152).

VII.

Још само троје имам да кажем у овом предговору: 1. Натписи у песми штампани курзивним словима, на пр. *Говори Врхадасво, Говори Нал, Говори Дамајанта* и т. д. налазе се и у оригиналу. — 2. Курзивним су словима штампани и вокативи *Јудхиштхире! Бхарате!* и т. д. наведени напред у V. глави, да би се читаоци могли одмах досетити, да се ти вокативи не протежу ни на кога другог него на Јудхиштхира, који од Врхадасва слуша причу о Налу. — 3. Где у тексту уз који стих стоји звездица, то значи, да онде треба погледати у белешке.

ПРВО ПЕВАЊЕ.

Говори Врхадасво.

Краљ бејаше, Нал се зваше,
Јаки синак Вирасенов,
Пун врлина жељкованих,
Лепа струка, врстан коњик,
Кнезима на челу сташе
Ко бозима краљ боговски,*
Изнад свију њих високо
Као сунце он се сјаше,
Душеван, ведознан јунак,*
У Нишадској земљи владар,
Коцкар, збора истинита,*
Војске сила и заповедник,
Жива жеља људи, жена,
Вро, чувства обузданих,
Бранич, стрелац понајбољи,
Ману ј исти истоветни.
Тако и Бхим страшно снажни
У Видарпској земљи беше,
Јунак обил свим крепост'ма,
Жељан деце, а без деце;
Деце ради увелике
Врло помњив ревноваше.*
Једном Даман брахмомудрац*
Походи га, *мој Бхараше.*
Светлог госта жељни деце
Владар Бхим законознали
С женом својом надовољи,
О мој краљу над краљима!
Добри Даман веле славни

Нато њему и краљици
Дар дарује: бисер-цуру
И три сина племенита:
Дамајанту дâ и Дама,
Данта и светлог Дамана*,
Пунане свију врлина,
Стравичне и страшно снажне.
Дамајанта витка пâса
Продичи се у свијету
Са лепоте, са свог струка
И са своје дике, гизде.
Кад у напон она дође,
Сто робиња нарешених
И сто њених другарица
Њу окружи ко Сачију.
Ту блисташе кћи Бхимова
Свим накитим' накићена,
Наочита усред другâ
Као муња из облака,
Прелепа Дамајантија
Као Срија окатица.
Нит' се виде нити чу се
Игде таква красотица
Мед бозима ни Јакшима
Нити међу другим људма,
Прикладна мома буњаше
Срца и самим бозима.
А Нал, јунак тигровити*
Немаше на земљи пара,
Такав красник он бејаше
Како сушти бог Кандарпо.
Њега пред Дамајантијом
Од драгости сви хваљаху,
А њу пред Нишађанином
Свак хваљаше непрестанце.
Тако свеђер слушајући
Изврсности једно другог
Растијаше, *Куншин сине*,
Чежња за још невиђеним.
Не могући Нал љубави

У свом срцу одолети
У гај близу женског дома*
Оде кришом и ту седе;
Тамо види он лабуде,
Где по гају оном шећу,
Златокриле лабудове,
И једнога њих ухвати.
Тада птица зраколетна
Проговори Налу ово:
„Не убијај мене, краљу,
Нечим ћу ти угодити,
За те ја ћу Дамајанти
Казати, Ништађанине,
Те на другог на човека
Никад не ће помислити".
Кад то лабуд изговори,
Испусти га земље владар,
А лабуди тад полете,
У Видарпску земљу крену.
У град птице крилатице.
Кад Видарпски веће стигну,
Слете пред Дамајантију,
И угледа она јато.
Окружена мноштвом другâ
Она дивне лабудове
Кад угледа, брже боље
Похита и ловит стане,
И куд који лабуди се
По гају женском разлете,
Појединце тад девојке
За лабудма трчат стану.
А к једноме кад лабуду
Дотрчи Дамајантија,
Он човечјим онда гласом
Ово њојзи проговори:
„Дамајанта! у Ништадској
Земљи краљ је Нал именом,
Ликом налик на[illegible] свине,
Човека му равна нема!
Кад би могла ти постати

Жена њему, о лепојко,
Блажено би рођење ти*
Било и лик, танкострука!
Ми богове и Гандхарве,
Људе, Ураге, Ракшасе
Гледали смо, ал' таквога
Не видесмо никад још̀те.
Ти си бисер мед женама,
А Нал први мед људима,
Изврсника с изврсницом
Брак би био благословен!"
Чувши то Дамајантија,
О народни господару,
Лабуду она прозбори:
„Ти и Налу тако реци!" —
„Хоћу", птић јој одговори
Видарпскога краља кћери,
Па у земљу Нишадску се
Врати и све Налу каза.*

ДРУГО ПЕВАЊЕ.

Говори Врхадасво.

Када реч ту Дамајанта
Од лабуда чу, *Бхараш̄е*!
Од тог часа не бејаше
Више своја, већ Налова.
Замишљена и жалосна,
Младна, без боје у лицу
Буде тада Дамајанта,
Без престанка уздисаше;
У вис гледа, мисли мисли,
Поглед јој је ко махнитој,
Побледела изненада,
Обузета сва љубављу
Не налази нигде мира
Спеħ ни седеħ ни лежеħи,
Ноħу, дању не почива,

Већ све аох! аох! рида.
По кретњама и по лицу
Друге виде: није здрава,
Тад Видарпском господару
Коло њених другарица
Кажу, да Дамајантија
Није здрава, *о властељу!*
Кад Бхим чује ту беседу
Од њезиних другарица,
Увиди, по кћер његову
Да је ствар то врло важна.
„Зашто ми се кћи не види
Данас здраво потпунице?"
И земаљски чувар видећ,
Кћи да му је снажна мома,
Помисли, да избор мужа*
Приредити њојзи треба,
И земаљске чуваоце*
Народни властељ позове:
„Јунаци! на избор мужа
Овај дођ'те", *господару!*
Краљеви за избор мужа
Дамајантин када чују,
На Бхимово позивање
Пођу Бхиму свиколици;
Од слонова, коња, кола
Њиховијех земља тутњи,
Пратња с венци, уресима
Дивна беше и замерна.
Све те краље племените
Бхим дочека силноруки,
Каконо је и достојно;
Сви чашћени тамо беху.
У то време са свог пута
По овоме свету дођу
У свет Индров понајбоља*
Племенита два певача:*
Нарад, Парват великани
И мудрошћу и покором*
У двор краља боговскога

Уђу лепо дочекани.
Њих Магхават обојицу
Поздрави и питат стане,
Је л' им добро постојано
И потпуно је л' им здравље*?

Говори Нарад.

Потпуно је добро, боже,
Обојици, господине!
И на свету, Магхаванте,
Добро је људма, господе!

Говори Врхадасво.

Кад убилац Бала, Вртра*
Реч Нарада чу, упита:
„Краљеви, зналци закона,
Борци без мара за живот
С оружјем у смрт, кад треба,
Идући, не окрећући главе,
Кшатрији, јунаци где су*?
Не видим чуваре земље
У дворе ми да долазе
Као гости моји мили, —
Та свет овај, извор сласти
Њихов је ко мој, бесмртни*!" —
Када Сакар ту реч рече,
Нарад њему одговори:
„Чуј, Магхаванте, зашто се
Владари овде не виде:
Видарпскога владаоца
Славна кћи Дамајантија
Лепотом на васиљеној
Све је жене надвисила;
Домало ће, Сакре, она
Себи мужа изабират,
Зато листом тамо грну
Краљеви и краљевићи.
Ње, која је бисер света,
Владаоци јесу жељни,
Врло жуде добити је,

О убилче Бала, Вртра!"
Док се тако говорило,
Најбољи од бесмртника
Чуваоци света дођу*
С Агнијем краљу богова.
Тада знатну Нарадову
Беседу чују богови
И чувши кажу весело:
„Ну пођ'мо и ми онамо!"
Сви тад они, *силни краљу*,
С пратњом крену у колима
У Видарпску земљу тамо,
Где владари сви већ беху.
Чувши краљ Нал, *Кунтин сине*,
Да се краљи сакупљају,
И он оде пун радости*
Одан сав Дамајантији.
Тад на путу бози виде
Нала, где на земљи стоји,
Телом и ликом изврсним
Стоји као Манмат сушти.
Кад чувари света виде
Нала сјајна као сунце,
Они стану забуњени
Изврсном се лику дивећ.
У уздуху небесници
Уставише кола, *краљу*,
Из облака сиђу, викну:
„Хеј Нале, Ништађанине!
Хеј ти краљу над краљима!
Господине истинити,
Дедер нама сад послужи,
Буд' нам гласник, врличино!"

ТРЕЋЕ ПЕВАЊЕ.

Говори Врхадасво

Нал бозима одговори:
„Хоћу", па приступи к њима

Склопљених руку, *Бхараше*,
И упита он овако:
„Који сте ви, о господо,
Коме л' ја сам жељен гласник?
Што л' вам имам да учиним,
Реците ми по истини!"
Кад тој рече Нишађанин,
Магхават му одговори:
„Знади, ми смо бесмртници,
Дођосмо због Дамајанте;
Ја сам Индар, ово Агниј,
А господар ово вóда̂,
И телеса уништавач
Јам је ово, господару!
А ти јави Дамајанти,
Да смо ми на путу к њојзи:
„„Чувари света долазе
С Индром силним, да те виде;
Богови те добит желе:
Сакар, Агниј, Јам и Варун;
Једног од тих од богова
Ти за мужа избер' свога.""
Кад то Сакар изговори,
Нал склопљених руку рече:
„Изволите не слат мене,
Који послом истим идем!
Како човек заљубљени
Жени може такво штогод
За другога говорити?
Простите, силна господо!"

Говоре богови.

„Мало пре, Нишађанине,
Рекао си нама „хоћу",
А сад не ћеш да учиниш!
Брже ид', Нишађанине!"
Кад изреку то богови,
Нишађанин опет каже:
„Чувани су добро двори,
Како могу да унијем?" —

„Унићи ћеш!" на то њему
Ријеч Сакар одговори. —
Рекав „идем" Нал отиде
У дворе Дамајантији.
Тамо види Видарпкињу
Међу мноштвом другарица,
Угледа је славну телом,
Сјајну гиздом, лепе масти,
Уди су јој врло нежни,
Витка је, лепих очију,
Својим сјајем помрачује
Регби светлост месечеву.
Нал видећ је љупка смешка
Љубав стане да му расте,
Ал' одржат реч хотећи
Он устегну срце своје.
Врле друге снебише се
Угледав Нишаћанина,
Са седишта својих скоче
Дивним ликом освојене
И веселе Нала хвалит
Стану чудом обузете,
Ништа њему не говоре,
Већ га славе у мислима:
„О лепоте! о милоте!
О једрине племенитог!
Тко је ово? да бог није?
Да Јакш није ил' Гандхарво?"
Ни ријечи оне њему
Прозборити не могоше
Освојене сјајем таквим
Срамежљиве лепотице.
Он се смеши, а пре њега
Дамајанта насмеши се,
Па дивећ се проговара
И јуначком Налу рече:
„Тко си ти, о наочити,
Који љубав моју множиш?
Дошо си ко бог, јуначе!
Без мане си, знат те желим!

Како си амо дошао,
Да те нитко на угледа?
Та двор ми је чуван добро,
А краљ строг је заповедач."
Кад то рече Видарпкиња,
Нал ће њојзи одговорит:
„Знади, Нал сам ја, милена,
Гласником дођох богова.
Богови те добит желе:
Сакар, Агниј, Јам и Варун.
Једног од њих изабери
За мужа себи, лепото!
Њиховим ја сам могућством
Амо дошо неопажен,
Кад улажах, нитко мене
Не угледа ни одагна.
На то ме бози, блажена,
Најбољи амо послаше.
Све си чула сад, о лепа!
Па по вољи дед одлучи."

ЧЕТВРТО ПЕВАЊЕ.

Говори Врхадасво.

Она богом поклони се,
Са смешком Налу прозбори:
„Узми мене с поуздањем, —
Што ћу друго рећ ти, краљу?
Ја сам твоја, а и благо
Свеколико, што га имам,
Све је твоје, господару,
Љуби мене небојазно!
Мене, краљу, оно пали,
Што лабуди рекоше ми!
Ти си узрок, о јуначе,
Да се краљи сакупише.
Ако презреш, моја дико,
Мене, која тебе љубим,

Због тебе ћу одабрати
Отров, ватру, воду, коноп.*"
Кад то рече Видарпкиња,
Нал ће њојзи одговорит:
„Где чувари света стоје,
Како можеш хтет човека?
Срце твоје ти окрени
Ка творцима овог света,
Племенитим господима,
Којим нисам ни прах ногу.
Тко бозима непријатност
Чини какву, у смрт пада.
Зла ме избав', наочита!
Богове бирај најбоље.
Добијеш ли кога од њих,
Без праха ћеш имат рухо,
И небеске дивне венце*
И наките драгоцене.*
Земљу Хутас уништава
Целу и опет благује,*
Богова је он господар, —
Која њега не би хтела?
Којег бога палице се
Сва створења листом боје
И зато се правде држе,* —
Која њега не би хтела?
Племенитог правдољупца
Убилца Дајтјâ, Давanâ,
Свих богова силног краља,* —
Која њега не би хтела?*
Ако те је воља, бирај
Ништа не премишљајући се,
Међу светским чуварима;*
Пријатељску реч послушај."
Када Нал то изговори,
Прослови Дамајантија
(А од суза жалосница
Бејаху јој очи влажне):
„Бозима се свимколиким
Клањам, земље господару,

Ал' за мужа тебе бирам,
Истинито то ти кажем."
Она дршће склопив руке,
А краљ њојзи проговара:
„Гласником дошав, милена!
Како могу за се радит?
Како могу реч задавши,
И то самим боговима,
И за друге почев посо
Како могу за се радит?
Сад је дужност; ако после
Мој посао када буде,
Тад ћу радит мој посао;
Буди тако, о блажена!"
На то љупка насмешљивка
Дамајанта ове речи
Измешане с плачем рече
Тихо зборећ краљу Налу:
„Види ми се начин један
Безопасан, о властељу,
Којим ништа зла се не ће
Догодити теби, краљу.
Ти најбољи међу људма
И бози Индром вођени,
Сви ви дођ'те скупа тамо,
Где ћу мужа ја бирати.
Тад пред светским чуварима
Ја ћу тебе, о властељу,
Тигровит јуначе, избрат!
Не ће бити зла никаквог."
Кад то рече Видарпкиња,
О народни господару!
Онда оде Нал онамо,
Где су бози на искупу.
Бози, силни господари,
Чувари света, опазе,
Где Нал иде, и видев га
Упитају све, како је:
„Насмешљивку љупку, краљу,
Дамајанту дал' ти виде?

Што нам свима рече, казуј,
Владару земље без мане*!“

Говори Нал.

„По речи вашој, господо,
Дамајанти уђох у двор,
Големи су му бедеми,
Стражари га стари страже.
Кад у дворе ја улажах,
Нитко мене не угледа,
Нитко други до краљевна
С помоћу вашом дакако.
Другарице видех њене,
И оне мене видеше,
И видев ме чудише се
Све, богова о господо!
И док причах њој о вама,
Краснолику њу спопаде
Жеља за мном, избра мене,
О најбољи мед бозима!
Па ми рече млада мома:
„„Нек богови скупа с тобом,
Тигровит јуначе, дођу,
Где ћу мужа ја бирати:
Пред њима, Нишаћанине,
Ја ћу тебе изабрати;
Тако не ће, силноруки,
Зла никаква бити теби.““
Ево тако, о богови,
Ја све рекох, како беше;
Уосталом воља ваша,
Главари триесторице.*“

ПЕТО ПЕВАЊЕ.

Говори Врхадасво.

Иза месец дана дође
Згодно време у час добар,

Те земаљске Бхим главаре
На избор кћерин позове.*
Чув земаљски то чувари
Свиколики брзо пођу,
Свима срце љубав мучи,
Дамајанту добит желе.
На свечана врата краљи
У потремак уђу сјајни
Златним ступма украшени
Ко на брег лави велики.
На столице разне седну
Владаоци, сви мирисне
Држе венце, ушњаци им
Од јаснога бисера су.
Гојне им се мишке виде,
Налик су на буздоване,
Красне мишке врло глатке
Као змије петоглаве;*
Главе кра́ља̂ лепокосе,
Миле, с лепим носовима,
С очима и обрвама
Ко на небу звезде сјају.
Ко град На́га̂ Бхогавата
Збор честити кра́ља̂ беше,
Пун јунака тигровитих, —
Ко у спиљу у тичарску
Дамајанта леполика
Ступи и милотом својом
Опчињават краљевима
И очи стане и срца.
Тих краљева племенитих
Сви погледи по њој падну,
Гледају је, упрти су
У њу и с ње не мичу се.
Док имена владалаца
Прозиваху се, *Бхараше*,
Кћи Бхимова пет једнаких
Ликова људских угледа.*
Гледајући Видарпкиња
Безразличних пет ликова

Не могаше сумњајући
Распознати краља Нала;
Когагод би погледала,
Сваки јој се Нал чињаше,
Па мозгајући у памети
Замисли се сјајнолика:
„Како боге да распознам?
А како ли Нала краља?“
У тим будући у мислима
Видарпкиња прежалосна
На ум стане узимати
Чувене знаке богова:
„Колико сам од стараца
Божанских чула знакова,
Ниједнога њих не видим
На овима, што ту стоје“.
Мислећ тамо и овамо
И много довијајући се
Промисли, да час је сада
Утећи се боговима,
Па тада гласом и срцем
Учини им смерну пошту,
Онда руку склопљенијех
И дршћући проговори:
„Како чув глас од лабуда
Изабрах Нишађанина
За мужа, тако доиста
Нек ми га бози покажу!
Како нисам преступница
Ја ни речју, а ни срцем,
Нека тако доиста ми
Бози њега сад покажу!
Како ми је краљ Нишадски
Од богова муж одређен,
Нека тако доиста ми
Бози њега сад покажу!
Како тврдо ја одлучих,
Да у вољу Налу уђем,
Нека тако доиста ми
Бози њега сад покажу!

А лик свој чувари света
Господа силна нек приме,
Да ја могу Пунјаслока.*
Поглавицу људског познат."
Јадну Дамајантијину
Кад тужњаву бози чују
И одлуку виде сталну
И искрену љубав к Налу,
Чисто срце, разборитост,
Привржености верну к Налу,
Показаше по ње речи
И моћ своју и знакове:
Незнојне их она види,
Непомичних очи, без пра̂,
Свеже венце они држе,
Стоје, ал' земље не тичу,
А Нал сенком удвојен је,
Зноја, праха пун, на земљи
Стоји са венцем увелим,
Трептањем се очитује.*
Кћи Бхимова Пунјаслока
И боге видев, *Бхараше*,
Одабра Ништађанина
По обичају, *Пандаве*.*
Окатица Дамајанта
Стидно за скут Нала прими
И на раме на његово
Метне венац врло красни
Те за мужа њега обра
Лепотица лепе масти.
Ах! ах! тада поглавице
Завапише све народне,
А премудри бози викну:
„Тако ваља", *мој Бхараше!*
Зачуђени тако реку
Хвалећ Нала господара.
Лепобоку Дамајанту
Вирасенов син господар
Поздрави тада, *Каураве*,
Прерадостан у свом срцу:

„Кад пред бози очитујеш
Човеку љубав, милена,
Зато знај, да муж твој ја се
Беседи твојој радујем.
Докле даха у мом телу,
Насмешљивко љупка, буде,
Дотле с тобом живоваћу,
Истинито то ти кажем."
Кад Нал руку склопљенијех
Дамајанту обрадује
Једно другом радујућ се,
Агнија и друге боге
Тад обоје погледају,
Благослов моле у срцу.
Кћи Бхимова обрав Нала
Прејаки света чувари
У срцу врло весели
Осам дара Налу даду.
Сакар, мили муж Сачијин,
Даде дар Нишаћанину,
Да жртвујућ бога види,
Да гиздаво, дивно ходи;
Агниј даде Хутасан му*
Своје биће, гдегод хоће,*
Још̂те дâ му дар, да ступа
У просторе ужежене;*
Јам, да вешт је у јелима*
И постојан и крепостан;*
Владар во́дâ биће во́дâ
Даде Налу, гдегод хоће,*
И венаца дивни мирис,*
А сви даду деце двоје.
Кад дарове тê му даду,
Бози оду у небеса.
А земаљски кад главари
Ливеђ се виде веридбу
Нала и Дамајантије,
Весело се дома врате.
Кад властељи силни оду,
Поносити Бхим весело

Свадбу Дамајантијину
И Налову тад учини.
Док хте, онде Нишаћанин,
Први међу двоношцима,*
Оста па опростивши се
С Бхимом у свој град се врати.
Кад Пунјаслок владар тако
Доби бисер мед женама,
Блаженствово с њом је, *краљу.*
Као Индар са Сачијом.
Пун радости Нал је блисто
Као сунце и свој народ
Јунак усрећиво је
Бранећи га, како треба.
Коњске жртве жртвоваше
Ко Нахушев син Јајатиј,*
А и друге жртве многе
Добре даре делећ мудрац.*
По угодним гајевима
И по перивојима се
Весељаше с Дамајантом
Бесмртноме богу сличан.
Нишаћанин поносити
Са својом Дамајантијом
Роди сина Индрасена
И кћер роди Индрасену.
Жртвујућ и веселећ се
Народни тако господар
Блага пуном владао је
Земљом земаљски господар.

ШЕСТО ПЕВАЊЕ.

Говори Врхадасво.

Кћи Бхимова обрав Нала
Прејаки света чувари
Одлазећ виде, где Двапар
И Калиј иду заједно.

Сакар, крвник Бала, Вртра
Угледав Калија рече:
„Рец', Калију, камо идеш
Ти заједно са Двапаром?"
Одговори Калиј Сакру:
„На избор Дамајантијин.
Доћи ћу и њу ћу избрат,*
Срце ми је за њом пошло."
Насмејав се Индар рече:
„Тај је избор веће свршен,
Краља Нала избрала је
За мужа она пред нама."
Кад то Сакар изговори,
Калиј срцбе напуни се
И са свима бозима се
Опраштајућ ово рече:
„Кад човека мед бозима
За мужа она изабра,
Нек је зато по правици
Велика снађе педепса."
Пошто Калиј тако рече,
Одговоре небесници:
„По нашему допуштењу
Дамајанта обра Нала.
Којој не би омилио
Краљ Нал пуни свих врлина?
Који знаде све дужности
И завете право држи,
Сва четири чита веда
И још ктоме приповести*,
У његову дому жртве
Радост су вазда бозима;
Благ је, кротак и истинит,
Постојан у заветима,
Поштен, сталан, чист, подашан,
Покорник, уздржљив, миран,
Тигровитог, богу сличног
Краља то су стална својства;
Таквог чој'ка Нала проклет
Тко би хтео, о Калију,

Будала би самог себе
Сам проклео и убио;
Тако врсног Нала проклет
Тко би хтео, о Калију,
У пако би страшни пао,
У бездану вељу бару.*"
Калију, Двапару бози
То рекав оду на небо;
А кад бози отидоше,
Двапару Калиј прозбори:
„Не могу гњева уставит,
Уз Нала бићу, Двапаре,
Бацићу га из краљевства;
С Бхимовом се кћери не ће
Веселит, а ти у коцке
Уђи и мени помажи."

СЕДМО ПЕВАЊЕ.

Говори Врхадасво.

Пошто тако са Двапаром
Калиј се договорио,
Онда он запути тамо,
Где живљаше Нишађанин.
Дуго Калиј у Нишадској
Борављаше згоду иштућ,
Тек године дванаесте
Нађе згоду супрот Налу.
Један пут се Нал оскврни:
Сркне воде, помоли се,
Али ногу није опро,* —
Тада Калиј у њ униђе,
И у њега пошто уђе,
Онда оде он к Пушкару*
И Пушкару дошав рече:
„Иди, с Налом сад се коцкај,
С помоћу ћеш мојом Нала
У коцкању предобити,

А кад Нала предобијеш,
Нишадску му узми земљу".
Рекав Калиј то Пушкару
Оде Пушкар краљу Налу,
Двапар биком мед кравама*
Пушкару се тад примаче.
Пушкар брат, душмáнâ крвник,*
Приступив Налу јуначком
„Коцкајмо се биком!" рече, —
Исто рече много пута.
Не одоле позивању
Томе краљ Нал поносити,
Он пред својом Видарпкињом
„Сад је време игри", мисли*
Коцкат се у злато, новац,
У кола с коњма, у рухо".
Нал обузет бив Калијем
Надигран је свеђ бивао.
Победитеља коцкањем*
Занесеног тако нитко
Није измед пријатеља
Одвратит мога од игре.
Тад грађани с већницима
Долазише, *мој Бхараше*,
Да болесна краља виде*
И да како одврате га.
Коњушник тада приступи
К Дамајанти и њој рече:
„Код врáтâ ено, краљице,
Грађани стоје удворни,
Реши дер Нишађанину:
„Народ стоји свога краља,
Дужности, користи зналца,
Несрећу не подносећи".
Кћи Бхимова тада краљу
Скршена јадом прозбори
(Сузе глас јој пригушују,*
Туга јој душу убија):
„Код врата, краљу, грађани
Стоје жељни, да те виде,

С њима стоје и већници,
Води их краљу оданост;
Изволи ти их видети", —
Много пута тако рече.
Тако она лепоока
Јадује, ал' њојзи ништа
Нишаћанин обузети
Калијем не одговори.
Тад грађани с већницима
Реку: „није онај исти",
Па жалосни, постиђени
Кућама се врате својим.
Тако игра Пушкарова
И Налова, *Јудхиштхире*,
Трајаше више месеци,
Пунјаслок игру губљаше.

ОСМО ПЕВАЊЕ.

Говори Врхадасво.

Дамајанта видећ тада
Владаоца Пунјаслока,
Где у игри памет губи
Безумник, а сама умна,
Страха пуна и жалости
Кћи Бхимова тада, *краљу*,
Увиди, по господара
Да је ствар то врло важна.
Бојећи се зла за њега
Хтеде добро учинит му,
Па видећи веле дична,
Да је све Нал изгубио,
Проговори Врхатсени
Дојилици, службеници
Доброј, вештој свим послима
И оданој и речитој:
„Врхатсено, ид' позови
Саветнике у име Нала,

Па им кажи, што је блага
Већ нестало, што л' још оста.*"
  Када чују саветници,
Што се каже у име Нала,
„Судбина нам блага буди!"
Реку и к Налу запуте.
Исто тако и народ се
По други пут онде скупи,
Пријави их кћи Бхимова,
Али Нал се озловољи.
Видећи Дамајантија,
Да се муж озловољио
На пријаву, у стан женски
Поврати се постиђена.
  Заметивши, да су коцке
Пуњаслоку свеђ противне,
Да му све је одузето,
Дојилици опет рече:
„Врхатсено, пођ' к Варшнеју
Коњушнику у име Нала,
Доведи га, о милена!
Велика је ствар се збила."
Врхатсена кад реч чује,
Што јој рече Дамајанта,
Преко људи поузданих
Коњушника дâ довести.
Кћи Бхимова незазорна,
Што зна добро место, време,*
У час прави милим гласом
Варшнеју рече пријазно:
„Ти знаш, како доброхотан
Свагда теби краљ бејаше,
Зато њему у његовој
Сад несрећи ти помози.
Што у игри Пушкар више
Господара надиграва,
То страст овом више расте,
Да се коцка још и даље.
Како коцке Пушкарове
По вољи њему падају,

Тако свеђ се у Наловим
Види да су супротивне.
Пријатељâ и рођакâ
Он не слуша, како треба,
Па ни моја беседа му
Махниту није пријатна.
Није, мислим, ту грехоте
Врлога Ништађанина,
Што беседа моја није
Махниту њему пријатна.*
Твоју помоћ, коњушниче,
Молим, учини, што кажем.
Душа моја није бистра,
Могло би је и нестати.*
Ти Налове дај упрегни
Коње брзе као мисо,*
Узми деце ово двоје
И у Кундин одвези их,
Па код мога пошто рода
Предаш децу, кола, коње,
По вољи ил' онда тамо
Остан' ил' иди другамо."
Беседу Дамајантину
Сву Варшнеј, Налов коњушник,
Понајпре саветницима
Наловим рече потпуно.
На састанку с њим кад они
Све расуде, допусте му,*
Те он оде на колима
У Видарпску земљу с децом;
Тамо коње и прекрасна
Остави кола коњушник,
Индрасену девојчицу
И дечака Индрасена;
Опрости се с краљем Бхимом
И онда јадан запути
Жалећ Нала владаоца
Варшнеј у град у Ајодхју.
Тамо краљу Ртупарну
Жалостан веома дође

И у службу том владару
Он се најми коњушником.

ДЕВЕТО ПЕВАЊЕ.

Говори Врхадасво.

Кад је Варшнеј отишао,
Пунјаслок се коцко даље,
А Пушкар му краљевину
И све друго благо узе.
Узев Налу краљевину
Смејући се Пушкар рече:
„Нека игра даље траје!
Што сад стављаш? само ти је
Још остала Дамајанта,
Све сам друго ја добио;
Нудер сада о њу игра,
Воља л' те је, нека буде!"
Од тих речи Пушкарових
Све се срце Пунјаслоку
Кидало, и он Пушкару
Ни речи не одговори,
Већ Пушкара прежалостан
Нал погледа и са тела
Свега свога он наките
Веле славан тад поскида,
У хаљини једној само,
Пријатељма јад задајући,
Тад изиђе краљ голема
Изгубивши своја добра;
Дамајанта за њим пође
У хаљини само једној.
Три је ноћи Ништађанин
С њом на пољу пробавио,
А Пушкар, *краљу силени*!
Прогласи затим по граду:
„Тко опћио буде с Налом,
Од мене ће погинути."

Због наредбе Пушкарове
И због гњева његовога
Не смедоше примат Нала
Грађани, *мој Јудхиштхире*!
Близу града боравећи
Достојан, да буде приман,
Ал' неприман краљ три ноћи
О самој води живљаше,
Гладом мучен тамо воће
Он тргаше и корење
И отиде отуд даље,
Дамајанта за њим пође.
Пошто тако много дана
Нал бејаше мучен гладом,
Некакве птице угледа
Са крилима као злато
И промисли јаки тада
Нишадске земље владалац*:
„Данас имам ево хране,
И блага ми отуд биће*,"
Па кошуљу изатога
Он на птице своју баци,
А птице му тад кошуљу
Узму и у зрак одлете
И летећи оне ово
Прослове Нишађанину
Видећи га, где на земљи
Стоји го, покуњен, јадан:
„Ми смо коцке, лудачино,
И дођосмо, да узмемо
Кошуљу ти, би нам жао,
Што си у њој отишао."
Видећ птице, где одоше,
А себе гола видећи,
Тад Пунјаслок ово, *краљу*.
Прозбори Дамајантији:
„Срдба оних, што краљевство
Узеше ми, незазорна,
Сад не даду, чим ћу живет
Жалостан и гладом мучен;

Због којих ме Нишађани
Не примаше, они сада
У птице се претворише
И кошуљу узеше ми.*
У најгору запао сам
У невољу јадан и луд
Ја твој човек, — него слушај
Реч корисну сада за те:
Ево овуд многи иду
Путови у Дакшинапат
Преко брда Ркшаванта,
Преко града Авантије;
Ево Виндхај, већа гора,
И Пајошна к мору хрлећ,
Осаме су ту премудрих
Пуне воћа и корења;*
Ево пута у Видарпску,
Онај иде у Косалу,
Отуд даље на југу је
Земља она Дакшинапат."
Ту беседу краљ Нал рече
Брижљиво Дамајантији
Неколико пута тужан
Ословивши је, *Бхараше*!
Кћи Бхимова тад жалосно
Прозбори Нишађанину
(Сузе глас јој пригушују,*
Туга јој душу убија):
„Трепеће срце у мени.
Сви удови клонуше ми
Свеудиљно, господару,
На намеру твоју мислећ.*
Без краљевства и без блага
Ти си и го, гладан, жедан,
Како бих те оставила
У пустошној овој шуми?
Уморан си, глад те мучи,
На прошавшу мислиш срећу,
Ал' у овој страшној шуми
Ја ћу муку твоју разбит,

Јер лекари не налазе,
Истинито то ти кажем,
Лека у свим невољама
Таквог, као што је жена."

Говори Нал.

Тако је, виткопојаса
Дамајанта, како кажеш!
Тако добра нема лека
Јадну мужу као жена.
Не мислим те оставити.
Што се бојиш плашивице?
Прѐ бих себе оставио,
А не тебе, незазорна!

Говори Дамајанта.

Ако мене, силни краљу,
Не мислиш овде оставит,
Што ми онда показујеш
Путе у земљу Видарпску?
Ја увиђам, господару,
Да ме не ћеш оставити
Само ако ум изгубиш,
Пустићеш ме, владаоче!
Нешто много, врличино,
Ти разлажеш мени путе,
Тако јад ми повећаваш,
Бесмртним слични бозима!
Ако мислиш ти у себи:
„Нек се ова у род врати,"
А ми пођ'мо, воља л' те је,
Обадвоје у Видарпску;
Видарпски ће владар тамо
Тебе частит, моја дико,
И у нашем двору чашћен
Угодно ћеш боравити."

ДЕСЕТО ПЕВАЊЕ.

Говори Нал.

Јамачно је краљевина
Тако моја ко твог оца*,
Ал' овако један тамо
Ја никако ићи не ћу.
Тамо некад богат идох
Радост теби умножујући,
А сад свргнут да се враћам,
Жалост теби умножујући*?!

Говори Врхадасво

Неколико пута рече
Тако Нал Дамајантији
И утеши тим милену
Полом хаље обучену.
Тад њих двоје једном хаљом
Огрнути, гладни, жедни*
Лутајући амо тамо
До колибе неке дођу*.
А к тој када ка колиби
Владалац земље Ништадске
Приступи са Видарпкињом,
На земљу се онде сруши.
Нал без руха. без постеље
Сав упрљан и упрашен
Уморан заспи на тлима
Заједно с Дамајантијом;
Милену Дамајантију
За час тињи сан освоји
Пуну туге и жалости,
Врло нежну и душевну.
Дамајанта спаше, а Нал
Срца, ума потресена
Не могаше спат ко некад,
Већ мишљаше, како му је
Краљевина одузета,
Пријатељи одбегли га

И по шуми како лута,
Па му ова мисо дође:
„Шта чинити сад ми ваља,
Шта л' не ваља чинити ми?
Није ли ми умрет боље
И од људи одбегнути?"
Ова мени одана је,
Ал' због мене јаде трпи;
Ако овде оставим је,
Могла би да у род пође.
Уза ме ће љубећи ме
Бит јамачно у невољи,
Двојбено је оставит је;
Ал' би могла срећу наћи".
Мислећ тако свакојако
И много премишљајући
Смисли властељ, да ће за њу
Боље бити, остави л' је.
„Нитко ње на путу не ће
Злоставит достојанствену
Узориту, мени верну,
Дичну, мужу свом одану."
Тако Калиј зломишљени
Памет њему све врћаше
Тад око Дамајантије,
Како ће је оставити.
Краљ Нал видећ себе гола
А њу видећ у хаљини
Само једној одлучи јој
Хаљине полу одрезат.
„Како ћу јој одрезати,
Да се мила не пробуди?"
Он у мисли у таковој
У колибу ону уђе.
По њој ходећ амо тамо
На једном месту, *Бхараше*,
Нађе го мач врло добар
Те њиме душманогубац
По хаљине Видарпкиње
Одсече и на се стави,
Онда махнит спављиву

Њу остави и побеже.
Ал' му срце окрене се,
Те се врати ка колиби,
Па видевши Дамајанту
Заплака владар Нишадски.
„Милу моју не кињаше
До сад ветар, а ни сунце,
А сад лежи у колиби
На тлима без заштитника!
Лепобока, љупка смешка
Огрнута као луда
Сад је крпом, — како ли ће
Бити јој, кад се пробуди?
Како ли ће сама ходит
Лепотица кћи Бхимова
Остављена страшном шумом
Звериња пуном и змија?
Адитји, Рудри, Васуји
Асвини с дружбом ветара,*
Нек те штите, узорита!
Твоја крепост тебе чува."
Нал, ком памет Калиј узе,
Тако милој жени рече,
Лепотом првој на свету,
И отиде брзо од ње;
Иде, иде, ал' се опет
Нал колиби оној враћа,
Са собом га Калиј вуче,
Ал' га натраг љубав гони,
Срце као раздвојено
Бејаше му јадну тада,
Ко њихаљка сад одлази,
Сад колиби натраг иде.
Али Калиј повуче га,
Те остави махнит жену
Спаваћиву и побеже
Ридајући увелике.
Од Калија бив обузет
Ум изгубив и замишљен
Оде јадан жену саму
У шуми пустој оставив.

ЈЕДАНАЕСТО ПЕВАЊЕ.

Говори Врхадасво.

Кад се Нал удаљи, *краљу*,
Дамајанта одморив се
Пробуди се лепобока
У безљудној шуми дршћућ,
Па кад мужа не угледа,
Пуна туге и жалости
Гласно за Нишаћанином
Крикне дршћућ: „Силни краљу!
Јој браничу, силни краљу!
Јој војно, што ме остављаш?
Јој убита сам! неста ме!
У безљудној дршћем шуми!
Ниси ли зналац закона
И истинит, силни краљу?
Задав веру како мене*
Спаваћиву ти остави?
Вредну жену и одану
Оставив зашто одлазиш,
Особито кад ти ништа
Није крива, него други?
Што си некад пред бозима,
Чуварима света, реко,*
Ту беседу можеш сада
Потврдити, господару!
Људи, изврсни јуначе,
Мру у време одређено,
Док ти љуба остављена
Још и часак живет може.*
Тê је, изврсни јуначе,
Шале доста, бојазна сам,
Ал' је мука одолет ми*!
Покажи се, господару!
Видим, видим тебе, краљу,
Видим те, Нишаћанине!
У грмље си сакрио се, —
Зашто ми не одговараш?

Ах ти краљу над краљима,
Грехота је, што дошавшој
Мени амо и плачућој
Не дођеш, да ме утешиш!
Ја не жалим, господару,
Себе, а ни ишта друго,
Но ја плачем, како теби
Биће саму, владаоче!
Како ће ти, краљу, бити
Жедну, гладну и уморну
Где у вече на корењу*
Не видећ мене уза се?"
Тада она врло тужна,
Од муке као горећи,
Амо тамо јаучући
Стане трчат жалосница.
Сада млада поскакује,
Сада клеца ослабљена,
Сад се гури пуна страха,
Сада виче, сада плаче.
Врло тугом измучена
Жалосница уздахнувши
Проговори кћи Бхимова
Плачући, мужу одана:
„Тко прокле Нишаћанина,
Те он јадан јаде трпи,
Тога нека јади снађу,
Јади већи од нашијех!
Незлобивом тко је Налу
Злобан ово учинио,
Веће јаде дочекао
И живео без радости*!"
Тако плаче и јауче
Жена краља племенитог,
Па по шуми пуној звери
Стане мужа свога тражит;
Као луда кћи Бхимова
Без престанка јаучући,
„Јаох, краљу! јаох краљу!"
Вичућ трче амо тамо.

Преко мере тако тужећ
Попут орла попут морског
Увелике, жалостиво,
Све једнако јаучући
И лутајућ кћи Бхимова
Изненада намери се
На удава, грдну змију,
Који гладан њу спопаде.
А кад удав ста је давит,
Она у јаду пливајућ
Не плакаше тол'ко себе,
Колико Нишађанина.
„Јој браничу! зашто к мени
Небрањеној ни од кога
Не притечеш, где у шуми
Мене змија ево дави?
Како ће ти, краљу, бити,
Кад се после будеш мене
Сећо отклет, натраг добив
Памет, разум и све благо?
Трудну, гладну и клонулу
Тко ће тад, Нишађанине,
Тигровит краљу без мане,
Умор теби разбијати?"
Тада ловац неки ходећ
Непроходном шумом оном
Чу, где цвили Дамајанта,
И потрчи брзо тамо.
Када ловац тај угледа,
Како змија стаде давит
Дамајанту окатицу,
Он приступи брже к њојзи
И распори спред удава
Оштрим мачем, да већ удав
Противит се не могаше;
Онда ловац исече га,
Ослободи Дамајанту
И водом је затим опра,
Да јој хлеба, умири је,
Па упита њу, *Бхараше*:

„Чија ти си, газелока?*
Како л' дошла у шуму си?
У велику беду ову
Како паде, о госпођо?“
Дамајанта упитана,
О народни господару,
Све по реду, како беше,
Исприча му, *мој Бхараше!*
Кад је ловац мотрит стаде
Огрнуту полом хаље:
Пуни су јој боци, груди,
Уди нежни без прекора,
Лице налик на пун месец,
Трепавице заобљене,
Беседа је њена љупка,
Тада њиме Кам облада.
Ловца љубав мучит стаде,
Те он милим гласом поче
Ласкати Дамајантији,
Ал' госпођа осети се;
Она мужу свом одана
Кад разуме тог ниткова,
Обузе је љута срџба,
Од јарости запламти се.
А он подли зломишљеник
Слаб бејаше злоставит је,
Јер је виде опориту
И где гори попут огња.
Дамајанта тад јадница,
Лишена мужа, краљевства,
Видећ, речи да не пруде,
Прокуне га гњева пуна:
„Како мени на памети
Ништађанин само јесте,
Тако подли овај ловац,
Нека мртав сада падне!“
Само ту реч кад изрече,
Одмах ловац без живота
На земљу се онде сруши
Као дрво сагорено*.

ДВАНАЕСТО ПЕВАЊЕ.

Говори Врхадасво.

Дамајанта локвањока*
Смрт задавши ловцу заће
У пустошну, страшну шуму,
Где зрикавци многи цврче,
Где су лави и пантери
И јелени и биволи
Медведи и сваке птице
И варвари и хајдуци.*
Виде брда, у којима*
Стотине су сваких руда,
Виде грме објечане*
И богазе дивна лика,
Локве, баре и језера,
Свакојаке звери, птице,
Страхотне многе Писаче
И Ураче и Ракшасе
И мочваре и рибњаке,
Брдске врхе са свих страна.
Кћи видарпског владаоца
Виде онде многе реке
И слапове дивна лика.
Она многе онде виде
И биволе и вепрове,
Шумске змије и медведе.
Видарпкиња пуна сјаја
Пуна дике и блаженства
И одличног постојанства
Сама ходи, Нала тражи.
Кћи краљева, кћи Бхимова
Не боји се ни од чега.
Видарпкиња мучећ муку
Због несреће свога мужа
У стравичној оној шуми
Цвили тужна наслоњена
На хридину, а све тело
Јад за мужем њојзи мори.

Говори Дамајанта.

Силноруки и прсати
Господару Ништађана!
Камо оде и остави
У пустошној мене шуми?
Жртве коњске, о јуначе,
Жртвово си, а и друге*
С обилатим даровима,
О јуначе тигровити,
Пак сад како вараш мене?
О најбољи између људи!
Што ми рече, о пресветли,
Тê се речи сад, миљенко,*
Сети, краљу о прејаки!
Што су птице лабудови*
Рекле мени, рекле теби,
То сад на ум узми, краљу!
Четир' веда опширна си,*
О прваче међу људма,
Ти с ангима, с упангима*
Проштио, ал' истина је*
Само једна, зато ону,
О думанâ разбијачу,
Обистини реч, јуначе,
Коју си ми некад реко.
Јаох, без мане јуначе,
Зар ја нисам твоја љуба?
Што ми не даш одговора
У шуми овој стравичној?
Прождреће ме љути, страшни
Отворена жвала гладни
Краљ планине, а ти зашто*
Не ћеш мене да избавиш?
Ти ми вазда говораше:
„„Не љубим другу до тебе,““ —
Ту, миљенко, реч негдашњу
Сад потврди, господару!
Махнита сам, јаукава
Љуба твоја, господару!

Жуђеној жуђен браничу,
Што ми не даш одговора?
Мршава сам, јадна, бледа,
Упрљана, владаоче!
Полом хаље покривена
Сама цвилим без обране.
К'о кошута окатица
Од свог стада одвојена
Сама плачем, о честити!
Не частиш ме, убојниче!
Силни краљу! у планини
У великој осамљена
Дамајанта теби кличем;
Што ми не даш одговора?
Племенити родом, ћуди,
Наочити целим телом!
Не ћу л' тебе, врличино,
У шуми овој престрашној,
Где станују лави, тигри,
Данас видет, гдено лежиш
Ил' где седиш или стојиш,
О Нишадски господару,
Ил' где ходиш, мој предобри,
Туге моје множитељу!
Ког јадница да ја питам
За те тужна и чемерна:
„„Ниси л' можда у планини
Опазио краља Нала?""
Тко ли ће ми данас рећи,
Да у шуми налази се
Овој красник племенити
Душманских чета сатирач?
Чиј глас данас чућу слатки:
„„Нала тражиш ти владара,
Ком су очи цвет локвањев, —
Ти га тражиш, он је овде?"
Ево славни краљ планински
С четир' зуба, с грдним жвалом*:
Тигар иде гледећ амо,
А ја без стра идем к њему:

Ти си звери краљ, — у шуми
У овој си ти господар;
Знај, да ја сам Дамајанта,
Видарпскога кћи владара,
Жена краља Ништадскога,
Нала, душманског убилца,
Жена мужа тражећ, сама,
Јадна, тужна и чемерна.
Утеши ме, краљу звери:
Јеси л' Нала где видео?
Ил', планине владаоче,
Ако не знаш ништа казат,
Прождри ме, звере најбољи,
Избави ме овог јада! —
И сам звери краљ чујући,
Где јаучем, иде мирно
К овој реци бистрих вала,
Којано хрли у море.
Ево брдо, ево лепо
С многим сјајним и високим
Врховима неботичним,
Шаровитим, срцу милим,
Брдо пуно многих руда
И камења драгог сваког,
Уздиже се као барјак
Планине ове велике,
У њему су лави, тигри,
Слони, вепри и медведи
И газеле, са свих страна
Свакојаке птице пољу.
То је брдо врховито*
Пуно река с много птица.
Сад да овог краља брда
Ја о краљу Налу питам:
Славно брдо над брдима!
Небогледно, гласовито,
Заклонито, благословно!
Од мене ти поклон буди!
Клањам ти се приступајућ;
Знај, да кћи сам ја краљева,

Краљева сам снаха, жена,
Дамајанта ја се зовем.
Краљ Видарпски и господар
Бхим именом мој је отац,
Велик јунак и владалац,
Бранич соја четирију,*
Посветних коњских жртава,
Обилних дарма, жртвовач.
Краљ предобри, очи су му
Велике, лепо узвите.
Душеван је, добра жиħи,
Истинит је и љубежљив,
Доброħудан, храбар, сретан,
Поштен, зналац закона је,
Прави бранич Видарбљана,
Душманских чета статирач;
Славно брдо, знај, да тога
Кħи сам и сад к теби ступам.
У Ништадској у земљи ми,
О ти бродо о големо!
Беше свекар вричина.
Вирасен му слављно име;
Вирасена краља син је
Јунак дични, витез прави,
Краљевством влада од оца
Баштињеним, Нал именом,
Душмâнâ крвник, црмпураст,
Пунјаслок га још зову:*
Душеван је, зналац веда,
Речит, вро, самопија,*
Паљènицâ приказивач
И жртвовач и даривач,*
Мејданција, заповедник.
Тога жена знај да ја сам,
Амо дођох бедна, јадна,
Без бранича и без мужа,
Тражим мужа најбољега
Међ изврсним мужевима.
О ти брдо над брдима,
Ком сто врха небо пара,

Дал' ти њима виде Нала
У шуми овој стравичној?
Јаког као слон најјачи,
Мудрог, плахог, дугоруког,*
Истиног, храброг, јуначког,
Веле славног мужа мога,
Нишадскога господара
Дал' ти виде гдегод Нала?
Зашто, брдо над брдима,
Не утешиш гласом мене,
Која цвилим сва сметена,
Као своју кћер јадницу? —
Нале, јуначе храбрени,
Закона зналче, владару,
Тврди вером, ако овде
У шуми си, покажи се! *
Реч премилу и дубоку
Сличну гласу из облака
К'о напитак божји слатку,
Реч Налову кад ћу чути?
„„Видарпкињо!"" лепу, јасну,
Реч владара племенитог,
Нежну, сваког знања пуну,
Која би ми јад убила?
Господару, утеши ме
Бојазну, законољупче!"
Тако брду над брдима
Реч рекавши кћи краљева *
Дамајантија запути
На северну страну даље,
Идућ три дни и три ноћи
Лепотица виде шуму
Пустиничку, којој пара
Нема, — сличну гају рајском,
Урес су јој пустиници
Сушти Васишт, Бхргуј, Атриј,*
Уздржљиви, малојеће,
Устежљиви и чисти су;
Храна им је вода, ветар,*
К том још лишће, — врличине

Успрегнутих осећала,
Жељни видет пут у небо,
Одети су ликом, кожом,
Обузданих сви су чувства.*
Дамајанта круг пријатни
Пустиничких стана виде,
Множина ту је звериња,
А мајмуна навластито,
Пустиници ту се врзу.
Кад сина Вирасенова
Виде их љуба, одахне,
Жена лепих већа, косе,
Бока, лица, зубâ, прси,
Лепих ногу, сјајна лика,
Дугуљастих, црних очи;
Бисер-жена врла ова
Дамајанта покорница*
Уђе у круг пустинички.
Поздравивши пустинике
Са поклоном чедно стаде.
„Добро дошла!“ њојзи реку
Покорници свиколики.
Пошто част јој одадоше
Пустиници, како треба,
Онда њојзи реку: „седи,
Казуј, чинит што имамо?“
Њима каже лепобока:
„Јесте л' здраво, поштовани,
Мучећ тело палећ огањ,*
Вршећ дужност, безгрешници,
Гојећ звери, птице, врли,*
И душевна чинећ дела?“
Они реку: „посве здраво,
О блажена, дична, ми смо!
А ти реци, наочита,
Тко ли јеси, што ли желиш?
Гледајућ лик твој прекрасни,
Гледајућ сјај твој изврсни
Чудо ти нас обузима.
Дед одахни и не тугуј!

Дал' богиња ове шуме,
Или овог брда ти си,
Ил' реке ове, милена?
Рец' истину, незазорна!"
Она рече мудрацима:
„Ја богиња, редовници,
Нити ове шуме јесам
Нити брда, нити реке,
Него жена ја сам, знајте,
Свиколики пустиници!
Опширно ћу да испричам,
А ви чујте све по реду:
У Видарпској влада земљи
Краљ господар Бхим именом,
Ја сам кћи му, сви то знајте,
О предобри дворођенци!*
А Нишадске земље владар
И господар Нал именом
Муж мој јесте, мудар, славан,
Јунак, зналац, победитељ,
Штовалац главни богова,
Пријатељ дворођенцима
Народа бранич Нишадског,
Пресветао и преснажан,
Истинит, законознанац,
Тврде вере, умник, бојник,
Душеван, одан бозима,
Славан, освајач градова,
Нал именом, краљ предобри,
Сјајан као краљ богова.
Муж мој очи већих, лица
К'о пун месец, убојица*,
Жртвовач главних жртава,
Читач веда и веданга,*
Душмáнâ крвник у битки,
Сјајан као сунце, месец.
Зликовци њега некакви
Неваљалци, злице, рђе
Коцкари вешти позваше*
На игру, те он надигран

Владар праведан, истинит
Краљевство, благо изгуби.
Тог првака међ краљима
Ја сам жена, то да знате,
Дамајанта име ми је,
Врло жељна видет мужа.
Обилазим тужна свуда
Свеколике шуме, брда,
Баре, реке и мочваре
И планине свеколике
Тражећ свуда краља Нала,
Племенитог мужа мога,
Ваљаног мејданџију,
У оружју сваком вешта.
Да не буде, поштовани,
У пријатну шуму вашу
Покорничку краљ Нал дошо
Нишадске земље господар,
Због ког дођох ја у шуму
Ову страшну и ужасну,
Стравичну и непроходну
Стан тигара и газела?
За дан који, за ноћ коју
Ако Нала не угледам,
Ја ћу срећу своју наћи
Опростив се тела свога.
Шта ће мени живот дуље
Без јунака изврсног?
Како живет могу још'те
Сатрта тугом за мужем?"
Кћи Бхимова безмужница
Тако цвили у планини;
Видиоци тад истине
Њој прозборе покорници:
„Будућност ћеш, лепотице,
Милену имат, ој милена!
Покора нам даје видет:
Скоро ћеш Нишађанина,
Господара Нишадскога
Видет Нала убојника;

Праведника, кћери Бхима,
Најбољег ћеш видет здрава,
Од свих греха одрешена,*
Пуна сваке честитости;
У своме ће граду владат
Победитељ и страву ће
Задавати злотворима,
Пријатељма јад разбијат.
Видећеш га, племенита,
Племените лозе краља".
То рекавши милој жени
Наловој, кћери краљевској,
Покорници ишчезоше
С огњем светим, са станима.*
Видев чудо то велико
Дамајанта наочита,
Вирасена краља снаха
Од чуда се пренерази.
„Је ли сан то, што ја видех?
Што се овде то догоди?
Где су сви сад покорници?
Где круг стана пустиничких?
Где је чиста и пријатна
Она река птицâ пуна?*
Где су мила она стабла
Нарешена воћем, цвећем?*
Дуго тако кћи Бхимова
Насмешљивка мислећ љупка
Јадна, тужна порад мужа,
Бледа у лицу стајаше.
Затим она даље пође,
Очи су јој суза пуне,
И угледа асок-дрво,
Где у шуми расцвало се;
К племениту милу ступи
Дрву грањем притиснуту,
Птице пију око њега,
Па прозбори лијућ сузе:
„Ао! ово сретно дрво
Сја се с много цветних кита

У средини ове шуме
Као сретни владар горски!
О асоче оку мили,
Сву ми тугу узми брзо!*
О асоче, виде л' можда
Нєбојазног краља Нала,
Душманскога сатирача,
Милог мужа Дамајанте?
Владаоца Ништађана,
Мога милог да ли виде
Полом хаље огрнута,
Где у ову шуму дође?
Он је коже танке, нежне,
Јунака га беда мори.
Учини ми. о асоче,
Да без јада отуд одем!
Асок зови ти се с правом,
Буд' разбијач јада асок*!"
Тада јадна кћи Бхимова
Лепотица Дамајанта
Обишавши асок-дрво
У страшнију зађе шуму.
Ту дрвеће она много
Угледа и воде многе
И пријатна многа брда,
Многе звери, многе птице,
К том пећине и брежуљке
И дивотне јоште реке
Ту је тада угледала
Кћи Бхимова тражећ мужа.
Онда путем дугим пошав
Виде љупка насмешљивка
Дамајанта велик карван*
С много слона, коња, кола,
Где пријатну лепу реку
Бистрих и мирних валова
Окружену трстикама
И широку сад прелази.
Око реке, чапље креште,
Утве, орли, а пуна је

Риба, змија и корњача,
Острва је многа ресе.
Кад Налова дична жена
Виде карван тај велики,
Лепобока примаче се
И уиђе међу људе
Једна налик на махниту,
Полом хаље огрнута,
Мледна, бледа, упрљана
И посуте прахом косе.
Кад је људи угледају,
Неки од стра разбегну се,
Неки стану замишљени,
Неки опет повикаше,
Једни стану смејати се,
А други се ругат стану,
Једни је жале, а други
Питају је, *мој Бхараше*:
„Тко си, чија л'си, у шуми
Што ти тражиш, о милена?
Гледајући тебе ми смо
Забуњени, — јеси л' жена,
Казуј право, ил' богиња
Шуме ове или брда
Или краја, наочита?
Теби ми прибегавамо.
Јеси л' Јакша ил' Ракшаса
Ил' си жена ти божанска*?
Ал' свакако дај нам срећу
И штити нас, незазорна,
Да одавде карван овај
Запути брзо и здраво,
И да срећа с нама буде,
Учини нам то, милена!"
Пошто карван то изрече,
Кћи краљева мучећ муку
Због несреће свога мужа
Добра њима одговори,
И карвану, а и воћу.
И чељади, што је беше,

Младим, старим и дечаком
И карвана претходником:
„Ја сам жена, то знадите,
Краљева сам кћи и снаха
И жена сам владаоца,
Жељна мужа свог да видим.
Краљ Видарпски мој је отац,
А муж мој је краљ Нишадски,
Нал се зове, врличина,
Њега тражим недобитног.
Ако знате за тог краља,
О милом ми брзо рец'те
Ви о Налу тигровитом,
Крвнику чета душманских."
Наочитој тад начелник
И вођ карвана великог,
Сучиј звани, проговори:
„Чуј реч моју, о милена:
Ја сам, љупка насмешљивко,
Вођ карвана и калауз.
Човека Нала именом
Ја не видех, женска дико!
По свој шуми по безљудној
Овој виђах слоне, тигре
И биволе и пантере
И медведе и газеле,
Ал' човека овде другог
Ја не видех осим тебе,
Тако нам био милостив
Владар Јакшâ Манибхадар!"
Дамајанта тад прозбори
Вођу и свим трговцима:
„Камо иде карван овај?
То изволи мени рећи."

Говори вођ карвана.

„Где Чедијски краљ Субахуј
Истиновид влада, тамо
Овај карван иде скоро
Трговине ради, жено."

ТРИНАЕСТО ПЕВАЊЕ.

Говори Врхадасво.

Дамајанта наочита
Када чује, што јој рече
Вођ карвана, она пође
Са карваном мужа жељна.
Након дуљега времена
У шуми страшној, великој
Трговци виде језеро
Прелепо, веље, пријатно,
Мирисног пуно локвања.
Обилно травом и дрвљем;
Ту је много цвећа, воћа,
Много птица свакојаких,
Вода бистра, драгосна је,
Срцу мила, лепо хладна.
С уморном марвом теглећом
Ту одлуче починути.
С допуштењем свога вођа
У шуму ућу прекрасну.
У доба паднув вечерње
Заноћи карван велики.
А у тихо мирно доба
У поноћно, кад уморан
Карван спаше, к реци горској*
Приступи стадо слонова
На појиште, стане воду
Мутит соком, што му капље.*
То угледа стадо карван
И питоме многе слоне.
Па кад шумски слони спазе
Домаће оне слонове,
Упаљени, бесни нагло
Навале, да их побију.
Жестина њихне навале
Беше тешка, као с брда
Када се озгор одломи
Вршак и пада на земљу.

Ал' јурећим слоновима
Пут закрчен беше честом,
А велики карван спећи
Пут к језеру локвањеву
Затвараше, и би згажен*
Од слонова свом жестином
По земљи се ваљајући.
„Јаох!" вичу запомажућ
Трговци многи буновни
Трчећ у честу, а слони
Сатрше их што зубима,
Што рилима, што ногама.
Многим су деве убите,
Те међ пешце помешани
Од стра трчу амо тамо
И гуше један другога.
Вичућ страшно ти на земљу
Падају и као луди
Успињу се на дрвеће,
У бездане упадају.
Тако судбом наваливши
Слонови читав сатрше
Круг карвана богатога
На начине многе, *краљу!*
Превелика, страховита
Чу се вика у три света:*
„Ево огањ жесток букну*!
Спасавајте, притеците!
Гле камења драгог хрпа,
Узимајте! што бежите?
Заједничко то је благо
То вам кажем и не лажем*!"
С тим речима разбеже се
На све стране уплашени.
„Сад ћу опет да вам кажем;
Промислите, ви будале!"
Док је тако та трајала
Погибија сграшна људи,
Дамајанта пробуди се
Пуна страха и бојазни

И угледа ту истрагу,
Што свем свету страх задаје.*
Кад младица локвањока
Виде, што пре вид'ла није,
Уста од стра малаксала,
У устима дах јој запе.
А који се од карвана
Спасоше, здрави осташе,
Они скупа говораху:
„Који чин је овом узрок?
Ваљда нисмо Манибхадра
Веле славног ми частили
А ни силног Вајсравана,
Дичног Јакшâ господара;
Ил' препрекâ уклањача
Ми дојако не частисмо*?
Ил' зацело плод је ово
Плод несретан какве коби;
Планети нису л' противни*?
Што ли се друго десило?"
Други јадни говораху,
Родбине, блага лишени:
„Она жена, што је данас
У карван ушла велики,
Очи су јој к'о махнитој,
Поглед ружан, лик нељудски, —
Она је ове мађије
Учинила најпре страшне,
Зацело је Ракшасија
Ил' Јакшија Писачија
Страхотворна, — од ње зло је
Ово дошло све без сумње.
Да злочинку ту видимо,
Што карван поби злопака,
Грудама, травом, прашином,
Батинама и шакама
Јамачно би ми је смакли,
Карвана нашег злотворку."
Када реч ту страховиту
Дамајанта беше чула,

Стидна, бојазна, дршћући
У шуму она побеже
Зла се бојећ и јаукаћ
Започе сама над собом:
„Јаох страшна и велика
Срџба судбе нада мном је!
С њом никаквог добра нема;
Који чин је овом узрок?
Не сећам се, да сам коме
И зло мало учинила
Делом, мишљу ил' беседом;
Који чин је овом узрок?
Грех велики у прећашњем
Жићу учиних доиста*,
Зато ова несрећа ме
Допала је неизмерна:
Губитак мужа, краљевства
И растанак од родбине
И од мужа одвојење
И од деце разлучење,
Безаштитност и боравак
У планини пуној змија."
А сјутрадан они, који
У животу остадоше,
Одонуда изиђоше
Због истраге јаучући,
Жалећ браћу, оце, сине,
Пријатеље, *господару!*
Видарпкиња јаукаше:
„Какав грех сам учинила?
У планини безљудној се
На море људи намерих,*
Поби их стадо слонова,
То несрећом зби се мојом.
Јамачно ме сада чека
Врло дуга беда каква.
„„Пре рока се не умире,"" —
Ту беседу чух од старих,
Зато мене жалосницу
Не смрви стадо слонова.

Преко судбе људима се
Не догађа ништа овде.*
У младости мојој греха
Делом, мишљу ни беседом
Ја никаквог не учиних,
Да зло ово на ме дође....
Ал' сад пада на памет ми:
Кад ја мужа бирах, тамо
Чувари су света дошли,*
Ја њих одбих порад Нала;
Јамачно ме моћ њихова
Од њега је раставила.*"
Дамајанта лепотица,
Јадница, мужу одана,
Тако цвилећи тужаше,
Па са оним брахманима*,
Зналцима веда, запути,
Што истрази умакоше,
Ко јесенски срп месечев
Лепа, *краљу шпровиши!*
Идући с њима младица
Напокон стиже пред вече
Граду, где влада Субахуј,
Краљ Чедијски, истиновид.
Полом хаље огрнута
Униђе у град прекрасни.
Њу грађани угледају
Сву сметену, младну, јадну,
Неопрану и чупаву
И где иде ко махнита.
Видећи је, где улази
У град краља Чедијскога,
Сељачки млади момчићи*
Пратише је радознало.
Опкољена од њих она
До краљевских дође двора.
Мати краља с лонце виде
Њу чељадма окружену
И дадиљи рече: „Иди
И довед' ми ону жену;

Млада је, јадна, невољна,
А људи јој досађују;
Видим, таква да лепота
Кућу моју обасјава,
Права Срија окатица,
И ако је баш милена
Одевена ко махнита".
Одгнав чељад и позвавши
Дамајанту на врх лонце
Дивећ се пита је, *краљу*:
„Невоља те обузела,
Ал' прекрасна ти си тела,
Сјаш к'о муња из облака;
Каж' ми, тко си, чија ли си;
И ако си без накита
Обличје ти није људско.
Тако саму није л' страх те
Људи, сјајна ко богиња?"
Кћи Бхимова кад ту чује
Беседу, она прозбори:
„Ја сам жена, то да знадеш,
Верна мужу, — добра рода,
Собарица и слободна
Слушкиња сам, инокосна,
Храним се воћем, кореньем,
Где омркнем, ту станујем.
Небројених врлина је
Муж мој, вазда мени одан;
Ја јунаку томе верна
Као сенка њега пратих.
Судба даде, те му игра
Мила беше преко мере,
И надигран пошто беше
Сам отиде он у шуму*
Једном хаљом одет беше,
Као махнит и сав сметен;
Ја јуначког тешећ мужа
Такођер пођох у шуму.
Јунак гладан и очајан
Из узрока особитог

И једину своју хаљу
У шуми оној изгуби.
Ја у једној хаљи само
Неодетог њега пратећ,
Махнитог, обезумљеног
Много ноћи тада пробдех.
Након дуљега времена
Заспах, тад оде од мене
Одрезавши полу хаље
Остави ме безгрешницу.
Тога мужа ја тражећи
Дању и ноћу кињим се,
Не видим срцу милога,
Сличног чаши локвањ-цвета,
Не налазим боголичног
Драгог краља мог живота".
Кћи Бхимова пуна суза
Много тако јаукаше,
И њој тужној још тужнија
Краљева мати прозбори:
„Код мене остан', милена!
Врло се теби радујем.
Моји људи, о блажена,
Тражиће мужа твојега,
А можда ће и сам доћи
Налутав се амо тамо.
Боравећ овде, блажена,
Дочекаћеш мужа свога".
Реч краљеве чув матере
Дамајанта одговори:
„С том погодбом остат могу
Код тебе, мајко јуначка,
Да не једем остатака,
Да не перем ником ноге,*
Да никако са другима
Мушкарцима не говорим.*
Ако би ме тко жудио,
Имаш га казнит, — и убит,
Буде л' опет лудовао,
Тако ја се заветовах,* —

Ал' с брахмани да се могу
Рад тражења мужа вићат.
Буде л' тако чинило се,
Јамачно ћу остат овде;
Где би било другачије,
Ту боравит не бих хтела."*
Њојзи веома радосна
Краљева мати прозбори:
„Све ћу чинит то, кад такав
Твој је завет у час добри!"
То Бхимовој рече кћери,
О народни господару,
Затим својој, *мој Бхараше,*
Прозбори кћери Сунанди:
„С божанског лика познај се
Собарицом, о Сунанда,
Једнаке је доби с тобом,
Па нек буде твоја друга!
С њом проводи ти без бриге
Дане вазда у весељу".
Радосна врло Сунанда
Тад другама окружена
У кућу пође водећи
Са собом Дамајантију.

ЧЕТРНАЕСТО ПЕВАЊЕ.

Говори Врхадасво.

Кад, *народни господару,*
Нал остави Дамајанту,
Он у шуми непроходној
Угледа пламен велики
И још чује, из средине
Како виче створ некакав
Више пута: „Нале, амо,
Пуњаслоче, амо дођи!" —
„Не бој се!" Нал му прозбори
И угази усред плама

Па угледа змијског краља,
Где лежи савит у прстен.
Змај дршћући краљу Налу
Понизно тада прослови:
„Знади, краљу, змај Каркотак
Да ја јесам, господару!
Премудром једноћ Нараду,
Великоме покорнику,
Ја се ругах, а он гњеван
Мене прокле, владаоче:
„Непомичан стој, док тебе
Не изведе Нал одавде,
Онда ћеш се избавити
Клетве, коју на те ставих".
Због те клетве ја ни корак
Не могу се макнут с места.
Показаћу теби срећу,
Само извол' избавит ме!
Пријатељ ћу бити теби,
Мени равна није змаја;
Лагахан ћу бити теби,
Брже ме дигни и бежи!"*
Кад то рече краљ змијињи,
Он се створи колик палац;
Нал га узме и понесе
На место, где ватре нема.
Кад на уздух Нал изиђе
Прост од огња црнотражног,*
Хтеде пустит Каркотака,
А змај онда њему рече:
„Иди сад, Нишаћанине,
Корака изброј некол'ко,
У том ћу ти, силноруки,
Дати срећу понајбољу."
Нал бројећи код десетог
Корака змај га угризе,
А угризен Нишаћанин
Брзо облик свој изгуби.
Он то видећ зачуди се,
Како грдан сада поста,

А змаја виде владалац,*
Како доби свој лик прави.
Тад Каркотак мирит стане
Краља Нала те му рече:
„Обличје ти твоје узех.
Да те људи не познају.*
Онај, Нале, који ти је
Задао муке велике,*
Отровом ће мојим мучен
Он у теби пребивати
И дотле ће, силни краљу,
Он у теби пребивати,
Мучећ муке у свем телу,
Док слободна не пусти те.
Ти си невин настрадао
Од њега, краљу, зато му
Гњевно задах бол и теби
Ја прибавих избављење.
Већ ти неће, јуначино,
Звер оштрозуб наудити
Ни душман ни брахмомудрац*
По милости мојој, краљу!
Никакав неће, владару,
Отров ти муке задавати,
У бојима свеђ победник
Бићеш, краљу над краљима!
Ид' одавде узев име
Ти Вахука коњушника
Краљу иди Ртупарну,
(Он је вештак у коцкању),
У пријатни град Ајодхју,
Још данас, краљу Ниша дски;
Икшвакујев славни ће те
Потомак учит коцкању
Зато што си вешт коњушник,*
И пријатељ биће теби.
Кад вешт будеш у коцкању,
Здружићеш се тад са срећом,
Имат опет ти ћеш жену
(Подават се немој тузи)

И децу и краљевину,
Истинито то ти кажем.
А кад будеш лик свој прави
Хтео видет, господару,
Тад се имаш сетит мене
И хаљину обућ ову.
Кад хаљину ту обучеш,
Свој ћеш облик добит опет."
То рекавши небеску му
Горњу хаљу дâ и доњу.
Кад змијињи краљ поучи
Тако Нала, *мој Каураве*,
И хаљине пошто дâ му,
Нестаде га онде, *краљу*!*

ПЕТНАЕСТО ПЕВАЊЕ.

Говори Врхадасво.

Кад нестаде тако змаја,
Ништаћанин Нал запути
И десетог дана стиже
У град краља Ртупарна;
Он приступи тада краљу
И прослови: „Ја сам Вахук,*
Вешт сам коњма управљати,
На земљи ми пара нема,
Употребљив у сваком сам
Тешком послу и вештини,
И јествине знам готовит
Боље него итко други.*
Што на свету занатâ је
И других тешких послова,
Настојаћу све да радим,
Ртупарно, најми мене!"

Говори Р̄тупарно.

Било сретно, о Вахуче!
Остан' овде, све то ради.

Особито на памети
Свеђ је мени брза вожња.*
Ти се посла тога прими,
Да ми коњи буду брзи;
Настојник си ти над коњма,
Плаћа ти је сто стотина.*
Уз тебе ће свагда бити
Варшнеј, Ђивал, — нек ти буду*
По вољи оба, Вахуче!
Код мене с њима пребивај."
Нал то чувши тамо оста
У граду Ртупарнову,
Беше чашћен, а живљаше
Са Варшнејем и Ђивалом.
Боравећи тамо вазда
На Видарпку Нал мишљаше
И песмицу свако вече
Он је ову говорио:
„Где је она гладна, жедна?
Где уморна сад почива?
Сећа л' се овог будале?
Кога ли она сада двори?"
Тê слушајућ ноћу речи
Ђивал једном њег' упита:
„За којом то вазда тужиш?
Желео бих знат, Вахуче!
Дуговечан био! чија
То је жена, за ком тужиш?"
Њему краљ Нал одговори:
„Безумник је неки жену
Имао јако честиту,
Он превртљив беше врло.
Због нечег се он будала
Од ње био раставио
И растављен неразумник
Сад се скита тугом мучен.
Туга њега непрестано
Паљаше обдан и обноћ,
Ноћу се жене сећајућ
Песмицу ову певаше.

По свој земљи скићући се
Када камо он долази,
Ту невредник он пребива,
За њом туга спопада га.
Јадница њега слеђаше
И у шуми, али он њу
Слабоверник ту остави;
Тешко она још је жива!
Она млада не зна пута
И навикла томе није,
Гладом, жеђом измучена
Тешко она још је жива!
Остављена од онога
Безумника, несретника
По шуми страшној великој
Она лута, мој честити!"
Сећајућ се краљ Нишадски
Тако своје Дамајанте
Непознат је пребивао
У дворима оног краља.

ШЕСНАЕСТО ПЕВАЊЕ.

Говори Врхадасво.

Кад краљевство Нал изгуби
Те са женом служит пође,*
Бхим желећи видети га
Дворођенце за њим посла.*
Големо им благо дајућ
Наложи им Бхим овако:
„Тражите ми краља Нала
И кћер моју Дамајанту!
Кад посао тај се сврши
И нађе се Нишађанин,
Хиљаду ћу крава дати
Оном, који њих доведе,
Земље ћу му поклонити
И још село граду слично.

Не буде л' могуће довест
Амо Нала с Дамајантом,
Већ се само дозна за њих,
Десет стотин' даћу крава."
Чув брахмани то весели
Запутише на све стране,
У градове и краљевства
Тражећ Нала и жену му;
Ал' нигде Нишаћанина
Не видеше ни кћер Бхима.
Онда Судев дворођенац
У пријатну Чедипуру
Дође тражећ и Видарпку
(Добро јутро краљу желећ)*
У краљеву двору спази
Са Сунандом узаједно;
Обличју јој пара нема,
Ал' му слабо хвале има
Као сјају сунчаноме,
Кад га мрежа магле застре.*
Њу угледав вељооку
Упрљану врло, младну,
По знацима нагаћајућ
Он помисли: „Кћи Бхимова!"

Говори Судев.

Какву некад ову видех,
Свећ је иста лепотица.
Сад сам сретан видев ову
Као Срију свету драгу.
Слична је пуном месецу,
Смећа, груди лепих, облих,
Красних, ко локваљ великих,
Краљица је ὸчи, сјајем
Свако место обасјава
К'о Ратија Манматова.
Свега света миљеница
Као месец пун је сјајна;
Из језера Видарпскога
К'о жилица локваљ-цвета

Кривњом судбе ишчупана,
Тела је блатна, прљава.
На уштапну ноћ је налик,
Којој месец Рахуј прождре,
За мужем тужна, јадовна,
К'о суха је она река,
К'о локвањ лишћа опала,
Као птица преплашена,
К'о смрскана рилма слонским,
К'о језеро узмућено;
Врло нежна, лепа струка
Из дома драгокаменог;
Сунце ју је опалило,
К'о локвањ је ишчупани,
Лепа, врла, племенита,
Накита вредна, а без њег',
К'о месечев срп на небу
Застрта црним облаком,
Љубавне сласти драге је
И рода свога лишена,
Животари жалосница
Жељна видет свога мужа.
Муж је жени урес први
Без уреса сваког другог;
Она од мужа пуштена
Премда је сјајна, не сја се.
Превелика ње је' беда,
А Нал од ње Нишаћанин
Одељени животари
И не гине од чемера.*
И моје се срце кињи,
Кад је гледам црнокосу,
Локвањоку окатицу
Вредну среће жалосницу.
Кад ће она лепотица
На крај дуги туге доћи,*
Кад се добра састат с мужем
К'о с месецом Рохинија?
Краљ Нал натраг када ову
Добије, веселиће се

Бивши лишен свог краљевства,
Па натраг земљу добивши.
Нал је вредан ње, која је
Исте доби, исте ћуди,
Исто тако дична рода,
И њег' она црноока.
Прилично се мени чини
Погледа мужева жељну
Тешит жену, које мужу
Нема пара, јак је, храбар;
Тешићу је, којој лице
На месец је налик пуни;
Тужна је и замишљена
А пређе туге не виде.

Говори Врхадасво.

Брахман Судев по различним
Знацима и белезима
То промисли и к Бхимовој
Кћери ступи те јој рече:
„Ја сам Судев, Видарпкиње,
Драг пријатељ твога брата,"
По налогу краља Бхима
Тражећи те амо дођох.
Здрави су ти отац браћа
Краљица је мајка здрава,
Здрава су ти тамо деца, —
Обоје дуго живело!
Порад тебе мноштво твојих
Рођака је изван себе,
А брахмани стотинама
Иштући те земљом ходе.
Кад Судева, *Јудхиштхире*,
Препознаде Дамајанта,
По реду га питат стане
За све своје драге, миле,
Расплака се љуто, *краљу*,
Видарпка тужна, чемерна
Ненадно видев Судева,
Најврлијег дворођенца,

Своме брату премилога.
Сунанда тужну чемерну
Видев. где плаче и тајно
Са Судевом где говори,
Матери рече, *Бхараше*:
„Собарица љуто плаче,
Како се саста с брахманом,
Мож' знат, тко је, ако хоћеш.*“
Тад Чедијског краља мати
Из дома женског изиђе
И онамо дође, где је
Младица била с брахманом.
Дâ Судева довест к себи,
О народни господару,
И пита га: „Чија жена,
Чија л' кћи је сјајнолика?
Како се рода лишила
И свог мужа милоока?
Ти је позна, свештениче!
Како добру све то снађе?
Све то желим потпунице
Ја од тебе чути сада,
Право мени, која питам,
Кажи све о боголичној.“
Чув најбољи дворођенац
Ту реч Судев удобно се
Посади и причат стане
Истино о Дамајанти.

СЕДАМНАЕСТО ПЕВАЊЕ.

Говори Судев.

У Видарпској краљ је земљи
Бхим праведни и пресветли,
А милена кћи његова
Зове се Дамајантија;
Има и син Вирасенов
Краљ Нал звани, Ништађанин,

Њега, мудрог Пунјаслока,
Она је жена милена.
Он од брата бив надигран,
Бив краљевства лишен владар
С Дамајантом у свет оде,
До сад за њ се ништа не зна.
Ми по земљи путујемо
Поради Дамајантије,
И ја нађох ту младицу
У дворима сина твога.
На свету се не налази
Жена лика таковога.
Међ већама црнки мадеж
Леп, природан и локвању
Сличан беше, ишчезо је,
Али ја га ипак видех;
Гнус се над њим надвукао*
Као облак над месецом.
Створитељ је начинио*
Знак тај њојзи рад' дивоте,
Ал' не сја к'о ни месечев
Српак на дан по млађаку.
И ако је тело њено
Прљаво, лик јој не гине;
Премда није накићено,
Ипак блиста као злато.
С таковим телом младицу,
С таковим знаком — мадежом
Краљица ми би очита
К'о жерава под пепелом.*
Кад Сунанда ту реч чује,
О народни господару,
Судевову, онда опра
Гнус, што беше над мадежом.
А пошто се гнус уклони,
Онда онај Дамајантин
Мадеж засја као месец,
Кад на ведром небу сине.
Угледав мадеж Сунанда
И мати краља, *Бхараше,*

Плачућ обе Дамајанту
Загрле, о њој обисну.
Лијући сузе прозбори
Полако мати краљева:
„Ти си кћерка сестре моје,
Одао те мадеж овај.
Ја и мати твоја јесмо
Кћери краља племенитог,
Дасаранског господара,
Судамна, о љупкоока!
За Бхима се сестра уда,
А ја за Вирабахуја.
Кад ти се роди, онда те
У очеву видех дому
У Дасарну. Кућа моја
Нек ти буде к'о твог оца,
И како је моја ово
Госпоштина, тако твоја!“
Дамајанта радосно се,
О народни господару,
Поклони сестри матере
И ову јој реч прозбори:
„И незнана ја код тебе
Угодно сам боравила,
Сваку жељу испуњала
Ти си ми, свеђ ме чувала,
Ал' још лепше свакако ће
На очеву бит ми дому.
Дуго ја сам избивала,
Отпусти ме сада, мајко!
Нејака моја дечица
Одведена тамо живе;
Оца су јадна лишена
И матере, — како им је?!
Ако хоћеш пријатно ми
Сада штогод учинити,
Опреми ме на пут, желим
У Видарпску брзо ићи.“ —
„Нек ти буде!“ њој радосна
Тетка рече, *владаоче!*

Па с пристањем сина свога
Дамајанту сретну она
Тад опреми у носиљки.
Заштити је многом војском,
Дâ јој пртљаг јела, пића,
О Бхараше понајбољи!
За мало дође времена
У Видарпску земљу она;
Ту је часно дочекаше
Са радошћу сви рођаци,
Па кад она сав род здраво
Угледа и децу своју,
К томе мајку и бабајка
И још коло другарица,
Почаст славна дâ краљица
Бозима и брахманима,
О народни господару,
Како треба по закону,
А Судева обрадује
Краљ весео, што кћер виде,
Хиљаду му крава давши,
Давши село, много благо.
Сјајнолика у очеву
Пошто дому ноћ проведе
И почине, она мајци
Проговори ово, *краљу*:
„Истину ти кажем, мајко
Желиш ли ме имат живу,
Потруди се, да доведеш
Јуначкога Нала амо."
Кад то рече Дамајанта,
Краљица врло жалосна,
Сузама, *краљу*, облита
Ништа јој не одговори.
Сав дом женски када види*
Дамајанту, како јој је,
Јаох! јаох! стаде викат
Иза гласа плачућ љуто.
Тада Бхиму, силном краљу,
Проговори жена ово:

„Твоја кћи Дамајантија
За мужем тужи и плаче,
Без зазора ово ми је
Она рекла, господару:
„„Нек се твоји служитељи
Труде тражит Пунјаслока!““
Жена краља тим потаче,
Те он на све стране тада
Брахмане хоћке разашље:
„Трудите се тражит Нала!“
Тад брахмани по налогу
Видарпскога краља дођу
К Дамајанти и њој реку:
„Одлазимо сада на пут.“
Кћи Бхимова њима рече:
„По свим идʼте краљевствима
И у људским скупштинама
Распитујте свуда много:
„Куд ти, злоћо, оде полу
Хаље моје одрезавши
Спаваћиву у шуми ме
Оставивши драгу, драги*?
А ја, како ти ми рече,*
Седим тебе чекајући,
Јадујући љуто младица
Полом хаље огрнута.
Смилуј се мени, јуначе,
Која плачем без престанка
У чемеру, господару,
Па ми штогод одговори.“ —
(И друго му казат треба,
Да би мене пожалио.
Када ветар ватру стане
Распириват, шума гори.*
Муж имаде уздржават
И бранити жену своју).
Зналац јеси ти дужности,
Па зашт' с ума ти то сметну?
Кажу, мудар и племенит
И милостив да си свагда,

Ал' си посто немилостив
Због моје, мислим, несреће;*
Стог, јуначе тигровити,
Смилуј ми се, о властељу!
„„Доброта је прва дужност"",
Слушала сам ја од тебе. —
На такове ако речи
Вама ткогод одговори,
Истражит треба свакако,
Тко је човек тај, где л' живи.
Тко беседу вашу чује
Па одговор дâ вам какав,
Саслушајте, па ми јав'те,
Ви најбољи дворођенци,
Настојте, да он не дозна,
Да по мојем ви налогу
Говорите; — а и за ваш
За повратак нека не зна.
Треба дознат, је ли богат
Или је ли сиромашан,
Је ли жељан имат блага,
Намере му дознат треба.*"
Кад брахмани ту реч чују,
Разиђу се на све стране
Тражит јадног краља Нала.
Тражећи по краљевствима,
По градима, по селима,
Катунима, пустињама
Нала, *краљу*, нигде њега
Не нађоше дворођенци.
Сви посвуда реч су ону,
О народни господару,
Редовници разносили,
Како рече Дамајанта.

ОСАМНАЕСТО ПЕВАЊЕ.

Говори Врхадасво.

Пошто мину дуље време,
Дворођенац Парнад звани
Врати се у град и кћери

Бхимовој стане причати:
„Нишаћанина тражећи
Нала дођох, Дамајанта,
У Ајодхју град и ступих
Пред сина Бхангасурова.
Реч ја твоју, разумнице,
Како си је ти, лепојко,
Била рекла, јавих краљу
Ртупарну узоритсм.
Чув господар Ртупарно
Ту реч ништа није реко
Нити итко од дворана,
С којима често говорах.
А пошто ме краљ отпусти,
На само ми проговори
Ртупарнов момак неки,
Који се је Вахук звао,
Коњушник тога владара,
Ружан беше и краткорук,
Вешт у вожњи брзој беше,
Вешт готовит посластице.
Некол'ко пута уздахну
И бризну љуто плакати,
За здравље ме он упита,
Па овако проговори:
„„Честите жене заиста
И у беду када падну,
Саме себе чуват знаду.
Добре су, раја достојне;
И мужеви кад њихови
Оставе их, не срде се;
Штит је њима племенитим
У животу крепост њихна.
Што је ону оставио
Несретник онај и луда
Свакога добра лишени,
Нека се она не срди.
На њ, који је житка жељан,
Којему птице узеше
Хаљу, ког зло свако бије,

Нека се црнка не срди,
Добар ил' зао био јој,
Кад га види у том стању
Без краљевства, несретника,
Гладна, у злу утопљена.“ “ —
Кад беседу ту сам чуо,
Похитах амо, а сад је
Воља твоја, о господо,
И све крају приповеди.“
Од Парнада кад то чује
Дамајанта сузна врло,
О народни господару,
К матери крадом отиде
И рече јој: „Бхим никако
Нек не дозна ово, мајко*:
Пред тобом ћу ја Судева,
Дворођенца најбољега,
Упутити, а ти настој,
Ако мени добро желиш,
Бхим господар нек не дозна,
Што ја мислим учинити,
Каошто је Судев мене
К родбини брзо довео,
Тако одмах нек одавде
С истом срећом Судев оде
У Ајодхју у град, мајко,
Да доведе амо Нала.*“
Пошто Парнад дворођенац
Понајбољи одмори се,
Видарпкиња сјајнолика
Поклони му силно благо:
„Кад Нал дође, редовниче,
Блага ћу ти дат још више*!
Много мени ти учини,
Кол'ко нитко други не ће,
Да ћу с мужем наћ се брзо,
Понајбољи дворођенче!“
Кад Судев великодушни
Чује реч ту, сретан кући
Оде давши Дамајанти

Добросретне благослове.*
После тога, *Јудхиштхире*,
Дамајанта проговори
Пуна јада и чемера*
Судеву ово пред мајком:
„Иди, Судеве, Ртупарну
Владаоцу, који живи
У Ајодхји, па му реци
(Канда си дошо случајно):
„„Кћи Бхимова Дамајанта
Опет спрема избор мужа;
Зато листом тамо грну
Краљеви и краљевићи.
И време је одређено:
На сутрашњи дан ће бити.
Хоћеш ли тамо да будеш,
Похитај, победитељу*
О рођају сунца она
Другога ће бират мужа,*
Јер се не зна, да ли јунак
Нал још живи ил' не живи.""
Судев брахман, како му је
Дамајанта, *силни краљу*,
Била рекла, Ртупарну
Оде краљу, па му каже.

ДЕВЕТНАЕСТО ПЕВАЊЕ.

Говори Врхадасво.

Кад господар Ртупарно
Чу беседу Судевову,
Тад љубазно он Вахуку
Милим гласом проговори:
„Желим доћ на Дамајантин
Избор мужа у Видарбху
За дан један, воља л' те је,*
Мој Вахуче коњма вешти!"
Тако рече Ртупарно,

А Налу се срце кида
Од жалости, *Кунтин сине,*
И мисли великодушник:
„Дамајанта то ли каже,
То л' чини тугом сметена?!
Ил' је варка та велика
Мене ради измишљена?
Видарпка, јаох, душевна
Грехоту л' хоће учинит*
Од мене зликовца поплог
И кукавног уцвељена?
Женска ћуд је превртљива,
А кривица моја страшна!
Биће, да то чини, што ме
Остављена љубит преста,
Танкострука јадом мојим
Сатрта је очајница.
Не ће она то учинит,
Та имаде она деце*!
Било, не било истина,
Идем разабрат сигурно;
Што је драго Ртупарну,
Чинит хоћу себе ради."
Тако Вахук у памети
Промишља срца жалосна,
Па руке склопив говори
Ртупарну господару:
„Што ми кажеш, приправан сам,
У дан један, господару,
Тигровит јуначе — ја ћу
У Видарбху стићи, краљу!'
У појату Вахук, *краљу,*
Тад огледат оде коње
По налогу господара
Сина Бхангасуровога.
Ртупарно пожурује
Њега много, те огледа
Вахук коње више пута
Желећ видет, какови су,
Он мршаве и ваљане

Воске коње изабере,
Коње јаке, огњевите,
Добре траге, — без белега
Рђавих су а широких
Ноздрва, вељих чељусти,
Бели, с десет коврчива,
У Синдхују излегли се,
Брзи јесу као ветар.
Краљ видев их нађут рече:
„Што то хоћеш да учиниш?
Не ваља ти варат мене!
Слаби коњи и сипљиви
Како ће мене возити?
Како л' такви коњи могу
На далеки пут да иду?"

Говори Вахук.

„Коврчица на челу се
Једна види, две на глави,
На боцима по две, а две
На грудма, једна на хрпту.
Такви коњи у Видарпски
Град ће стићи, сумње нема.
Ако друге хоћеш, краљу,
Реци, ја ћу упрећи их."

Говори Ртупарно.

„Ти познајеш, мој Вахуче,
Нарав коњску, способан си;
Које држиш да су добри,
Упрегни их брзо сада!"

Говори Врхадасво.

Тад ваљана коња четир'
Брзонога, добре траге
Вешти возач Нал упрегне
У кочију, — а владалац
Ртупарно у кочију
Тада брзо попео се,
И сва четир' она коња

Изврсна клекну на земљу.*
Људски човек, краљ Нал славни
Тад љубазно проговори,
О народни господару,
Коњма јаким, огњевитим.
Јурнут жељан попритегне
Узде Нал и коњушника
Варшнеја узе у кола
И брзину већу разви,
Па изврсне Вахук коње
Потера правим начином,
Они се вину у уздух
Као плашећ коњушника.
Ајодхје дични господар
Тê к'о ветар брзе коње
Кад угледа, како возе,
У чуду се силном нађе.
Ту тутњаву кола чујућ
И то коња управљање
Варшнеј видећ о вештини
Мислит стаде Вахуковој:
„Да не буде то Маталиј,
Возилац краља богова?
Знатан његов знак се види
На јунаку на Вахуку.
Ил' је ово Салихотро
Зналац својства коњских трага,
Који је тело прекрасно
Човечје некад добио?
А можда је краљ Нал ово
Душманских града освајач,
Па је амо он дошао?" —
(Тако Варшнеј промишљаше).
„Ил' вештину Вахук има
Исту, коју Нал имаде?
Та ја видим, Вахук и Нал
Да једнако јесу вешти,
А и доби једнаке су
Нал и Вахук.... Али неће
Нал то бити јуначина!

Ал' вештина његова је!
Племенити људи знаду
Иђ' по свету промењени
Онако као и бози,
Промењени у облику.*
Настати би могла сумња
Поради тела грдобе.
Доказа нема додуше,
Ал' мишљење то је моје.
Доб је доказ: та је иста,
И ако је лик различан.
Вахук је, мислим напокон,
Нал обилан свим крепостма*." —
Такове мисли мислећи
Варшнеј, возач Пунјаслоков,*
На послетку у свом срцу
Смисли тако, *силни краљу!*
А вештину Вахукову
Краљ над краљма Ртупарно
Гледајући беше радостан,
Као и Варшнеј коњушник,
Мотрећ пажњу сву могућу
И коњима управљање
И велику помњу мотрећ
Веома се радоваше.

ДВАДЕСЕТО ПЕВАЊЕ.

Говори Врхадасво.

Преко река, преко брда,
Преко шума и језера
Кочија брзо јураше
Као птица по уздуху.
Док јурише тако кола,
Бхангасуров син владалац,
Душманских града освајач,
Виде, где плашт на тле паде.
Хитећ тако у колима

„Кабаница кад испаде,
Поносити краљ тад Налу
Проговори: „Да плашт узмем!
Дедер сада, разумниче,
Устави коње пребрзе,
Докле Варшнеј кабаницу
Дигне моју и донесе".
А Нал њему одговори:*
„Далеко је твој плашт пао,
Некол'ко миља одавде,
Више се дигнут не може".*
Након речи тих Налових
Бхангасуров син се, *краљу*,
У шуми дрву приближи
Вибхитаку пуну плода*
У хитњи оној видев га
Краљ Вахуку проговори:
„Види, како вешт сам врло
У бројењу, коњушниче!
Нитко знати све не може,
Нитко није свезналица;
У човеку ниједноме
Савршена знања нема.*
И од лишћа и од плода
Дрвета овог, Вахуче,
Што је пода њ попадало,
На броју је сто и један,
Један преко стотине је
И лист и плод, мој Вахуче.
На две гране пет котија*
На број лишћа налази се.
Две отргни с дрвá гране
С огранцима, на њима ће
Бити плода две хиљаде,
Деведесет и пет к томе".*
Тада кола уставивши
Краљу Вахук проговори:
„Што ми кажеш, краљу, није
Очевидно, убојниче!
Да вибхитак ја посечем,

Па ће бити очевидно;
Кад се, краљу, све изброји
Неће бити нејасноће.
Пред очима твојима ћу,
Силни краљу, посећ дрво,
Али не знам, дали може
То да буде ил' не може.*
Пребројићу плоде дрву,
А ти гледај, владаоче!
Нека Варшнеј часак само
Притегне узде коњима".
Коњушнику краљ прозбори:
„Времена није чекати".
Али Вахук увелике
Заинтачи говорећи:
„Дед причекај часак само, —
Ил' ако се журиш, краљу,
Пут управо иде овај,
Ид' с Варшнејем коњушником".
Мирећн га Ртупарно
Рече, *потомче Курујев*:
„Таквог восца, какав ти си
Другог нема, мој Вахуче!
Тебе ради, зналче ко́ћâ,
Желим стићи у Видарбху:*
Зато тебе сад ја молим:
Немој коње устављати;
Радо ћу ти све учинит,
Што ми кажеш, мој Вахуче,
Ако данас возећ стигнеш
У Видарбху још за сунца".
Вахук њему одговори:
„Пребројићу најпре воће
Вибхитаку, онда идем
У Видарбху, — послушај ме".
Мало срдит краљ му рече:
„Дедер броји једно место
Ти на грани назначеној,*
О Вахуче мој без мане!
Броји воће вибхитаку,

О вештаче, па се смири".
Вахук брже с кола скочи
Па посече онда дрво
И пребројив рече краљу
Ртупарну сав у чуду:
„Колико си ти рекао,
Да је воћа, толико је.
Тако видех дивну твоју
Ја вештину у бројењу.
Желим чути, каквом то се
Умештином знаде, краљу!"
Краљ господар на пут даље
Хитећ њему одговори:
„Знај, да вешт сам и умешан
У коцкању и бројењу."*
Вахук рече: „Дај ти мени*
То умештво, а ја дати
Вештину ћу у коњима
Теби, јуначе изврсни".
Ртупарно тад Вахуку
Због важности саме ствари,
А и желећ вешт бит коњма
Проговори: „Буди тако!"
Ти умештво у коцкању
Како је речено, прими,
А уздарје ти си мени
Дужан: вештину у коњма".
То рекавши Ртупарно
Своје знање даде Налу.
Сада он је вешт коцкању,
Па из тела Калиј њему
Изиђе све испљувајућ
Каркотаков отров љути.*
Огањ клетве Калијеве*
Из мученог Нала оде,
Који је од њег страдао
Дуго и био ван себе:
Од отрова ослобођен
Калиј облик свој добије.
Нал господар тад Нишадски

Проклети га гњеван хтеде,
Али Калиј пун стра рече
Склопљених руку, дршћући:
„Гњев устегни, господару,
Славу ћу ти дат голему.
Гњевна ме Индрасенова
Мати је некад проклела,*
Кад си ти је оставио,
Те сам врло мучен, јадан
У теби, краљу над краљима
Недобитни, пребивао.
Отровом краља змијскога*
Паљен будућ облан, обноћ.
Ја се сада теби молим,
Чуј беседу ову моју:
Који људи буду твоји
На свијету хвалиоци,
Неће никад имат страха,
Што бих им га ја задао,
Ако мене не прокунеш,
Престрашеног молитеља".*
Када краљ Нал ту беседу
Чује, гњев свој он устегне,*
А пун страха Калиј тада*
У вибхитак брзо уђе.
Док с Налом Калиј зборашe,
Невидљив беше другима.*
Пошто живну краљ Нишадски,
Душманских крвник јунака,
И преброји пошто воће,
А Калија већ нестаде,
У радости големој се
И великој снази нађе;
У кола се снажан успе*
И потера брзе коње,
А вибхитак оста проклет,
Што се Калиј у њ склонио.*
Нал у срцу превесео
Врло добре тера коње,
Те каконо птице они

Лете, лете, — и вози се
Веле славни Ртупарно
Спрам Видарбхе гледајући
А пошто се Нал удаљи,
И Калиј се кући врати.
Краљ Нишадски Нал тад живну
И господар земље поста
Калија се ослободив,
Ал' без свог је још обличја.

ДВАДЕСЕТ ПРВО ПЕВАЊЕ.

Говори Врхадасво.

У Видарпску стиже земљу
Јунак прави Ртупарно
У вече, и онда слуге
Пријаве га краљу Бхиму.
По Бхимову одређењу
Краљ уније у град Кундин.
Тутањ кола његових се
Разлегао на све стране.
Тај су тутањ и Налови
Коњи чули и чувши га*
Онако се радоваху
К'о пред краљем некад Налом.
Дамајанта чу такође
Тутањ кола к'о дубоку
Грмљавину из облака
У кишно доба године.
Веома се она чуди
Чујући треску урнебесну
Као некад, кад је коњма
Управљао Нишаћанин.
Кћи Бхимова мисли: исти
То је топот, мисле коњи;*
Паунови у палачи,
И слонови у појати,
И коњи су ту тутњаву*

Краљевих кола слушали,
А слонови и пауни
Слушајући тутњавину
Завришташе дигнув главе,
Као кад их гром узбуди.

Говори Дамајанта.

Како ова тутњавина,
Којено је земља пуна,
Срце моје наслађује!
Нал је ово краљ Нишадски!
Не видим ли данас Нала,
Ком сја лице као месец,
Извртшина свију пуног,
Јамачно ћу погинути!
Ако јунак он рукама
Мене данас не обујми,
Рукама слатког додира,
Јамачно ће нестати ме!
Ко облачна тутњавина
Ако данас не дође ми
Нишађанин, у огањ ћу
Злату слични ја скочити!
Краљ над краљма к'о лав снажан
Или ко слон упаљени*
Ако данас не дође ми,
Јамачно ћу погинути!
Не сећам се, да је икад
Лагао ил' мене вређо
Ил' да није реч држао
И у стварма незнатнима.
Узвишен је, благ, јуначан,
Бољи давач но сви краљи,
Ни потајно подал није,
Мој Нал чист је као хадум.
Врлина му сећајућ се
Обдан, обноћ замишљена
Свог лишена миљеника
Од јада ми срце пуца.

Говори Врхадасво.

Тако цвилећ Дамајанта
К'о безумница, *Бхараше*,
У горње се дворе успе
Жељна видет Пуњаслока,
Па угледа, где земаљски
Главар стоји Ртупарно
На колима сред обзиде
Са Варшнејем и с Вахуком.
Из изврсних тада кола
Варшнеј и Вахук изиђу,
Затим коње испрегоше
И кочију уставише,
А владалац Ртупарно
Са седишта тад се скине,
Па пред силног краља Бхима
Изиђе страшноснажнога.
Бхим га врло часно прими,
И ако је изненада
Неочекиван дошао
(Лукавства женског не знаше!)*
„Каквим послом? Добро дошо!"
Проговори Бхим, *Бхараше!*
Не знајући, да је владар
Због његове кћери дошо.
Али мудри Ртупарно
Витез прави тамо краља
Никаквога не угледа
Нити којег краљевића,
Нити избор Бхим спомиње,
Нит' се купе редовници.*
То Косалски краљ и владар
У свом срцу промишљујући
Проговори: „Дошао сам
Тебе, краљу, поздравити".*
А Бхим на то смешећи се
У своме срцу промисли:
„Пређи више од сто миља
Мора узрок свој да има;

Покрај многих није села
Он минуо тога ради;
Незнатан је узрок реко,
Ради ког је амо дошо;
После ћу узрок сазнати,
Који ли је, — овај није!"
Лепо прими Бхим господар
Ртупарна и отпусти.
„Одмори се, уморан си",
Рече њему више пута.
Лепо примљен, пун радости,
Раздраган од раздраганог
Са слугама Ртупарно
У стан оде назначени.
Ртупарно владар, *краљу*,
С Варшнејем пошто отиде,
Вахук онда узме кола
И униде у колницу,
Па испрегне затим коње
И намири, како треба,
Љубазно им проговори.
На седиште посади се.
Јадна видев Дамајанта
Сина Бхангасуровога
И сина коњушникова*
И Вахука онаквога,
Какав беше, тад промисли:
„Чијих кола беше гломот,
Силан гломот к'о Налових?
Али Нала ја не видим!
Ту вештину свакако је
Варшнеј мого научити,
Зато данас силан тутањ
К'о Налових кола беше. —
Ил' да није Ртупарно
Једнак можда краљу Налу?
Зато тај се тутањ чини,
К'о да је Нишађанинов".* —
Кад Видарпка то промисли.
О народни господару,

Гласницу лепу пошаље,
Да за Нала пропитује.

ДВАДЕСЕТ ДРУГО ПЕВАЊЕ.

Говори Дамајанта.

Нудер пођи, Кесинија,
Дознај, тко је онај возач,
Који седи на седишту,
Онај ружни, краткоруки!
Дошавши к њему, блажена,
Љупко почни и поздрав' га
И помњиво, како ваља,
Ти га питај, незазорна!
Домишљам се увелике,
Није ли то Нал владалац
Кол'ко ми је дух радостан,
Кол'ко срце усхићено!
На свршетку ти му реци,
Што је Парнад казивао,*
Одговор му, лепобока,
Добро слушај, незазорна!

Говори Врхадасво.

Гласница оде помњива
И с Вахуком зборит стане,
А милена Дамајанта
У палачи чекаше је.

Говори Кесинија.

О човече понајбољи,
Добро дошо, поздрављам те!
Изврсни нудер јуначе,
Чуј, што каже Дамајанта.
Када на пут ви кренусте?
Чему ли сте амо дошли?
То ми реци, како треба,
Видарпкиња жели чути.

Говори Вахук.

Племенити Косаљанин*
Чу за други избор мужа
Дамајантин од некога
Дворођенца: „биће сјутра".
Краљ то чувши крену на пут
С коњма, што сто миља трче,
Ваљани, брзи к'о ветар,
А ја његов коњушник сам.

Говори Кесинија.

Тко је трећи онај од вас,
Одакле је и чији је?
И ти чиј си, и како је
Теби посо тај поверен?*

Говори Вахук.

Ономе је Варшнеј име,
Коњушњик је Пунјаслоков,
Кад одбеже Нал, блажена,
Варшнеј дође к Ртупарну,
А мене вешта коњима
И ваљана коњушника
Бхангасуров син одабра
За возача и кухара.

Говори Кесинија.

А знаде ли почем Варшнеј,
Куд је краљ Нал отишао?
Како је теби о томе
Он, Вахуче, казивао?

Говори Вахук.

Он је овде оставио
Децу Нала несретнога
И отишо, куд га воља;
Ништа о Ништаћанину
Не зна он нит' итко други
Зна о њему што, о дична!

Нал краљ облик свој изгубив
Непознат по свету лута.
Само он о себи знаде
И која му је најближа;*
Никад свога обележја
Не ће Нал да очитује.

Говори Кесинија.

Онај брахман, који беше
Најпре ишо у Ајодхју,
Речи је Дамајантине
Понављао непрестано:
„Куд ти, злоћо, оде полу
Хаље моје одрезавши,
Спаваћиву у шуми ме
Оставивши драгу, драги?
А ја како ти ми рече,
Седим тебе чекајући,
Јадујући обдан, обноћ
Полом хаље огрнута.
Смилуј се мени, јуначе,
Која плачем без престанка
У невољи, господару,
Па ми штогод одговори"*
Исти мили њој одговор
Реци опет, разумниче!
Тај одговор жели чути
Видарпкиња незазорна.
Онако, како онда је
Твој одговор она чула,
Тако жели и сада га
Видарпкиња чут од тебе.*

Говори Врхадасво.

Кад то Налу Кесинија
Рече, *пошомче Курујев*,
Срце му се узмучило,
Очи суза напуниле.
Своју муку он затоми,
Која га је краља пекла,

Па он опет Кесинији
Проговори сузе лијући:

Говори Вахук.

Честите жене заиста
И у беду када падну,
Себе саме чуват знаду.
Добре су, раја достојне;
И мужеви кад њихови
Оставе их, не срде се;
Штит је њима племенитим
У животу крепост њихна.
Што је ову оставио
Несретник онај и луда
Свакога добра лишени,
Нека се она не срди.
На њ, који је житка жељан,
Којему птице узеше
Хаљу, ког зло свако бије,
Нека се црнка не срди,
Добар ил' зао био јој,
Кад га види у том стању
Без краљевства, несретника,
Гладна, у злу утопљена*.

Говори Врхадасво.

Говорећи преневољни
Нал те речи не бејаше
Кадар сузе уставити
Те плакаше, *мој Бхараше!*
Кесинија тада оде
И све каза Дамајанти,
Шта је Вахук говорио
И како се узрујао.

ДВАДЕСЕТ ТРЕЋЕ ПЕВАЊЕ.

Говори Врхадасво.

Кад то чује Дамајанта
Увелике ојађена*

За Нала држећ Вахука,
Кесинији проговори:
„Иди опет, Кесинија,
Вахука мотри, ал' ништа
Не говорећ близу њега
Стој и гледај, шта он ради;
Штогод буде он чинио,
То све гледај, сјајнолика,
Како посо који ради,
Како ли се при ком влада.
Немој огња дати њему,
Чинећи му неприлику,
А и воде буде л' иско,
Не дај одмах, Кесинија!*
Кад све видиш, шта он ради,
То ћеш мени приопћити,
Ако у њег ти опазиш
Зламење какво нељудско".
Кад то рече Дамајанта,
Опет оде Кесинија,
Пад кад вештог коњушника
Знаке види, поврати се,
И све каже Дамајанти,
Што беше Вахук радио
И каково нељудско је
Зламење у њег' спазила.

Говори Кесинија.

Врло чист је у владању
Онај човек, таквог нисам
Ја до сада, Дамајанта,
Ни видела ни за њ чула.
До капије када ниске
Дође, он се не сагиба,
Већ сама се, кол'ко треба,
Пред њиме диже услужно*.
У обиљу јествина је
Посло краљ за Ртупарна,
Послао је за њ и много
Меса од стоке заклане.

За његово умивање
Врчеви су донесени,
И воде се напунише,
Чим их Вахук погледао;
А приредив умивање
И примив се посла другог
Он руковет узме траве
И спрам сунца окрене је,
Па то Вахук кад учини,
Плане огањ за час тињи.*
То големо чудо видев
Удивљена враћам ти се.
Још и друго превелико
Ја у њега чудо видех:
Кад он огањ, лепотице,
Дотакне, не ожеже се*.
Кад нестане воде, она
По вољи му опет тече*.
Још и друго превелико
Ја сам чудо угледала:
Кад у руке узме, цвеће
Вахук па га мало протре,
Онда цвеће то његовим
Рукама бивши протрто
Постаје миришљивије
И држи се управније*.
Врло чудна та зламења
Видевши амо долетех.

Говори Врхадасво.

Дамајанта када чује
За дела Пунјаслокова,
Тад помисли: Нал је дошо,
То сад ствар је доказата.
Држећ, да је Нал муж оно
У обличју Вахукову,
Милим гласом, а плачући*
Рече опет Кесинији:
„Иди опет, сјајнолика,
И печења из кухиње

Готова узми, ал' Вахук
Да не види, па се врати". —
Кесинија до Вахука
Оде и украде меса
Врло врућег, па се за час
Угодљива к Дамајанти
Поврати и месо њојзи
Преда, *потомче Курујев!*
Ова отпре вична јести
Месо, што Нал готовљаше,
Окуси и врло тужна*
Вриснy мислећ: Нал је Вахук.
Веома се узрујавши
Уста испра, а изатог*
Обоје деце пошаље
С Кесинијом, *мој Бхараше!*
Када Вахук Индрасену
И брата њена познаде,
Он притрчи, загрли их
И у крило краљ их узме.
Када натраг Вахук доби
Децу сличну божјој деци,
Тад бол душу освоји му,
Те заплаче иза гласа.*
Нишаћанин показавши
Обилно, како је ганут,
Уједампут пусти децу
И прослови Кесинији:
„Та су деца, о блажена,
Врло слична мојој деци,
Зато кад их ненадано
Ја угледах, сузе пролих.*
Мешаш ли се често с људма,
О теби ће мислит лоше;
Али ми смо овде странци;
Ид', блажена, куд ти драго!"*

ДВАДЕСЕТ ЧЕТВРТО ПЕВАЊЕ.

Говори Врхадасво.

Кесинија кад гануће
Мудрог види Пунјаслока,
Брзо натраг поврати се
И све каже Дамајанти.
Онда опет жалосница*
Дамајанта Кесинију
Жељна, Нала да угледа,
Пошаље к својој матери:
„Много питат дах Вахука
Мислећ, да би Нал бит мого,
Само лик ми још је сумњив,
Сама желим видети га.
Или дај га довест, мајко,
Или мене к њему пусти;
Ил' са знањем ил' без знања
Мога оца ти одлучи".
Кад то рече Видарпкиња,
Краљица онда приопћи
Краљу Бхиму, што кћи жели,
А Бхим даде допуштење.
С допуштењем оца, мајке*
Тад, *изврсни о Бхараше*,
Дамајанта Нала позва,
Нек у кућу њојзи дође.
Када Нал краљ изненада
Угледа Дамајантију,
Обузе га туга, жалост
И ронити сузе стане;
А кад она беше Нала
У том стању угледала,
Жестока жалост лепојку
Тад осврји, — и у хаљи
У рићастој покорничкој,
Упрљана, упрашена*
Дамајанта, *силни краљу*,
Проговори реч Вахуку:

„Јеси л' икад ког видео,
Вахуче, зналче, закона,
Тко у шуми спаваћиву
Остави жену и оде?
Милу жену безгрешницу,
Преуморну тко би крадом
Оставио и отишо
Осим Нала Пунјаслока?
Дал' сам када у лудости
Увредила господара,
Те он оде оставивши
У шуми ме, када спавах?
Како ме нежну, одану,
Родитељку он остави,
Која некад њега јавно
Одабрах мимо богове?
Код огња ме примио је*
Он за руку пред бозима
И искрено обећао
„„Твој ћу бити"", — па куд оде?
Док је све то, *победниче,*
Дамајанта говорила,
Немиле јој, жалостиве
Сузе из очи течаху.
Нал видећи, где из црних
С црвеним кутићем ὸчи
Дамајанти сузе теку,
Пробеседи тужној ово:
„Што изгубих краљевину
И што тебе ја оставих,
То ја нисам сакривио,
Него Калиј, плашивице!
У злосретно оно време,
Кад у шуми борављаше
Јадна удиљ за мном плачућ,
Ти Калија проклела си,
А он клетвом мучен твојом
Настани се у мом телу;
Твоја га је клетва пекла
Као огањ стављен к огњу,

Док напокон и моја га
Свлада сталност и покора.*
Сад јадима нашим конац
Мора бити, лепотице!
Злица оде, и ја њега
Избавив се амо дођох
Тебе ради, о боката,
А не другог чега ради.
Како б' икад жена која
Могла, к'о ти, плашивице,
Оданог мужа и верног
Оставит и другог бират?
По краљевој заповести
Гласоноше земљом иду:
„Кћи Бхимова заиста ће
Бирати мужа другога
Слободна, по вољи својој,
Који њојзи доликује".
Чувши то син Бхангасуров
Дошао је хитро амо.
Ту Налову кад тужњаву
Дамајанта беше чула,
Склопљених руку, дршћући,
Бојажљива Налу рече:
„Не мисли лоше о мени,
Мој милени! ја богове
Одвргла сам и обрала
Тебе сам, краљу Ништадски!
Брахмани су по свем свету
На десет страна кренули*
Због повратка твог и речи
Носили моје певушећ.
Онда се је, господару,
На те Парнад, брахман мудри,
Намерио у Косали
У дворима Ртупарна;
Он одговор твој донесе
И исказа све ми право,
Тад ја смислих ову варку,
Да доведем тебе, краљу,

Јер на свету другог нема,
Тко би, земље господару,
Сто могао миља прећи
У дан један, владаоче!
Како то је истинито
И како греха никаквог
Ни у мисли ја не чињах,
Пусти, да ти такнем ноге:*
Ево ветар, свих створова
Виделац, светом пролази,
Он живота нек ме лиши,
Ако какав грех учиних.
Такођер сунце пролази
Изнад света вексвито,
Нек ме оно жића лиши,
Ако какав грех учиних.
Месец као сведок какав
Посред бића свих пролази,
Он живота нек ме лиши,
Ако какав грех учиних.
Та три бога сва три света*
Заиста држе, — и они
Нек истину посведоче
Ил' ме данас нек оставе".
Кад то рече Дамајанта,
Из зрака Ветар прослови:
„Греха ова не чињаше,
Истину ти кажем, Нале!
У ње је добро чувано
Обилно благо крепости;
Три годиие ми бејасмо
И сведоци и чувари.
Варку, којој пара нема,
Због тебе је учинила,
Јер сто миља у дан један
Нитко други прећи неће,
Кћи Бхимова сад је с тобом
И ти с њоме, господару,
Сумњат немој ништа више,
Са женом се својом здружи!"

Ветар тако говорећи
Киша цвећа падат стане,
Божански бубњи тутњити
И угодан лахор пиркат.
Кад то чудо превелико
Нал угледа, *мој Бхараше*,
Престаде о Дамајанти
Сумњати се, *победниче!*
Земаљски онда господар
Сети се краља змијскога
И обуче ону чисту
Хаљу и лик свој добије.*
А Бхимова када кћи га
У његову виде лику,
Цикне гласно незазорна
И загрли Пунјаслока.
И њу краљ Нал тад загрли
Сјајан као прê и децу
Он поздрави своју затим,
Како треба, — а на прси
Своје тада леполика
Примаче уста његова
И уздахну окатица
Ганућем својим свладана.
Насмешљивку милу своју
Упрљану загрливши*
Тигровити краљ стајаше
Врло дуго лијућ сузе.
Све изатог доживљаје
Дамајанте, а и Нала
Бхиму мати Видарпкиње
Исприча пуна радости;
Тада силни краљ прозбори:
„Нал се часто с Дамајантом;
Кад преноћи, умије се,
Рано ћу га походити".

Говори Врхадасво.

Тад њих двоје садружени
Проведоше ноћ радосно

Причајућ, *краљу!* како су
По шуми некад лутали.
У дому Бхима властеља
Једно другом честитајућ
Борављаху веселећ се
У срцу Нал и Видарпка.
У четвртој Нал години
Саставши се с Дамајантом,
Све получив, што жељаше,
Велику радост имаше.
Она мужа опет добив
Окрепи се увелике
Као земља с полузрелим
Житом, кад јој вода дође.
Тако она са мужем се саставши
Одмори се и умири весела
Те се сјаше своју жељу постигав
Као ноћца, када месец изађе.*

ДВАДЕСЕТ ПЕТО ПЕВАЊЕ.

Говори Врхадасво.

Пошто краљ Нал ноћ је ону
Преноћио, накити се
И заједно с Видарпкињом
Покаже се рано Бхиму.
Нишађанин таста свога
Поздрави тада свечано,
Иза њега поклони се
Дамајанта лепа оцу.
Краљ Бхим Нала као сина
Дочека врло радосно
И пошто га прими часно,
Како треба, реч љубазну
Кћери с Налом садруженој,
Оданој мужу прозбори.
Када пошту краљ Нал прими*
Како је по обичају

Тад он, како доликује,
Поклонство тасту изрази.
А у граду стаде бука
И велика и радосна,
Народ врло радује се
Видев Нала да је дошо.
Заставама и венцима
Окићен је град, а главне
Улице су пошкропљене,*
Нарешене, очишћене,
Обилно цвећем посуте.
Пред вратима свим грађанским
Руни се цвеће, и сви се
Олтари ките божански.
Ртупарно чув за Нала
С Дамајантом сад здруженог
У Вахуку да се крио,
Владалац се радоваше;
Он позове краља Нала,
Па се стане испричават*
И честита: „Било сретно*!
Са женом си својом здружен!
Да нисам, Ништађанине,
У чему те увредио?
Непознат си боравио
У мом дому, господару!
Ако штогод ја учиних
Хотице ил' нехотице,
Што не ваља учинити,
То изволи опростити!"

Говори Нал.

Ничим ниси ти нимало
Увредио мене, *краљу!*
А да јеси, срдио се
Не бих, — простит ваљало би.
До сад си ми, владаоче,
Пријатељ и рођак био,*
А одсада још и већу
Извол' примит љубав моју,

Све што жељах, свега беше,
Угодно живљах код тебе.
Ни у своме дому боље
Нећу живет него у твом.
А вештина у коњма је
Још'те моја, није твоја,
Предати је теби желим,*
Ако ти је с вољом, краљу!

Говори Врхадасво.

То рекавши Нишаћанин
Ртупарну даде знање,
А син Бхангасуров прими
Начином га обичајним.*
И вештину кад у коњма
Он од Нала прими, *краљу!*
Узме другог коњушника
И у град се свој поврати.
Кад, *народни господару,*
Ртупарно оде, *краљу!*
Нал још неко остат време
У Кундину граду шћаше.

ДВАДЕСЕТ ШЕСТО ПЕВАЊЕ.

Говори Врхадасво.

Након месец дана Нал се
Раста с Бхимом, *Кунтин сине!*
Из Кундина с малом пратњом*
У Нишадску земљу оде
На колима једним сјајним,
Шеснаест је на број слона
Имо и педесет коња
И пешака шест стотина.
Земаљски владар хиђаше,
Све се земља тресијаше,
У Нишадску брзо стиже
Узрујан јунак поносни.

Нал к Пушкару онда ступи
Вирасенов син и рече:
„Хајде опет играјмо се!
Ја сам стеко много блага.
Дамајанта и све друго,
Што у мене налази се,
Мој уложак нека буде,
А твој краљевство, Пушкаре!
Нек се игра опет почне!
То сам тврдо одлучио;
Једном игром и о живот*
Играјмо се! сретан био!
Тко у игри узме благо
Ил' имутак ил' краљевство,
Дужност му је прва дати
Прилику игру одиграт.
Ако нећеш играти се.
Нек се почне игра бојна,
Па нека двобој и мене
И тебе смири, владару!
Очинско тражит краљевство*
Има се сваким начином,
Макар било и лукавством, —
То је наук старих људи.
За једно ти се од двога
Накани данас, Пушкаре:
Или се играт коцкама
Ил' натегнут лук за борбу!"
Нишаћанин кад то рече,
Насмеје се Пушкар држећ,
Надиграт да ће јамачно,
И прозбори: „Било сретно!
Блага си, Нишаћанине,
Стеко, игру да одиграш;
Било сретно! тешки посо
С Дамајантом при крају је;*
Било сретно! ти још живиш
С женом својом, силноруки!
Кћи Бхимова накићена
Задобитим благом бити

Уза ме ће к'о у рају
Уз Сакра је Апсараса.
Свеђ се ја, Нишаћанине,
Тебе сећам и чекам те!
Весеља ми не бејаше
Коцкајућ се с пријатељма.*
Лепобоку, незазорну
Видарпку ћу данас добит,
Па ћу бити задовољан,
Она ми је свеђ на уму."
Нишаћанин то безумно
Блебетање Пушкарово
Када чује, хтеде срдит
Одсећи му главу мачем.
Нал смијућ се и очима
Закрвавив гњевно рече:
„Играјмо се; што чаврљаш?
Надигран нећеш чаврљат."*
Тада игра започе се
Међу Налом и Пушкаром,
И јуначки Нал Пушкара
У једној игри надигра.
Хрпе камења драгога
И блага Пушкар проигра,
Још и живот, — краљ смијућ се
Пушкара надиграв рече:
„Краљевство ово сигурно,
Без душмана све је моје!
Видарпке не мож' ни видет,
Измете међу краљима!
Ти и слуге твоје, лудо,
Бићете њојзи робови.
Што сам био прê надигран,
То не беше твоје дело,
То је Калиј учинио,
А ти, лудо, и не знадеш. —
Ал' ја не ћу бацат на те,
Што је други сакривио;
Како те је воља, живи,
Живот теби ја поклањам,

Исто тако твој имутак
И твој део остављам ти.
Зацело те љубав моја
Обузима, о јуначе!
Пријатељство моје неће
Никад тебе оставити;
Ти си брат мој, о Пушкаре!
Стотину живи година!"*
Нишаћанин, јунак прави.
Тако брата свог умири,
Па у његов град га слаше
Загрлив га много пута.
Пошто тако брата свога
Нал умири, онда Пушкар
Поклони се Пунјаслоку
И склопљених руку рече:
„Нек ти слава вечна буде!
Живи десет хиљад' лета*
Сретан, кад ми живот пушташ
И господство, господару!"
Владар Пушкар код свог брата
Оста чашћен месец дана,
Затим у град свој запути
Весео пратњом опкољен,
Такођер с војском великом
И са смерним са слугама
Сјајућ ликом као сунце,
О изврсни мој Бхараше!
Нал опреми с много блага
Пушкара здрава, читава,
Онда у град преко мере
Накићени сретан уђе,*
А ушавши Нишаћанин
Поздрави се с грађанима;
Тад грађани и сељаци,
А пред њима саветници
Сви с чувствима радоснима
Склопив руке говораху:
„Ми смо сретни данас, краљу,
И у граду и на селу!

Опет се теби клањамо
К'о бози Сатакратују".
Кад се Пушкар надовољи
И кад прођу свечаности,
Онда краљ Нал Дамајанту
С великом војском доведе;
Њу је био опремио
С чашћу отац страшно снажни.
Јунак духа неизмерна,
Владар Бхим, душмáнâ крвник
А кад дође Видарпкиња
Заједно с деце обоје,
Нал весело с њом живљаше
Ко краљ бôгâ у Нандану.
Он се је у Ђамбудвипу
Прославио међ краљима
Краљевство натраг добивши
И предично опет владо,
По правилу жртвовао
И добре даре делио*.

ПОГОВОР.

Није претерано, ако кажем, да наша образована публика готово ништа не зна о староиндијском народу, о његову језику, књижевности и култури; а како ће и знати што, кад у нашој српској и хрватској књижевности нема стручнога и специјалног дела, из којега би она могла што поуздано о тим предметима дознати? Зато мислим, да неће шкодити, ако ја издајући на свет овај свој превод наведем неколико карактеристичних и занимљивих цртица из индологије, т.ј. из науке о староиндијском народу, о његову језику, о његовој литератури и култури. Можда ће те цртице потакнути којега између читалаца ове књиге, те ће обилнију поуку о тим стварима потражати у којој стручној књизи немачкој или француској или енглеској.

I.

Иако је староиндијски народ сродан с осталим индоевропским народима онако, како су ти народи сродни међу собом, ипак се у Европи све до последњих година XVIII. века и до првих година XIX. није готово ништа знало о староиндијском језику, па се није могло ни слутити, да је тај језик сродан с другим индоевропским језицима. Да је просвећена Европа нешто дознала о санскрту и о санскртској књижевности, то је заслуга неколицине учених Енглеза, а сасвим је природно, да су Енглези од свих европских народа први били позвани, да Европу упознаду с Индијом, јер су они већ у XVIII. веку владали и управљали великом том земљом.

Год. 1785. превео је из Махабхарата на енглески језик велику философичку песму о божанству „Бхагавадгита" Чарл Вилкинс и свој превод на свет издао, а две године касније превео је он и на свет издао зборник староиндијских прича, којему је име „Хитопадес". После је (т. ј. год. 1808.) изишла на свет и његова граматика староиндијског језика.

Међу првим трудбеницима око санскрта и санскртске књижевности врло су знатни Виљем Џонс и Томас Колбрук. Први је неколико година био врховни судац у Бенгалији; он је год. 1789. на свет издао свој енглески превод Калидасове драме „Сакунтала" (оне исте, коју је 90 година касније на наш језик превео Будман, како је речено у предговору), а пред своју смрт (1794) превод Манујева законика. Год. 1792. издао је он на свет у оригиналном санскртском писму у Калкути Калидасову једну песму, и то је прва штампана санскртска књига. Вредно је додати, да је Џонс год. 1786. у једноме своме говору држаном у Калкути рекао, да је санскрт језик дивне грађе, савршенији од грчкога и латинског, да је сродан са та два језика тако, да се мора узимати, да су сва та три језика потекла из једнога заједничког прајезика, а по свој прилици да су из истога прајезика потекли такођер језици германски и келтски. — Поменути Колбрук издао је на свет неколико староиндијских дела, написао неколико ваљаних радња о различним делима староиндијске књижевности, а особиту похвалу заслужује његова изврсна староиндијска граматика (1805). Осим те Колбрукове и мало пре споменуте Вилкинсове санскртске граматике изишле су првих година XIX. века на свет још две староиндијске граматике у енглеском језику: једна од В. Кареја (1806), друга од Форстера (1810)*)

*) Неће бити без интереса споменути овде, да је најпрву санскртску граматику (у латинском језику) на свет издао (у Риму 1790) човек хрватскога порекла И. Ф. Вездин, који се калуђерским именом звао „Paulinus a S. Bartholomaeo. Био је родом из Доње Аустрије, где је онда било нешто мало насељених Хрвата (и то чакаваца). Живео је неколико година

Међу најстаријим енглеским индолозима треба још споменути Х. Х. Вилсона, који је превео неколико санскртских драма, написао расправу о староиндијском театру и на свет издао санскртско-енглески речник (1819). Готово сва наведена дела енглеских научњака штампана су у Индији (понајвише у Калкути), а и сви су ти писци живели по неколико година у Индији те су могли много којешта поуздано дознати и научити од ученик Индијанаца.

Енглези су дакле били први пионири на пространом пољу индологије, а већ првих година XIX. века почињу исто поље обрађивати Немци с оном ревношћу и устрајношћу, која је прирођена њихову племену. Немачки су научњаци на томе пољу од онда па до данас урадили врло много, знатно више него научњаци свих других европских народа заједно узети; а што се тиче вредности немачкога рада око индологије, мора се Немцима признати велика проницавост, темељитост и дубљина, т. ј. својства, којима се они одликују и на другим пољима умногa рада. Предалеко би ме одвукло, кад бих ја овде хтео да наведем само најзнатније између најзнатнијега, што су урадили немачки санскртисти и уопће индолози. Биће доста, да неколико речи кажем о три најстарија научњака, којих су имена тесно свезана с првим почецима индологије у Немаца.

II.

Први су међу њима два брата Шлегела Фридрих и Аугуст Вилхелм, обојица коловође тадашњих немачких романтика. Фридрих је издао год. 1808. на свет књигу: Ueber die Sprache und Weisheit der Indier, која је плод озбиљних његових студија око санскрта и санскртске књижевности. Писац разлаже, да санскрт показује потпуну

у Индији као мисионар. Његова је граматика слабо дело и остала је готово сасвим неопажена у ученој Европи. Шездесет или седамдесет година пре Вездина написао је санскртску граматику немачки мисионар Хан следен, али та није никад штампана.

сродност с језицима латинским, грчким, персијским и с германскима: та сродност да не стоји само у мноштву заједничких корена, него и у свој граматичкој грађи. По његову доказивању не може се мислити, да је та сродност с случајна, него она мора потицати из заједничкога извора, а тај извор није други, него сам санскрт, т. ј. из тога су језика потекли они други сродни језици. Ова мисао о санскрту као прајезику индоевропском сасвим је погрешна, а изишла је отуд, што је писац држао, да је санскрт у свем старији од осталих сродних језика. Данас и већ одавно добро се зна, да је санскрт у врло много граматичких појава сачувао више старине него други сродни језици, али не у свима. Фридрих Шлегел није то могао знати, зато му нећемо замерити, што је он држао, да је санскрт истоветан са заједничким индоевропским прајезиком; главна је ствар, што је он у својој књизи истакао сродност неких индоевропских језика са староиндијским, а по томе дакако и међу собом, а то је за оно време врло много. Писац говори и о многом другом којечему те показује велику оштроумност, али ми у то не треба овде да улазимо, јер те његове мисли могу у наше време имати само исторички интерес. Додати треба, да је Фридрих својој књизи додао неколико метричких превода из староиндијске књижевности. Још је више заслуга за индологију стекао Фридрихов брат Август Вилхелм, који је написао неколико за оно време изврсних радња, којима је доказао, да је санскрт врло добро изучио; он је год. 1818. први у Немачкој постао професор санскрта, и то на универзитету у Бону. Десет година (1820—1830) издавао је тај Шлегел часопис „Indische Bibliothek", у којему је било чланака из подручја индологије намењених и широкој публици.*) Вредно је додати, да је он с помоћу пруске владе уредио у Бону прву у Немачкој штампарију за штампање санскрта оригиналним његовим писмом.

*) Из те „Индијске Библиотеке" превео је Вук и у својој „Даници" за год. 1827. на стр. 121—142. штампао шаљиву индијску приповетку „Четири луда брамина".

Трећи и најславнији санскртист онога времена у Немачкој је Франц Боп (Bopp), који је као млад човек боравећи у Паризу и у Лондону и радећи у тамошњим библиотекама темељито изучио санскрт те је већ у својој 25. години издао на свет епохално дело, којим је утемељена индоевропска поредбена граматика, наука, које пре није било, а после се буjно развила. Томе је делу натпис: Ueber das Conjugationssystem der Sanskritsprache in Vergleichung mit jenem der griechischen, lateinischen und germanischen Sprache (Frankfurt a. M. 1816). Из натписа се види, да је генијални писац доказе за сродност индоевропских језика узимао из грађе њихове конјугације. Год. 1818 и 1819. боравио је Боп у Лондону проучавајући тамошње санскртске рукописе и ту је издао на свет у енглеском језику свој „Conjugationssystem" прерађен и попуњен потврдама из деклинације индоевропских језика. Вративши се у Немачку постаде Боп професором санскрта и поредбене граматике на берлинском универзитету. Боп је после написао ваљану санскртску граматику (у немачком и у латинском језику) и санскртско-латински речник, а да и не спомињем обилнога његова рада око поредбене индоевропске граматике, у којему раду санскрт заузима, како се само по себи разуме, одлично место. Да је Боп издао на свет песму о краљу Налу, то је речено већ у предговору, а издао је и друге неке епизоде из Махабхарата, — све у оригиналном санскртском писму.

III.

Санскрт је, како већ знамо, сродан са свим индоевропским језицима, а најближе му стоји староирански језик, т. ј. језик, којим су некад говорили праоци данашњих Персијанаца, Афганистанаца, Курда и других сродних народа. Староиндијски и староирански језик стоје тако близу један другом, да се мора узимати, да су некад прадедови Иранаца и Индијанаца говорили истим језиком, па се тај језик

после раздвојио, те се на једној страни развио језик староирански, а на другој староиндијски.

Индијски је језик сачуват у три различна степена свога развитка: 1. староиндијски или санскрт, 2. средњоиндијски, у којему се разликују два особита језика, који се зову „пракрт" и „пали", 3. новоиндијски језици, који су се развили из средњоиндијских.

У староиндијском језику разликујемо три особита наречја: ведско, класично и епско. Прво је наречје оно, које је сачувано у ведској књижевности, у којој прво место и по старости и по важности заузима „ргвед" (о којему види у белешкама). Класични санскрт је језик велике књижевности почевши по прилици од VI. века пре Христа. Томе су језику поставили правила староиндијски граматици, а писци су се ропски држали тих граматичких правила, и зато је класична санскртска књижевност написана у нормираном јединственом језику сва осим великих епских дела (Махабхарата и Рамајана), у којима се овде онде замећују трагови неуметнога живог народног језика.

О пракрту ћу само рећи да према санскрту стоји по прилици онако, како стоји талијански језик према латинском и да су му најстарији споменици натписи краља Асока (из III. века пре Христа), — а о језику, који се зове „пали" доста је овде рећи да су га у својим списима особито употребљавали јужни будхисти.

Новоиндијских језика има преко десетак; они се међу собом тако по прилици разликују, како се међу собом разликују данашњи славенски језици. Сваки се од новоиндијских језика дели у неколико наречја, а народа, који новоиндијским језицима говори, има око 220 милијона душа; то је дакле највећи индоевропски народ, много већи од Славена, којих се данас броји око 153 милијона. Од новоиндијских језика најзнатнији су ови: бенгалски (40 милијона, — тим језиком пише и у Европи добро познати песник и философ Рабиндранатх Тагоре, који

је родом Бенгалац), махратски (18 мил), хиндостански (или хинди, 86 мил., то је данас најраширенији индијски језик и служи као заједнички језик опћења образованих људи у читавој Индији), гуџаратски (10 мил.), пенџабски (17 мил.). Међу новоиндијске језике припада и цигански језик, који се дели у много наречја, јер су Цигани доскитавши се у средњем веку (после год. 1000), однекуд из северне Индије у различне земље Азије и Европе много којешта попримали из свију језика, с којима су дошли у дотицај, и према томе се разликују различна циганска наречја, на пр. грчких, мађарских, румуњских, руских, талијанских Цигана и т. д.

IV.

На почетку предговора речено је, да су само три индоевропска народа у вековима пре Христа развила обилну књижевност: староиндијски, грчки и римски. Староиндијска је књижевност најстарија, јер њезини најстарији споменици (ргвед) потичу можда чак из XX. или XXI. века пре Христа; грчка је књижевност 8—10 векова млађа, а још је млађа римска књижевност. Староиндијској не припада само слава, да је најстарија, него јој је слава и у томе, што је најдуље трајала; док је старогрчка књижевност трајала 14—15 векова (од Хомера па до VI. века после Христа), а римска само 7 векова (од III. века пре Христа па до пропасти западноримског царства), а оно староиндијска књижевност обухвата око 3000 година (од ргведа па по XII. века*) после Христа). Није дакле чудо, што је она, како је речено већ у предговору, већа од грчке и од римске књижевности заједно узетих.

Али староиндијска књижевност има поред своје дуготрајности још нешто, што човеку импонира и нагони га у чудо, а то је њезина *оригиналност*. Ста-

*) Иза тога века почињу се развијати литературе новоиндијских језика.

роиндијска књижевна оригиналност потпуно одговара културној оригиналности староиндијског народа. Штогод је тај народ у књижевности и у култури у вековима пре времена македонског освајача Александра Великога створио, све је потпуно оригинално, све је плод његова духа, — једини изузетак чини писмо, које су Индијанци (ваљада у VIII. или VII. веку пре Хр.) примили од некога семитског народа (не може се рећи, од којега управо), али су га тако преиначили и потребама свога језика приљубили, да између њега и семитског писма није остало никакве сличности, и поради тога су неки индолози држали, да су и своје писмо Индијанци сами измислили и сложили.*) И старогрчка је књижевност сасвим оригинална, али у почецима своје културе примили су Грци којешта од Феничана (од ових на пр писмо) и Мисираца. Тек у другој половини IV. века пре Христа, кад је Александар Велики пренео грчку културу у Азију све до граница Индије, почињу се опажати неки утицаји грчке културе на Индијанце. Највише се тих утицаја види у астрономији, нешто мање у медицини, а од уметности у кипарству. Неки су научњаци држали, да се индијска драма развила под утицајем грчке, али њихово доказивање није могло и не може поколебати већине индолога, који држе, да се индијска драма сасвим самостално развила.

Кад сам већ споменуо индијску драму, рећићу, да ниједна од сачуваних драма није трагедија, него су све саме комедије или глуме (што Немци кажу

*) Стари су Индијанци своје писмо звали „деванагари"; оно иде с лева на десно (дакле онако као латиница и ћирилица). Од њега су постала писма, којима се данас служе новоиндијски народи, а и неки неиндоевропски народи, који су културу заједно с вером (т. ј. с будхизмом) примили из Индије. Они делови данашњих индијских народа, који су примили ислам, служе се што персијским, што арапским писмом. Пре него су Индијанци почели писати, сва се њ хова литература, која је до тога времена већ била врло обилна, чувала усменим предањем, а то трајаше преко 1000 година! Нема другога примера у светској историји, да би се велика литература развијала и чувала тако дуго без помоћи писма.

Schauspiel), да у њима нема јединства места ни времена, да имаду различан број актова (од једнога до десет), да број чељади није ограничен (у гдекојим драмама има их велико мноштво), да је позорница била сасма једноставна без особитих сценских апарата (дакле онако, каква бејаше енглеска позорница у време Шекспирово), да је индијска драма најлепше цветала у вековима V—VIII. после Христа и најзнатнији драмски песници да су краљ Судрак, Калидас и Бхавабхутиј. Неће бити залишно додати, да у индијским драмама долазе мешовито стихови и проза, да санскртом говоре само богови, краљеви, брахмани и други одлични људи, а жене и нижих сталежа људи говоре различним пракртским наречјима.

V.

Сасвим су оригинални Индијанци у две струке, које су у њиховој књижевности обилно обрађене, а то су философија и граматика.

Њихова се *философија* састоји понајвише у метафизичким, теософским, пантеистичким спекулацијама, а почеци су јој већ у млађе ведско доба, из којега потичу т. зв. „Упанишаде", па се развија даље и у потоња времена, која обухватају и векове после Христа. Да је философије било и у стиховима, то се разабира из I. главе, где је споменута песма „Бхагавадгита". О вредности индијске философије може мислити шта тко хоће, али мислим, да неће шкодити, ако напоменем, да је „Упанишаде" највећом хвалом обасуо Шопенхауер, а „Бхагавадгиту" Вилхелм Хумболт. Суд те двојице умних великана мислим да и данас много вреди.

Може тко рећи, да Индијанци у философији нису надвисили Грка, али нитко не може рећи, да они нису далеко за собом оставили и Грке и Римљане у *граматици*. Стари су Грци и Римљани имали неколико учених људи, који су обрађивали граматику свога језика (т. ј. Грци грчкога језика, а Римљани

латинскога), али ниједан од тих научњака није у дух и у грађу језика онако дубоко проникнуо, како су стари индијски граматици проникнули у грађу санскрта. Они су гласове, облике, наставке и корене свога језика тако темељито, готово бих рекао, тако генијално проучили, да се томе и данашњи учени лингвисти с пуним правом диве и признају, да су им староиндијски граматици много помогли, да све појаве санскрта могу право схватити и протумачити. Из дела грчких и римских граматика нису новији лингвисти могли ни из далека онолико научити за право научно схватање грчког и латинског језика. Најзнатнији међу староиндијским је граматицима Панинић, који је живео по својој прилици у IV. веку пре Христа.

VI.

И у *математици* су Индијанци радили много и с великим успехом, и то у вековима пре Христа на подручју геометрије, а после Христа на подручју аритметике и алгебре. Да су у геометрији далеко допрли, то ће бити јасно свакоме, кад му се рече, да су они сасвим самостално изнашли т. зв. Питагорин теорем, а један је индолог пре 40 година у особитом спису управо доказивао, да је Питагора онај теорем, који се његовим именом зове, научио од индијских геометара. Данашњи се математици с правом диве раду Индијанаца око алгебре и аритметике, којим су радом они далеко за собом оставили Грке. Споменућу само, да су Индијанци развили наук о одређеним и неодређеним једначинама. У VIII. и IX. веку Индијанци бејаху учитељи Арапа у алгебри и аритметици, а од Арапа су у тим струкама много научили европски народи. Индијанцима дакле мора се признати, да су посредно учитељи и европских народа у речене две струке.

Кад се говори о заслугама Индијанаца за математику, не сме се премучати један њихов изум, који је за нововековну европску просвету од неис-

казане важности. То су бројке, којима се Европа служи већ неколико векова: 1, 2, 3 и т. д. Стари су Грци и Римљани били јамачно културни народи, међу њима се родило велико мноштво врло умних људи, али ни једноме од њих није синула мисао, да врло неспретне грчке и римске бројке, којима се не може ни збрајати ни множити ни одбијати ни делити, замени бољима, т. ј. једноставнијима и практичнијима. Ми данашњу нашу културу можемо себи лако представити без железница, без телефона и аероплана, али је не можемо лако замислити без оних десет једноставних бројака. Да њих нема, па да се морамо служити грчким или римским бројкама, наша би култура била налик на саката човека, којему фали на пр. једна рука или једна нога. Римљанину је требало врло много времена, док је израчунао продукт бројева на пр. CCCLXV и LXXXII, а ми то с помоћу наших бројака 365 и 82 можемо израчунати за по минуте, па не само одрасли људи, него и деца, која су тек научила читати и писати. Колика је то олакшица и благодат за човечанство! Кад би се знало име онога Индијанца, који је поменуте бројке сложио, требало би га бројити међу највеће добротворе човечанства, док је света и века, али име тога добротвора се не зна, само се зна, да је живео ваљада у V. веку после Христа, јер у то време већ бејаху оне бројке у пораби. Мислећи о тих скромних десет знакова не зна човек, чему би се више дивио: једноставности или генијалности изума, и не може се начудити премудрим Грцима и Римљанима, како ни један од њих није преотео славу незнаноме Индијанцу.

Ми наше данашње бројке зовемо арапскима; јер их је Европа доиста добила од Арапа, али Арапи сами зову их индијскима, јер су их узели од Индијанаца (у оно време, кад су од њих учили аритметику и алгебру).*)

*) Не смемо мислити, да су знакови наших бројака сасвим онакови, какови су у Индијанаца; само бројке 1, 2, 3, 0 имају исте знакове и значење као и у Индијанаца; наше 4 у

VII.

Индијанци су први *приповедачки* народ на свету. Ту не треба мислити на уметне романе и новеле, како их већ одавно у Европи небројени писци пишу, већ на кратке приповетке и басне састављене у народном духу за забаву и поуку учену и неучену човеку. Тих приповедака и басана имају Индијанци велику множину у различним зборницима. Та је чињеница и сама собом занимљива, а још је занимљивија друга чињеница, т. ј. да су врло многе од тих индијских прича продрле у простонародне и уметне књижевности различних азијских и европских народа, у прве усменим путем, у друге писменим. Најпре су индијске приче преузели Персијанци, Арапи и Монголи (ови заједно с будхизмом, јер су будхистички проповедници и калуђери својим верницима врло радо причали којекакве приче, а верници су их врло радо слушали). Од Персијанаца и Арапа примили су речене приче Турци, који су са та два народа стајали у верским везама; од Арапа, који су неколико векова владали Шпањолском, примили су их Шпањолци, а од Шпањолаца други народи западне Европе. За Монголе се зна да су 200 година владали Русијом, они су дакле индијске приче предали Русима, а Руси су их даље предали оближњим европским народима, Тако се ето Азија и Европа напунила индијских прича!

Ово вреди у пуној мери за приповетке и приче у ширем смислу, а не вреди за басне, т. ј. за приче

Индијанаца значи 5, — наше 8 у њих значи 4, — наше 9 у њих је 7, а за бројке 6, 8 9 имају Индијанци особите знакове. И Арапи су промењили индијске знакове; без пр мене и у истом значењу узели су Арапи само знакове 1 и 9, променили су значење бројки 0, која њима служи за број 5, друге арапске бројке нем ју сличности с индијским, а ни с нашима, на пр. за 7 служи Арапима знак V, за 8 знак Λ и т.д. — Поред свих тих промена не може бити ни најм ње сумње о извору наших и арапских бројака, јер је и једнима и другима темељ исти као и индијскима, т. ј. девет особитих знакова за првих девет бројака и к томе још знак за нулу.

о животињама састављене за поуку људма у животу. Треба знати, да су Есопове басне у Грка старије од индијских басана, па је сва прилика, да су индијске басне, како их налазимо у зборнику, којему је име „хитопадес" (т. ј. корисна поука) начињене према Есоповима у време после Александра Великога.

Најстарији и најважнији зборник индијских прича зове се „пањчатантар" (т. ј. петокњижје, управо: петоострука тканина). Из којега је века тај зборник, не може се рећи, али је свакако сложен пре VI. века после Христа, јер се зна, да је у томе веку преведен на ондашњи персијски језик. Други су зборници индијских прича из каснијега времена, а међу најкасније иде велики зборник прича, који се зове „катхасаритсагара" (т. ј. море приповедних река) из XI. века.

О свеме овоме, што сам ја овде само натукнуо, могла би се написати велика књига, јер о томе има сва сила учених радња у великим европским литературама, али за сврху, коју сам ја имао пишући овај поговор, мислим да је доста и оволико. А сад да наведем четири примера индијских прича, које су прешле у Европу, па и у наш народ.

VIII.

У пањчатантру има ова прича: У неком граду живи брихман са својом женом. Жена је врло жалосна, што нема од срца порода. Једноћ брахман жртвује порода ради жртву, и за неко време остане брахмановица трудна, а кад дође време, да роди, она роди змију, коју је мати лепо неговала и хранила. Након неколико година навали жена на мужа, да иде тражити девојку, јер је време, да им се син — змија — жени. Брахман оде у други град и испроси за свога сина прекрасну кћер некога брахмана и доведе је својој кући, ту се девојка венча са змијом, а за неко време свуче змија своју кожу и претвори се у прекрасна момка. Његов отац спали змијињу кожу, да син не би натраг у њу ушао, и одонда живљаше му син са својом женом сретно и весело.

Прича, које су из ове староиндијске постале, има у неколико европских народа, а особито близу стоји прича штампана у Вуковој књизи „Српске народне приповијетке" под бр. 9., само што је мало раширена, т. ј. цар, којега кћер змија хоће да добије за жену, неће одмах да је да, него најпре захтева, да змија начини ћуприју од бисера и драгога камења, затим дворе, који ће бити лепши од царевих и напокон, да у тим дворима буде све боље него у царевима. Змија све то учини, и онда цар даде своју кћер за жену змији, која је после тога обноћ излазила из свога свлака и била прекрасан момак а, ујутру се момак завлачио опет у свлак и обдан је он био змија; напокон жена и мати спале свлак и момак не постајаше више змија, него остане човек, који је даље сретно живео. — У истој књизи Вуковој има под бр. 10. друга прича о змији младожењи, која је још више раширена, т. ј. пошто жена и мати спале свлак, онда момак оде у свет, а жена га врло дуго тражи, док га не нађе у некој далекој земљи, а онда се обоје врате „у пређашње царство своје". — Познато је, да о „змији младожењи" имају у Вуковој II. књизи под бр. 12. и 13. и две народне песме, али их има и у другим зборницима наших народних песама (види у мојој књизи „Наша народна епика", стр. 210).

Да наведем из пањчатантра причу о три угурсуза: Неки брахман добије од некога на дар лепу дебелу козу па је упрти на рамена и пође кући. На путу га сретну три угурсуза и договоре се, како ће брахману узети козу; онда се разиђу стрампутицама и претеку брахмана. Кад се брахман идући својим путем намери на првога угурсуза, овај му рече: „Како ти, који си брахман, можеш на раменима носити пса?", а брахман се окоси на њега и рече му: „Зар си слеп, те не видиш, да је ово коза?" Мало после намери се брахман на другога угурсуза, који му рече: „Чудим се, да ти као брахман носиш на раменима мртво дете". Брахман се наљути и на њега, па пође даље и дође до трећега угурсуза,

који му рече: „Не пристоји се, брахмане, да носиш магарца". Кад брахман то чује, он помисли, да оно није коза, него некакав зао дух, па уплашен баци козу на земљу и побеже кући; онда дођу угурсузи, узму козу, закољу је и изједу. — И та се прича мање или више промењена налази у неколико европских народа, како је већ одавно доказао немачки индолог Бенфај (Benfey); мислим, да је позната и нашем народу, али ја то засад не могу потврдити.

Лепа је ова прича из пањчатантра: Некакав брахман испроси негде лонац пун каше од пиринча и обеси га код куће о клину на зид, а сам легне на постељу и мотрећи онај лонац стане мислити: овај би лонац добро било продати, могао бих за њ добити 100 сребрника; за те новце могу купити козу и јарца, па како се козе брзо расплоћују за неко ћу време имати читаво стадо коза; а козе ћу онда продати и купити неколико говеда; краве ће се телити, а ја ћу телиће продати заједно с кравама и купити неколико коња, који ће се за неко време расплодити, а ја ћу их продати и добити много новаца; онда ћу саградити кућу с другим зградама па ћу се оженити богатом девојком; она ће ми родити сина, а син кад мало поодрасте, доћи ће један пут к мени, баш кад будем читао у стаји књигу близу коња; ја ћу, бојећи се, да га коњ не удари копитом, викнути жени, нека однесе дете из стаје, она забављена неким послом неће чути, а ја ћу онда срдито скочити и ударити је ногом. Кад брахман дотле у мислима дође, лупи ногом и обори лонац, који се разбије, а он сав остане бео од каше. — За ову причу вреди исто, што сам рекао за ону, која је пред овом наведена. Додајем, да је ова прича својим путем дошла и до Лафонтена, који је од ње начинио лепу басну.

Неће бити без интереса, ако речем, да се наведена прича заједно с другима налази у једном српскословенском рукопису XVII. века, који је преведен с грчкога превода пањчатантра (а грчки је превод с арапскога, а арапски с персијскога). По-

менути српскословенски рукопис навео је Даничић у II. књизи „Старина", што их на свет издаје Југославенска Академија. Из тога Даничићева издања приопћујем овде данашњим језиком наведену причу: Некакав сиромах имаше ћуп меда и масла и чуваше га у соби, у којој је спавао; једне ноћи мишљаше он овако: продаћу овај мед и масло и купићу десет коза, од којих ће се излећи толико јарића за пет месеци, а за пет година биће их четири стотине; за њих ћу добити сто волова, с којима ћу њиве обрађивати, па ћу се од жита и од других плодова врло обогатити; онда ћу саградити кућу и најмићу много слуга, па ћу се оженити, и жена ће ми родити сина, који ако буде лен, ударићу га овом палицом. Онда он узме палицу, што је уза њ стајала, и удари по ћупу те га разбије, а мед и масло разлије се по његовој бради.

У зборнику индијских прича, који се зове „сукасаптати" (т. ј. седамдесет папичиних приповедака) налази се ова: У неком граду живљаше неки мудри, али сиромашни брахман. Његова жена бејаше тако зла, да је некакав злодух, који је у њиховој кући на дрвету живео, од ње побегао у пустињу. А и брахман не могући дуље подносити чангризање своје жене побеже у пустињу и тамо се састане с оним злодухом, који му рече: „Док сам код тебе боравио, били смо пријатељи, па сад хоћу да ти неко добро учиним; ја ћу унићи у кћер тога и тога краља, и нитко ме из ње неће моћи изагнати, него само ти." Тако и буде; брахман дође к опседнутој краљевни, а кад се злодух шчињао изићи из ње, брахман му рече: „у име моје жене кажем ти: излази! Злодух одмах изиђе, а краљ брахману даде половину своје краљевине и кћер своју за жену. Затим злодух оде у другу краљевину и тамо уђе у краљицу и стане је јако мучити; краљ позове брахмана, да истера злодуха из краљице; кад брахман онамо дође, нехтеде злодух изићи и стане још претити брахману, ако га не пусти на миру; онда брахман рече: „ево моја ће прва жена сад доћи"; нато се злодух уплаши и одмах изиђе из краљице.

И та се прича налази у различних азијских и европских народа, а ја ћу овде споменути само приповетку „Зла жена“, која се налази у Вукову зборнику под бр. 37. Та је наша приповетка на почетку мало раширена неким цртама, којих у индијској причи нема; наш је народ није дакако добио из Индије непосредно, него ваљада од Турака, а Турци су је добили од Арапа; у арапском зборнику прича „хиљада и једна ноћ“ доиста се налази прича, којој она наша у Вука врло лепо одговара. Не треба се чудити, што се индијска прича налази у поменутом арапском зборнику, јер је у њ ушло и доста других индијских прича.

Не могу ову главу свршити, а да не кажем још две три речи о индијској приповедној књижевности. Као што у поменутом арапском зборнику „хиљада и једна ноћ“ налазимо много лепихи занимљивих цртица из обичнога, свакидашњега живота арапскога, какав је био у Багдаду, Дамаску, а после у Мисиру, тако нам исто индијске приче дају много црта, из којих можемо разабрати, како су стари Индијанци живели у вековима после Христа, кад су оне приче писане. Тако на пр. у причама, које сам навео из пањчатантра, видимо, да је међу брахманима, који су припадали у прву и најодличнију касту, било и сиромашних људи, какав је био онај, који је од некога добио на дар козу и сам је носио кући на раменима, или онај, који је негде испросио лонац каше од пиринча; видели смо, да је и у старој Индији било жена чангризалица, да је било угурсуза, који су се усуђивали шалу збијати и с брахманима. Доста има таквих цртица у оној приповетки о „четири луда брамина“, *) за коју сам у II. глави овога поговора рекао да ју је Вук превео (дакако с немачкога језика).

*) „брамин“ (без - х - којега слова у оно време Вук није писао) место „брахмин“, како неки Немци и данас пишу; боље је: брахман.

IX.

Што сам досад навео црта из староиндијске књижевности, све су то црте позитивне, т. ј. говорио сам о ономе, што јест, чега има у тој књижевности, а сад ћу да наведем једну негативну црту, која је врло карактеристична и занимљива.

Познато је, да је у старих Грка и Римљана *историографија* била важна и бујно развијена струка. међу осталим струкама њихове књижевности; они су имали знатан број ваљаних историка. Највећи део нашега данашњег знања о историји грчкој и римској потиче из делâ тих историка. А и свака данашња мало развијенија европска књижевност има изобиле историчких дела, и у свакој од њих историци заузимају одлично место. Па и у тамним временима средњега века, кад су остале струке људскога знања биле више или мање занемарене, имала је Европа мноштво писаца, који су писали историчка дела, од којих су многа драгоцени извори за историју оних времена.

То се све нама чини тако природно, да држимо, да друкчије не може бити, али на наше велико чудо Индија се у томе сасвим разликује од Европе. Док у Европи свака књижевност, и мала и велика, има више или мање историка и историчких дела, а оно у големој староиндијској књижевности, која је трајала (како знамо из IV. главе) око 3000 година, у којој су се лепо развијале толике друге струке умногa људског рада, не налазимо, може се рећи, ништа, што би се могло звати историја и историографија! Ја ту чудновату и загонетну појаву само констатирам, а пуштам философима и културним историцима, да је протумаче. Има, истина, неколико дела из касних времена, која се само за невољу могу звати историчка, али у њима је више поезије и фантазије него праве историје. Изузетак чини неколико породичних кроника гдекојих владалачких домова; у тим кроникама има поуздане историчке грађе, али то су само кронике, а не права историографија.

Кад стари Индијанци нису имали смисла за историографију, не треба се чудити, што у њиховој књижевности налазимо врло мало литерарно-историчких бележака о староиндијским писцима и делима, и то је узрок, зашто се многим писцима и многим делима не може ни век одредити, у који их треба метнути, већ се морамо задовољити нагађањима, која могу бити врло далеко од истине. Да наведем само два примера: за песника Калидаса (који је наведен у IV. глави) у наше се време понајвише мисли, да је живео у првој половини шестога века после Христа, а у прећашње време било је индолога, који су Калидаса стављали у први век пре Хр., а неки у XI. век после Хр.! За славнога граматика Панинија речено је на крају V. главе да је живео „по свој прилици" у IV. веку пре Христа, али нитко нам не јамчи, да није живео који век пре или после четвртога. Кад је у хронологији староиндијских писаца и дела толика несигурност, онда лако разумемо изреку знатнога једног индолога, који каже: што се мање у тој хронологији тврди, то је боље!

X.

Кад је говор о културној важности индијскога народа, не може се прећутати оно, што су они створили и учинили на *верском* пољу. И други су индоевропски народи некад имали сваки своју особиту веру, али те су вере пред много векова ишчезле, јер су они народи примили хришћанство, а неки су примили ислам*). Само један иидоевропски народ, а то је индијски, створио је и развио две вере, које су се до данас одржале, и то у тако големом броју верника, да обе припадају међу најраширеније вере на свету. Те су две вере: брахманска (или брахманизам), у којој се броји још у наше време око 150 милијона припадника, — друго је Будхова вера (или

*) Овамо треба бројити и староиранску или Зороастрову (Заратустрову) веру; она се додуше сачувала до данашњега дана, али у тако малом броју верника (једва 100 000), да се и за њу може рећи готово, као да је више нема.

будхизам), којему припада око 340 милијона људи. Још треба узети на ум, да је брахманизам најстарија вера на свету, старија од јеврејске, јер је ргвед, који је први темељ каснијем брахманизму, старији од Мојсија, оснивача јеврејске вере.*) Брахманизам је до данас остао чисто индијска национална вера, јер он није ишао за тим, да се распростарни изван граница Индије. Да није било ислама, био би број припадника те вере још много већи, неголи је у наше време, али ислам јој је већ одавно преотео много милијона верника.

Будхизам је настао у VI. веку пре Христа, дакле је много старији од хришћанства; он је своју науку тако удесио, да га могу сви народи примити, и то му је својство омогућило, те се раширио у многе земље источне Азије, освојио је Монголију, Тибет, Кину, Јапан и т. д. Он се у тим земљама дакако врло променио, тако да је правога будхизма, какав је у почетку био, т. ј. како га је Будхо учио, остало сасма мало.*) И у Индији је будхизам много векова био веома распрострањен, док није брахманизму у вековима VIII—X. после Христа пошло за руком истиснути га из Индије, али не сасвим, јер још и данас има у Индији око 8 милијона будхиста.

О вредности једне и друге индијске вере може мислити шта тко хоће, али нитко не може порицати чињеницу, да су обе не само настале у индијском народу, него да су плод његова и само његова духа, а та је чињеница врло важна за праву оцену културнога значења старих Индијанаца. При тој оцени треба узети на ум, да данашње вере осталих индоевропских народа (хришћанство и ислам) нису настале на индоевропском, него на семитском земљишту.

---

*) Зороастрова вера могла би у својој језгри бити онако стара као и брахманска.

*) Ни данашњи брахманизам није више онакав, какав је био у време, кад су се спевавале песме ргведа. Исто видимо и у хришћанству, које у теорији додуше признаје науку Исуса Христа и апостола, али је у пракси врло далеко од ње.

БЕЛЕШКЕ.

I.

6. „краљ боговски“ је врховни бог, т.ј. Индар, оно, што је у старих Грка био Зеус, у Римљана Јупитер.

9 „ведознан јунак“, т.ј. зналац веда, а о веду види белешку VI., 33.

11. Коцкање је била врло обична игра у старих Индијанаца и бројила се међу отмене страсти.

20—23. Кад који ожењен човек није имао деце, то су држали стари Индијанци (као и други неки стари народи, на пр. Јевреји) за велику несрећу, и то зато, јер је само син могао за покојника приказати прописану жртву, која је покојника избављала од тога, да се не мора прерано опет родити (види белешку XIII 130). Зато и Бхим „врло ревноваше,“ т.ј. жртвоваше и дариваше брахмане, да би добио деце.

23. „брахмомудрац“, т.ј. велики мудрац или светац, син бога Брахмана (први падеж у староинд. језику је „брахмâ“). који је свет створио и био као душа целога света.

34. Сва су ова имена дана Бхимовој деци у част „брахмомудраца“ Дамана, који је децу родитељима поклонио, а могао их је поклонити, јер је као „брахмомудрац“ имао моћ готово божанску. — Имена Даман и Дам управо значе: онај, који надвлађује (укроћује), Дант: онај, који је надвладан (укроћен), а Дамајанта: је она, која надвлађује (укроћује).

57. „јунак тигровити“, т.ј. јунак јак и страшан као тигар, испор. змајевит, т.ј. налик на змаја, јак као змај.

71. „женски дом“, т.ј. део куће или палаче, у којем станује женскиње.

98. „женски гај“ је гај, у који сме само женскиње улазити и забављати се.

111. „блажено би рођење ти било“, т.ј. могло би се рећи, да си се родила у сретан час.

128. У овом певању говори лабуд на два места, најпре с Налом, онда с Дамајантом; тако и у IX. певању, ст. 61—64. говоре птице, у које су се биле претвориле Налове коцке. У кашим народним јуначким песмама има доста примера, да говоре соколи и гаврани; на пр. у II. књизи Вуковој под бр. 54. има песма, у којој се Марко Краљевић разговара са со-

колом, а у песми под бр. 45. два гаврана долазе царици Милици и јављају јој црне гласове о бoју косовском; често у нашим народним песмама говоре коњи, на пр. у Вуковој реченој књизи под бр. 25. коњ Јабучило говори с војводом Момчилом и т. д. И у великоруским народним епским песмама доста често говоре коњи и гаврани, а један пример, да коњ говори, налази се и у Хомеровој Илијади; види о свему томе у мојој књизи Naša narodna epika. стр. 64—67.

II.

31. „избор мужа"; да девојка сама бира мужа између сакупљених просаца, то је у Индији био прастари обичај, који се сачувао у војничкој (племићкој) касти; што се дакле у песми о таквоме избору казује, то није песничка измишљотина.

33. „земаљски чуваоци", т.ј. краљи, владари, кнезови и њихови синови.

51. „у свет Индров", т.ј. у рај, у небо.

52. „племенита два певача", то су као неки нижи богови, којима је посао од времена до времена путовати по земљи и гледати, шта се по њој ради, па се онда враћати у небо к Индру и казивати му, шта су видели.

54. Покора, каошто је чине пустиници у пустињама, дело је по верском схваћању старих Индијанаца превелике важности; њоме се покорник, ако је тера до највеће мере, може претворити у неко божанско биће, које може и велика чудеса чинити.

60. По наивном схваћању народне епске поезије богови се разговарају као људи; кад се састану, питају се: како је? како здравље? И то је наивност, што Индар, као врховни бог, сам по себи не зна, шта се ради на земљи, него треба да му то јављају његови гласници, „племенита два певача".

65. т.ј. бог Индар.

71. „кшатрији", т.ј. чланови војничке (племићке) касте, а о кастама види белешку XII., 176.

76. Индар се чуди, зашто к њему у небо не долазе (на разговор и забаву) кшатрији; он је приправан у свако време лепо их дочекати и делити с њима небо. Отуд се види, како високо у мишљењу песника стоје кшатрији.

95. Мисле се богови Агниј, Јам и Варун, како се изреком каже у III. пев., ст. 22.

107. У стиховима 40—44. каже се, како су други краљеви дошли на Дамајзнтин избор са силном и сјајном пратњом, а Нал, који је иза онога, што му је лабуд јавио (види на крају I. пев.), био сигуран, да ће Дамајанта њега изабрати, долази сам, без пратње; не мора се мислити, да је пешке дошао.

III.

14. „господар вода", т.ј. бог Варун.

84. „а краљ строг је заповедач", т.ј. краљ Бхим, мој отац, строго заповеда, да женски дом (види 1, 71) увек буде добро затворен, да мушка глава не може у њ ући.

IV.

3. 4. Позваници су се били сакупили у граду изван краљевских двора, а сада их Бхим зове у своје дворе на избор.

10. „што лабуди рекоше ми"; само јој је један лабуд рекао, али он је био у јату с другим лабудима, зато се каже у множини „лабуди" (види на крају I. пев.).

16. т.ј. или ћу се отровати или у ватру или у воду скочити или ћу се обесити; ову последњу врсту смрти нису Индијанци сматрали за срамотну.

30. „без праха ћеш имати рухо", т.ј. као богови што имаду; а да на хаљинама богова нема праха, то се каже и у V. пев., ст. 96.

31. Венци богова увек су свежи, а венци, што их имаду људи, могу и увенути; види у белешки V, 101.

33. 34. Ту се мисли бог Агниј (Хутас је друго име тога бога), за кога се каже да он целу земљу уништава, т.ј. спаљује (мисли се управо рећи, да је сав огањ на земљи од њега, од бога огња; име Агниј управо значи: огањ) и да жртве паљенице он благује, т.ј. прима. Најпре се дакле Агниј помишља као материјална сила, т.ј. као огањ, а онда као бог, којему се жртвује као и другим боговима.

37—39. Ту се мисли бог Јам, који је иначе бог смрти и подземног света, али је уједно и бог праведности, који неправеднике казни бијући их својом палицом (не мора се мислити палица у правом смислу, може се мислити и у пренесеном, као и ми што кажемо о хришћанском Богу да људе шиба).

41—43. Ту се мисли бог Индар.

44. Иза тога стиха очекивали би се стихови, у којима Нал спомиње и четвртога бога, т.ј. Варуна, који је у друштву с Индром, Јамом и Агнијем (види у II. пев., ст. 95), али тих стихова нема у оригиналу; ваљада су некад били, па испали.

47. „међу светским чуварима", т.ј. међу боговима.

69—71. Ту се каже, како „љупка насмешљивка" Дамајанта плачући говори. Човек не може у исто време и љупко се смешити и плакати. Треба знати, да је „љупка насмешљивка" сталан епитет Дамајантин, па је ево овде употребљен на месту, где се „љупка насмешљивка" не може смешити. У народној епској поезији и других народа налази се примера сличних овоме. Тако у народним песмама Вуковим (књ. II., бр. 62. и 66.) налазимо стихо[illegible]лази га стража од Арапа, пак по-

вика из грла бијела", — „Арап узја (т.ј. узјаха) танку бедевију.... виче цара из грла бијела", дакле „бијело грло" имају и Арапи, за које је у нашим народним песмама сталан епитет „црн" (на пр. 66. песма у реченој књизи Вуковој почиње се са стихом: „кулу гради црни Арапине"). Таквих примера има и у Хомера; на једном месту у Илијади каже се на пр., како старац Нестор обдан диже руке к „звезданим" небесима (а небо је звездано само обноћ). Више примера овакове наивне порабе сталних епитета у народној епској поезији види у мојој књизи „Naša narodna epika" на стр. 104. и у моме преводу Хомерове Илијаде IV. изд., стр. 230.

93—96. Богови не знају, шта је Дамајанта рекла, већ треба да им то Нал каже; индијски богови нису дакле свезнали, каошто нису ни Хомерови; види и белешку II., 60.

124. „главари триесторице". т.ј. тридесеторице других нижих богова.

V.

20. „змије петоглаве"; таквих змија дакако нема, овде се то узима само у поредби, т.ј. мишке људске су глатке као змије, а пет прста на рукама пореде се са змијским главама.

40. Сва четири бога, који су дошли на Дамајантин избор, начинише се сасвим једнаки Налу, тако да је Дамајанта место једнога Нала угледала њих пет! Богови су то зато учинили, да би Дамајанта не знајући, који је прави Нал, одабрала кога од њих.

76. Да су богови одредили Дамајанти за мужа Нала, то се у песми нигде изреком не каже, али она то закључује из онога, што јој је лабуд рекао: не би лабуд могао наћи Нала и њу и говорити им, да то није била воља богова.

85. „Пунјаслок" је друго име Налово, које се често у песми за њ употребљава (на овом месту први пут); управо је „пунјаслок" придевак Налов, а значи: човек чиста гласа, т.ј. онај, о којему се добро говори.

96—102. Наводе се знакови, којима се богови од људи разликују: богови немају сенке, не зноје се, не трепћу очима, не држи их се никакав прах, њихово цвеће не вене, кад стоје, не додирују ногама земље, — а у људи је све то противно. Поменута својства богова излазе отуд, што су њихова телеса етерска, нематеријална, а људска су материјална; и цвеће богова је нематеријално, и заго је увек свеже.

106. „по обичају", т.ј. како обичај доноси, кад девојка бира мужа, а у чему је стајао тај обичај, то се каже мало даље.

145. Хутасан је исто што Хутас; види белешку IV., 33. 34.

146. „своје биће", т.ј. да Нал може начинити огањ, где хоће, самом својом вољом; о том ће дару бити говора у белешкама XXIII., 13—16. и 37—50.

147. 148. т.ј. Агниј даје Налу, да може ући у ватру, а

да се не ожеже. Та сам два стиха превео онако, како мислим, да је прави смисао; у оригиналу је ово место доста нејасно; види белешке XIV., 10 и XXIII., 55. 56.

149. „вешт у јелима", т.ј. добар кухар; види у белешки XV., 11. 12.

150. То може Јам дати, јер је он бог праведности; види у белешки IV., 37—39.

151. т.ј. да може створити воду, гдегод хоће; о том дару види у белешки XXIII., 13—16 и 37 50.

153. О том дару види у белешки XXIII., 61—66.

166. Вук је у своме „Рјечнику" забележио, да је „двоножац" исто што човек; занимљиво је, да се и у староиндијском језику човек зове двоножац („двипад"), па тако је у оригиналу на овоме месту.

177. Међу свим жртвама старих Индијанаца коњске су жртве најпретежније; оне су скопчане с толико свакојаких цепидлачких обреда, да их је врло тешко право, т.ј. без погрешке, приказати. Коме пође то за руком, стекао је с тим голему заслугу пред боговима.

180. „добре даре делећ", т.ј. брахманима, који су жртвовали, а и друкчије били назочни код свих жртава, што су их приказивали краљеви и други великаши.

VI.

11. „њу ћу избрат", те речи доказују, како је Калиј дрзак и безобразан; да није такав, он би рекао: идем на избор Дамајантин, не бих ли био изабран.

33. 34. „вед" је као нека библија староиндијске вере; дели се у четири збирке, од којих се најважнија и најстарија зове „ргвед"; то је збирка од неко 1000 богослужних песама (химана), а сложена је бар 15 векова пре Христа. Реч „вед" управо значи: знање. — „Приповести" су големе збирке којекаквих легенда. Што се тиче речи „чита", види бел. XII., 68.

49. 50. Одавде се види, да су и стари Индијанци версвали, да има пакао, као и стари Грци, који су га звали тартар.

VII.

9—13. Кад се човек чим оскврнио, требало је у старој Индији, да скрне посвећене воде, да изговори прописану молитву и да ноге опере; сво треће Нал је заборавио једноћ учинити (у дванаестој години свога брака), и поради тога добије Калиј над њим власт, т.ј. уђе у њ, како се каже у стиху 13., али је могао из њега и изићи, кад је хтео, како се види из стиха 14, у ком се каже, да је Калиј, пошто је у Нала ушао, отишао к Пушкару.

14. Да је Пушкар брат Налов, то се каже тек у стиху 25.

23. 24. Главна коцка звала се „бик", а остале су се

звале „краве“; кад се Двапар претворио у „бика“, а „бик“ је допао Пушкару, морао је Пушкар увек добивати, а Нал увек губити.

25. Премда је Пушкар врло рђав човек, ипак му се даје похвалан епитет „крвник душмáнâ“ као и другим јунацима: и морално рђави људи могу бити јунаци у бoју.

28—32. Нал из почетка не пристаје на игру, али кад га Пушкар пред Дамајантом позове, онда пристане, да се пред женом не покаже као плашивица.

37. „победитељ“ је овде Нал, али се нема мислити: победитељ у коцкању (јер то би било смислу противно), него: победитељ душмана у бoју.

43. „болесна краљо“ т.ј. болесна умно, несвесна.

55. Дамајанта желећи сачувати своје достојанство (као краљица) труди се, да пред другима не плаче, — али јој ипак „сузе глас пригушују“, т.ј. хоће силом да провале, и то се распознаје по њезину гласу.

VIII.

18. „у име“; овде и у стиховима 22. 38. има се поради стиха читати „ујме“; овако се „у име“ употребљава почесто у нашим народним песмама, а такав се изговор зове „синицеза“.

19. 20. Из тих се речи види, да су саветници, који се овде спомињу, имали ваљада некакав надзор над државним дохоцима, били су дакле као неки „финанцијални одбор“ (ако се тако може за оно прастаро време рећи).

46. т.ј. која све зна рећи на правом месту и у право време.

68. Дамајанта се домишља, да Нал није сам од своје воље тако дубоко пао, него да га је у зло увалила нека спољашња сила.

72. Дамајанта увиђа, да је од туге и жалости сва сметена.

74. У Хомеровој Одисеји на једном се месту каже, да су феачке лађе „брзе као крило или као мисао“.

86. Види се, да Варшнеју није доста сам налог краљице, да децу њезину и Налову одвезе у њезин род, него он хоће (за сваки случај), да краљичин налог одобре и краљеви саветници (доглавници), који, по томе судећи, нису били пуки фигуранти.

IX.

31. 32. Та заповед небрата Пушкара исто значи, каода је Нал прогнат из своје земље.

49. 50. Нал више није „јаки владалац Нишадске земље“, јер је изгубио своју краљевину; то је онакова пораба, какова се наводи у белешки IV., 69—71.

51, 52. т.ј. мо̀гу коју птицу заклати и нахранити се, а мо̀гу и коју продати.

69—76. Сад се Нал домишља, да су га некакви зли дуси упропастили претворивши се најпре у коцке, а онда у птице; да је све то учинио зли дух Калиј, то Нал још не зна.

87. 88 „осаме су ту премудрих", т.ј. ту су осамљена места (у каквој пустињи, планини, шуми), где чине покору „премудри" (т.ј. велики покорници, пустињаци, аскети;) тê су осаме „пуне воћа и корења", што за храну служи „премудрима".

99. „сузе глас јој пригушују", Дамајанта не би хтела плакати, да Нала још више не растужује, али сузе силом проваљују; види белешку VII., 55.

104. Дамајанта се прибојава, да јој Нал зато казује пут у Видарпску земљу, јер је жели оставити, па нек сама путује у род. У стиховима 121—124, Нал погађа њену бојазан, а у ст. 125—128, Дамајанта ту своју бојазан јасно изриче.

X.

2. Нал је уверен, да би његов таст Бхим радо делио с њим своју краљевину.

8. Нал се стиди овако јадан и невољан изићи пред свога таста, пред којега је некад дошао као поносан краљ желећи добити његову кћер, а сад је јаднији од просјака.

14. Пошто је Нал остао го (види IX. пев., ст. 55—66), огрну га Дамајанта својом хаљином, и тако иђаху обоје покрити једном хаљином, дакако женском.

16. Мисли се колиба за путнике, да се имаду камо склонити обноћ и у време олује.

40. „од људи", т.ј. од Дамајанте, јер је жена њему сада сав свет (као ономе попу у народној причици, којему је жена умрла, па рекао: помре сав свет!).

53—66. Нал хоће да каже: Дамајанта је тако добра и честита, да њој нитко не сме ништа зла учинити, али чини логичку погрешку, јер држи, да оно неће бити, што не сме да буде; он смеће с ума, да се врло често догађа оно, што се по моралном закону не би смело догодити.

72. „душманогубац" т.ј. велики јунак, који у бој душмане губи.

93. 94. То су којекакви богови нижега реда; види у „тумачу имéна."

XI.

15. „задав веру", види IX. пев., ст. 121—124.

21. 22. Види V. пев., ст. 127—129.

25—28. Дамајанта хоће да каже: судбина је сваком човеку одредила, кад ће умрети; да ја од велике своје туге и

невоље још нисам умрла, то је доказ, да ми није суђено сада умрети, већ после. Мисао сличну овој изриче Дамајанта и у пев. XIII., ст. 153—158.

31. „ал' је мука одолет ми", т.ј. ја могу много претрпети, није ме лако убити.

47. „на корењу", т.ј. дрвећа у шуми, дакле на голој земљи.

61—68. Дамајанта не зна, тко је Нала упропастио, али је она потпуно уверена, да је његин муж добар и ваљан човек, дакле што он сада страда, то мора бити дело некога непријатеља, и тога непријатеља она сада куне. Она не зна, кога куне, али Калиј добро осећа, да та клетва на њ пада; јер ако он и није Нала баш проклео, али му је толико зла учинио, каода га је проклео. Дамајанта само мисли, да је нетко проклео Нала.

117. „газелока", т.ј. она, која има лепе и умиљате очи као газела (антилопа).

156. О страшној сили клетве види белешку XX, 150.

XII.

1. локвањока, т.ј. она, којој су очи налик на цвет локвањ; види и стих 121. у овом певању.

8. „варвари", мисли се полудивљи људи неиндијске народности.

21. У стиховима 9—20. наводи се у оригиналу различно дрвеће индијских шума, кога у Европи нема, па му нема дакако ни имена ни у другим европским језицима ни у нашему. Зато сам мислио, да ће бити најбоље те стихове у преводу прескочити. Међу реченим дрвећем налази се овде и „вибхитак" дрво, о којему се доста говори у пев. XX.

23. „виде грме објечане", т.ј. грме, око којих јечи певање птица.

53. О коњским жртвама види белешку V, 177.

60. Дамајанта мисли оно, што је Нал рекао у пев. V., ст. 123—130.

62. Управо само један лабуд, види то исто у бел. IV., 10.

65. „четири веда", види белешку VI., 33. 34.

67. „с ангима, с упангима", мисле се додаци ведима, а то су којекакве традиције.

68. „проштио"; та реч (као и реч „чита" у пев. VI., ст. 33), доказује, да је песма о краљу Налу сложена свакако после VII. века пре Христа, јер пре тога века Индијанци нису познавали писма (сва четири веда чувала су се неколико стотина година без помоћи писма, усменим предавањем).

69. Дамајанта хоће да каже: истинитост (истинољубље) вреди више него читање и знање веда.

79. „краљ планине", т.ј. тигар.

124. „с четир' зуба", т.ј. четири највећа и најјача.

161. Стихови 157—160. изостављени су у овом преводу с истога разлога, с којега су изостављени и стихови 9—20. у овом певању.

176. „четири соја", т.ј. четири касте, у које се делио стари индијски народ; у прву, највишу, касту припадали су брахмани (т.ј. свештеници, али је било и световних људи), у другу племићи и војници (кшатрији, види белешку II., 71), у трећу остали народ индијски, а у четврту, најнижу, потомци неиндијских подјармљених народа.

178. Коњске жртве приказивале су се при посвети краља, а морале су бити здружене с обичним даровима, који су се давали брахманима.

198. „Пунјаслок", види белешку V., 85.

200. „сомопија", — „сом" је опојни сок неке биљке (не зна се право, које), који се много употребљавао у жртвама старих Индијанаца; — „сомопија" значи човека, који „сом" жртвује и затим га пије.

202. „даривач", т.ј. човек, који са жртвама, што их приказује или даје приказивати, здружује обилне дарове за брахмане.

210. „ком сто врха небо пара", т.ј. коме врхови допиру у небо, тако су високи.

214. „дугоруког" има се ваљада схватити у пренесеном смислу, т.ј. онај, којега власт далеко допире.

223—226. Дамајанта је од тешке туге и жалости сва тако сметена и забуњена, да говорећи брду наједнпут почиње говорити Налу, који је од ње негде далеко; иза тога опет говори брду (ст. 227—234), а затим опет Налу (ст. 235—236). Ти Дамајантини скскови лепо приказују поремећено њено душевно стање у овом часу.

238. Може се чудно чинити, што Дамајанта у стиховима 165—234. говори брду, дакле ствари неживој, као каквом чељадету, које разуме оно, што му се говори; али таквих примера има и у нашим народним јуначким песмама. Тако у IV. књизи српских народних песама Вукових има под бр. 46. песма, у којој се каже: „Он је (т.ј. Васо Книћанин) својој пушци бесједио: Пушко моја, не остала пуста! немој мене данас преварити! досле сам те сребром окивао, одселе ћу жењењем златом код мојега славна господара" (даље се каже, како је пушка као послушавши Васа пукла и погодила Турчина). Још три друга примера, где човек говори ствари као чељадету, види у мојој књизи „Naša narodna epika", стр. 67. 68. (наводе се примери, како се говори кули, гори, сабљи). — У стиховима 409—428. говори Дамајанта дрвету асоку.

246. То су три највећа „брахмомудраца" (види ту реч у белешци I., 23.).

249. Тко се храни ветром, тај не једе ништа, тај увек пости, вечни је испосник.

254. „обузданих сви су чувства", како и доликује правим покорницима и пустињацима.

267. Дамајанта није покорница у правом смислу, али њезин садашњи живот тако је пун невоље и страдања, да се изједначује са животом правих покорника или пустињака.

279. „палеħ огањ", т.ј. приказујући жртве паљенице.

281. „гоjеħ звери, птице", т.ј. припитомљавајући дивље животиње и птице. Индијски дакле покорници и то чине у пустињама, а та се црта налази и у неким хришћанским легендама о пустињацима; на пр. у легенди о св. Јерониму каже се, како је он припитомио лава, који му је био одан и послушан као каква домаћа животиња.

306. „дворођенац" је посвећени за свештенство брахман; кад је посвећен, он каода се други пут родио.

322. „убојица", т.ј. убојни јунак.

324. „читач веда и веданга" т.ј. онај, који је прочитао четири веда и оне књиге, које обузимају анге и веданге; види белешку ст. 67.

329. Само је Пушкар Нала унесрећио, а Дамајанта говори, каода је то учинило неколико људи; она зато тако говорн, јер мисли, да су Пушкара наговорили на то други људи.

373. „од свих греха" биће Нал одрешен, кад се види, да није био слободне воље, кад је жену оставио.

384. Што се у стиховима 241. па довле говори о пустињацима, то је све утвара, плод раздражене маште Дамајантине, раздражене и болесне од свега онога, што је досад претрпела. — „Покорници ишчезоше с огњем светим, са станима", т.ј. са жртвама, које су били почели палити, и сваки са својим станом, са својом осамом.

394. То је она река, која је споменута у стиху 293.

396. Та се стабла напред не спомињу изреком, али се могу разумевати у ономе, што се каже у ст. 242—244, да је Дамајанта угледала шуму, „којој пара нема, сличну гају рајском."

403. Асок је дрво у Индији средње величине, прекрасна жутоцрвена цвета; у ботаници му је име Jonesia Asoka.

414. Реч „асок" значи управо: бестужан, безјадан; зато му Дамајанта каже: „о асоче, сву ми тугу узми", — и мало даље оно, што је у стиховима 425—428.

428. Што Дамајанта у стиховима 409—428, говори дрвету асоку, то је налик на оно, што у стиховима 165—234 говори брду; види белешку у овом певању под 238.

443. кāрвāн (2. падеж: карāна), т.ј. каравана.

478. „жена божанска", је овде исто што Апсараса (види у тумачу имéна).

XIII.

23. „к реци горској"; има се мислити, да је та река текла у језеро споменуто у ст. 7—10.

26. Кад се слонови због парења упаљују, онда им из

слепих очију капље некакав сок; у то су време дивљи слонови врло раздражљиви и силовити, а особито хоће да побију домаће, припитомљене слонове; та мржња излази ваљада отуд, што припитомљени слонови помажу људма, кад лове дивље слонове.

37—41. Слонови долазе к језеру, да се напоје, са стране противне оној, где лежи карван (каравана), а чим опазе у карвану припитомљене слонове, они бесно јурну на ону страну, да их побију, али на путу наиђу на честу, онда они обиђу честу и навале не само на припитомљене слонове, него и на деве и на људе и згазе све, што им дође под ноге. Спасти су се могли само они, који су брже боље побегли у честу.

62. „у три света", т.ј. на небу, на земљи и у уздуху.

63. То вичу људи у оној страшној забуни, не знајући, шта говоре (јер ватре никакве нема).

65—68. То вичу зликовци, који и у оној страшној несрећи мисле, како ће што украсти.

78. „што свем свету страх задаје"; то је хипербола, која је обична и у другим језицима, на пр. кад ми кажемо: ругаће ти се сав свет, франц. tout le monde.

92. Ту се мисли особити бог, којему је име Ганес, он људма препреке ствара или уклања, како је коме склон.

95. Из овога се стиха види, да су и стари Индијанци држали, да положај звезда има утицај на судбину људи. Планети, који су њима (као и другим старим народима) били познати, јесу: Меркур, Венера, Март, Јупитер, Сатурно.

130. По брахманском науку душа се сели из једнога тела у друго; кад човек умре, његова душа улази у тело другога човека, који се онда роди, и у том новом телу трпи душа казне за грехе, које је учинила у пређашњем животу. Та се селидба душе из тела у тело понавља све дотле, док се душа сасвим не очисти од греха. Душа може ући не само у тело другога човека, него и у тело које животиње. Веру у селидбу душа имали су и стари Мисирци. — Дамајанта овде хоће да каже, да су њене муке, што их сада трпи, казан за грехе, што их је она учинила у пређашњем животу, јер се не сећа, да је у овом животу какво зло учинила.

148. „море људи", т.ј. велико мноштво.

153—158. Мисао сличну овој изриче Дамајанта у пев. XI., ст. 25—28.

158. „овде", т.ј. на овом свету.

165. „чувари света", т.ј. богови.

166—168. Дамајанта не знајући, да је какву грехоту учинила, мисли, да би узрок њезиним јадима могао бити у томе, што је некад одбила богове, који су је хтели за жену узети, и одабрала човека; али она то мисли само зато, јер је сва сметена и забуњена од велике несреће, у коју је пала, те и не зна право, шта говори; друкчије би лако увидела, да то не може бити узрок, јер су богови њезин избор благословили, како се види из V. пев., ст. 137—156.

172. Одавде се види, да су се карванима могли придружити и други људи, који су камо путовали; тако се карвану, о којем је овде говор, придружило неколико брахмана.

189. Ми бисмо данас рекли: дечаци уличњаци.

230. „сам отиде", т.ј. без пратње, јер сам самцат није био, била је с њим Дамајанта.

269. 270. Дамајанта ће дакле радо послуживати у кући, али не жели бити проста служавка.

272 т.ј. ја сам удата жена, па нећу с другим мушкарцима никаквога посла да имам.

276. Тај се завет нигде напред не спомиње, т.ј. песник је заборавио споменути га гдегод; испор. белешку XVII., 149.

282. Дамајанта не очитује ни име своје ни свога мужа, и не каже, тко су и шта су били; она жели, да то нитко не зна, јер се боји, да би јој се људи, као бившој краљици, а сада собарици, могли ругати и презирати је; види белешку XIV., 56.

XIV.

10. Нал може ући у ватру, да се не ожеже; види белешку V., 147. 148.

32. „бежи", т.ј. из ове ватре.

38. Огањ је „црнотражан" зато, јер оставља иза себе црни траг.

51. „владалац", т.ј. Нал.

56. Каркотак хоће да каже: могло би се наћи људи, који би те као свргнутога и из свога краљевства прогнатога краља презирали и друкчије ти досађивали; зато ће добробити, да те нитко не познаје, док не дође време, да натраг добијеш краљевство; види белешку XIII., 282.

57. 58. Мисли се Калиј.

71. „брахмомудрац", види белешку 1, 23.

85. Да је Нал врстан коњик (дакле и коњушник), то се каже у 1. пев., ст. 4.

104. Садржај овога певања доста је, особито у почетку, налик на народну приповетку штампану у књизи Вуковој „Српске народне приповијетке" под бр. 3. („Немушти језик"). У тој се приповетки казује, како је некакав чобан ходећи по шуми чуо, како из ватре пишти змија, која је била син змијињега цара: „Чобане, за Бога избави ме из ове ватре!" А кад чобан змију из ватре извади, она му каже, да ће му њезин отац зато дати дар, какавгод чобан хоће, али он (т.ј. чобан) нека друго ништа не иште, него само „немушти језик" и т.д. Биће, да је та народна приповетка потекла (као и многе друге народне приповетке) из Индије, — и тако се тумачи сродност наведене приповетке с причањем у овом певању песме о краљу Налу.

XV.

1—6. У XIV. пев., ст. 47—50.. 55. 56., 77—79. Каркотак претвара Нала у Вахука промениви му и нагрдивши његово право обличје. Тако промењен и нагрђен остаје Нал дуго времена, и нитко га не препознаје све до времена, док му се право обличје не врати (у пев. XXV, ст. 166—168) Тко је читао Хомерову Одисеју, њему долази на памет, како је богиња Атена претворила Одисеја у ружна просјака, којега нитко не препознаје, док се сам он не очитује и док му се пређашњи лик не врати.

11. 12. Ту је вештину (т.ј. кухарску) добио Нал од бога Јама, кад га је Дамајанта изабрала за мужа; види пев. V. ст. 149.

19. 20. т.ј. врло ми је мило, да моји коњи брзо возе.

24. „сто стотина", т.ј. некаквога златног новца, који се звао „суварно". Индијанци су дакле у време, кад је песма о Налу настала (види белешку XII., 68), употребљавали новац, којега Хомерови Грци нису познавали.

26. Варшнеј је некад био Налов коњушник, а после је ступио у службу краљу Ртупарну, како је речено у VIII. пев. на свршетку.

XVI.

2. „са женом", т.ј. он и жена, али једно и друго оделито.

4. Што значи „дворођенац", речено је у бел. XII., 306.

28. т.ј. кад се краљу ујутру представио и поклонио.

32—34. т.ј. Дамајанта је у лицу лепа, али је бледа, зато је налик на сунце, кад га магла застире.

82. „не гине", а морао би гинути за таквом женом.

88. Овде се туга мисли као нека велика река; речи дакле: „доћи на други крај туге" значе: пребродити. препливати тугу, доћи до друге обале туге, престати туговати.

112. Не каже се: којега брата? а Дамајанта има три брата; види 1. пев., ст. 33. 34.

138. „тко је", т.ј. тко је она (собарица).

XVII.

23. „гнус", јер је прљава, како се каже мало даље у ст. 30, а и у XVI. пев., ст. 54.

25. „створитељ", т.ј. бог Брахман, о којему види белешку 1, 23.

26. Судев препознаје Дамајанту по мадежу између обрва; на то је налик, како у Хомеровој Одисеји Еуриклија препознаје Одисеја по бразготини на нози (XIX. пев.).

121. „женски дом", види белешку 1., 71.

148. Своју поруку почиње Дамајанта шаљивим тоном,

да би, колико је могуће, сакрила своју тугу пред брахманима али је одмах иза тога туга савлада, те говори сасвим озбиљно, онако, како јој је у срцу.

149. Нигде се напред у песми не каже, да је Нал рекао Дамајанти, нека га чека; испор. белешку XIII., 276.

159. 160. Чини се, да је смисао тих двају стихова: што више будете Налу о мени говорили, више ћете га потаћи, да ми се врати, каошто ветар распирује ватру све више.

168. Смисао тога стиха није јасан.

183. Дамајанта се боји, да би какав варалица могао штогод лагати о Налу, кад би знао, да Дамајанта брахмане шаље за Налом; могао би, ако је сиромашан, полакомити се на благо, које може Дамајанта да му даде, па којешта лагати, примити дарове и онда одмаглити.

XVIII.

22. „краткорук", т.ј. имао је и ту телеснуману.

27. т.ј. поздрави ме питајући: јеси ли здрав? или: како твоје здравље? испор II. пев., ст. 58—60.

58. Зашто Дамајанта жели, да отац ништа не зна о њеној намери, то се види из стихова 93—104.

70. Дамајанта неће да шаље Парнада краљу Ртупарну, него место њега шаље Судева, који је и њу нашао, а узима га по свој прилици и поради његова имена, које је добре слутње, јер име Судев (староинд. „Судевас") управо значи: добробожац (т.ј. којему је бог добар).

73—76. Дамајанта не шаље Парнада к своме оцу, да га отац обдари, него га сама дарује; она то чини зато, јер се боји, да би Бхим натраг послао Парнада, да још боље распита за Нала, а онда би пропала њена основа, како ће Нала добавити у Видарбху.

84. Судев може благословити Дамајанту, јер је он брахман.

87. Дамајанта је још једнако „пуна јада и чемера", јер није сигурна, да је Ртупарнов коњушник Нал, она то само нагађа.

100. „победитељ" овде значи оно, што у VII. пев., ст. 37.

102. Дамајанта мисли: ако је Ртупарнов коњушник Нал, он ће као врло вешти коњушник моћи сутрадан после Судевова доласка к Ртупарну да стигне у Видарбху; он неће моћи допустити, да док је он жив, пође Дамајанта за другог мужа. По томе ће се Вахук одати, да је он Нал. Ето у томе стоји лукавост Дамајантине основе. Да је Нал врстан коњик (дакле и коњушник), то је она могла врло добро знати у време, док је с њим сретно живела; види белешку XIV., 85.

XIX.

7. Ртупарно љубазно говорећи са својим коњушником употребљава речи: „воља л' те је"; та је узречица већ била

у IX. пев., ст. 12 и 139 (у оригиналу је управо: „јади манјасе", т.ј. ако мислиш).

18. У старој се Индији држало за грехоту, кад би се која жена други пут удала; зато су се тога клониле жене, које су хтеле сачувати свој добар глас.

28. т.ј. поради деце неће хтети други пут се удавати.

84. Стари су Индијанци увежбавали коње, да клекну на предња колена, кад би господар улазио у кола.

128. Варшнеј мисли: Нал је изгубио краљевство, па сад хоће у туђој земљи да живи сасвим непознат; а је ли могуће, да се човек тако промени у читавом обличју, на то се даље Варшнеј не обазире.

136. Иза дуљега колебања овамо и онамо закључује напокон Варшнеј, да је Вахук — Нал.

138. т.ј. некад је Варшнеј био возач Налов, а сад је Ртупарнов.

XX.

17. Нал, управо Вахук.

20. Кола су дакле за часак прошла неколико миља; тако брзи не могу бити никакви коњи на свету. То је дакако хипербола, како је на пр. хипербола и то, што се у пев. II, 114. и V, 173. каже, да Нал својом лепотом сја као сунце. У нашој народној поезији хиперболе се врло често употребљавају, како се види у књизи: Naša narodna epika, стр. 93—97.

24. Вибхитак је индијско дрво, којему је у ботаници име Terminalia Bellerica. То се дрво наводи и у 20. стиху XII. певања (тај је стих у овом преводу прескочен као и стихови 9—19). Плод је вибхитака коцкаст, па се и употребљава за коцкање.

29—32. Између онога, што се каже у стиховима 29-32. и између онога, што је у стиховима 33—40., по нашем би осећању требало да стоји: истина је, да нитко све не зна, али ја ипак знам нешто, што други не знају, т.ј. колико је лишћа и плода и т. д.

38. „котија" је староиндијска реч, која значи: 10 милиона, дакле пет котија је 50 милиона. Опет хипербола! — али ваља знати, да Индијанци у својим причама употребљавају милионе, милијарде и билијоне онако обилно као европски народи стотине и хиљаде. Како је у старих Индијанаца смисао за големе бројеве био развијен, то се особито види отуд, што они мимо све друге народе на свету у своме језику имају особита имена (од којих је свако једна једина реч) за све бројеве, који се почињу с цифром 1, а даље су саме нуле почевши од 10, па све до билиона, т.ј. до броја, који иза 1 има 12 нула.

44. Откле Ртупарну ово знање бројева, то песма не каже, а у причи за то нитко и не пита, јер је у причи све

могуће. Велики део овога певања управо је народна прича (гатка) у стиховима.

56. 57. т.ј. ја не знам, да ли ти допушташ, да кола тако дуго стоје, док ја посао свршим.

73. 74. т.ј. путујем у Видарбху, да ти дам прилику, да докажеш твоју велику вештину у вожењу. Тако Ртупарно мисли, али су његове речи „тебе ради" истините и у другом смислу, којега Ртупарно не може знати, т.ј. Дамајантина лукавост иде за тим, да Вахук (Нал) дође к њој у Кундин; није њој стало до Ртупарна, него до Нала!

87. Није јасно, зашто овде Ртупарно каже: једно место на „назначеној" грани, а у стиховима 41. 42. каже: две гране с ограницима, т.ј. две гране којегод, а не назначене.

104. Да је Ртупарно вешт у коцкању, то је речено већ у пев. XIV., ст. 80. 84. Вештина погађати велике бројеве и вештина у коцкању сродне су међу собом, једна је и друга плод велике домишљатости и брзине у умовању.

105—126. Овде се извршује оно, што је Каркоток навестио Налу у пев. XIV., ст. 77—91. Ртупарно у ст. 115—116. каже Налу: засад не треба да ме научиш твојој вештини у коњма, има времена, да ми то уздарје даш. То Нал чини у пев. XXV., ст. 63 - 70. — Пошто Нал стече вештину у коцкању, не може му Калиј ништа више наудити, зато излази из њега.

121—122. О Каркотакову отрову види у пев. XIV., ст. 58. 59.

123. У пев. VI., 23. 24. Калиј куне Дамајанту, а кунући Дамајанту куне он посредно и Нала; непосредно га не куне, јер се боји претње богова у пев. VI., ст. 43—50. Калиј Дамајанти непосредно нигде не чини зла никаквог, него само Налу, јер зна, да тако уди и Дамајанти. — „огањ клетве" значи: страшна клетва, која човека као пали.

135—136. Дамајанта проклиње Калија у пев. XI., ст. 61—69. Калиј се боји споменути право име Дамајантино, па је зато зове: мати Индраселова (види V. пев., 187),

141. т.ј. Каркотака, види пев. XIV., 57—64.

150. Калиј се страшно боји Налове клетве, јер зна, колико је зла претрпео од клетве Дамајантине. Како су стари Индијанци приписивали страшну силу клетви, када тко кога прокуне за какво зло дело, што се види и из свршетка XI. певања, где Дамајанта куне безобразног ловца, те он од њене клетве мртав пада на земљу.

152. Како је Нал човек благе ћуди и добра срца, то он показује не само овде, где неће да се освети своме великом злотвору, него и у пев. XXVI, ст. 89—100.

153. „пун страха", јер се боји, да би се Нал могао предомислити и проклети га.

156. „невидљив беше другима", т.ј. Ртупарну и Варшнеју.

163. У ст. 91. каже се, да је Нал био скочио из кола.

166. Још и данас мисле Индијанци, да је дрво вибхитак стан злих духова.

XXI.

10. Да су Налови коњи код Бхима, то се зна из VIII. пев., ст. 87—90.

22. „мисле коњи", т.ј. Налови (не Бхимови).

25. „и коњи", т.ј. Бхимови (не Налови).

48. „слон упаљени", т.ј. у време парења (као слонови у XIII. певању).

82. т.ј. није знао да је то лукавство Дамајантино.

87—96. Ртупарно не знајући, да је вест о Дамајантиној другој удаји њезина варка, чуди се, кад дође к Бхиму, да ништа не види, што би показивало, да ће његова кћи бирати новога мужа, не види никаквога краља ни краљевића и никаквога брахмана (јер су брахмани на такве свечане згоде долазили, да им увеличају славу и да добију дарове, који су им по обичају припадали), а и чуди се, да Бхим ништа не спомиње о новом избору мужа; зато Ртупарно у забуни, не знајући, шта би рекао, каже Бхиму: дошао сам те поздравити, а Бхим одмах види, да то не може бити прави узрок.

124—125. т.ј. Ртупарна и Варшнеја, који је био син коњушников, а и сам коњушник.

128—138. Дамајанта се овде о Налу колеба онако као Варшнеј у XIX. певању, ст. 101—135.

XX I.

29. т.ј. Ртупарно.

37—40. Кесинија лукаво пита за Варшнеја, до којега јој ништа није стало, само да може од њега згодно прећи на Нала, а да се овај тако лако не досети.

61—62. Тим двема стиховима смисао је нејасан, особито другоме; најближа Налу може да буде само Дамајанта; а како може Нал рећи, да она о њему нешто зна, кад ништа не зна?

69—80. Ти су стихови били с врло незнатним разликама већ у XVII. пев., ст. 145—156. То је дакле пример, каквих има веома много у нашој народној поезији и у Хомера, да се речи, које је тко већ рекао, понављају онако, како су речене, даље у песми, где је томе прилика. Још један такав пример имаћемо мало даље у овом певању, ст. 97—116. Не смемо мислити, да је у песми о краљу Налу увек тако; има места, где би била прилика, да се речи понављају, а не понављају се никако или се понављају с великим променама; испор. на пр. стихове у пев. XVII., 113—116 и 127—132, у пев. IV., 73—84 и 114—120.

81—88. Кесинија, која није чула Парнада, жели сада на своје уши да чује оно, што Парнад рече, да је Нал казао; ако Вахук сад каже Кесинији исто, што је рекао Парнаду, онда више неће бити никакве сумње, да су Вахук и Нал исто

лице. И ми данашњи људи исто чинимо, што и Кесинија, кад чујемо, да је тко рекао пред неким штогод, што је за нас веома важно, ми онда, кад се с оним човеком састанемо, молимо га, да нам каже, је ли он доиста оно рекао; ако из његових устију исто чујемо, онда смо тек потпуно сигурни, да је доиста онако, како нам је јављено.

XXIII.

2. Дамајанта би сада морала бити весела, а не „увелико ојађена", али је песник тај епитет задржао из пређашњега времена, кад је она доиста била „увелико ојађена".

13—16. Дамајанта зна добро, да је Нал од бога Агнија добио дар, да може начинити огањ, где хоће, самом својом вољом (види белешку V., 146); она зна такођер, да је Нал од бога Варуна добио дар, да може створити воду, гдегод хоће (види белешку V., 151). Дамајанта је дакле уверена, ако Вахук у којем своме послу сам начини огањ и воду, да је онда он доиста Нал, а да би се то још јаче посведочило, каже она Кесинији: немој ономе човеку дати ни огња ни воде, ако заиште, па гледај, шта ће учинити. Дамајанта умује потпуно правилно, како се види даље из ст. 43—50.

33—36. То је плод дара, што га је Нал добио од Индра: „да гиздаво, дивно ходи", т.ј. управно, не сагибајући се; види пев. V., ст. 144.

37—50. Бхим шаље Ртупарну много јествина, којих не треба кухати ни пећи, к томе му шаље и пресна меса, које треба за јело зготовити, а то се не може без огња. Нал као изврстан кухар и као човек, који може сам својом вољом начинити ватру, где хоће и кад хоће, спече оно месо; а врчеве само погледа, и одмах се напуне воде.

55. 56. О томе својству Налову види белешку V., 147. 148.

61—66. Ово је у свези с оним, што је речено у пев. V., ст. 153

75. „плачући" од радости, а не од жалости.

89. „врло тужна" треба онако разумети као у 2. стиху овога певања „врло ојађена".

92. Иза сваког јела требало је по закону испрати уста.

101. 102. Мисли се: од гануће и радости.

107—110. Вахук неће дакле још признати, да је он Нал, јер се још једнако боји, да се Дамајанта хоће други пут удати.

111—114. т.ј. ти си девојка, пак се не пристоји, да сэ много састајеш с људма (особито с мушкињем), а ја и Ртупарно и Варшнеј странци смо у овој земљи, дакле ће ти људи још пре замерити, што са мном толико говориш; зато ће бити боље, да ме оставиш.

XXIV.

5. „жалосница", види белешку XXIII., 2 и 89.

21. Дамајанта се у кући својих родитеља влада, каода

је девојка, која треба да родитеље моли за допуштење, да може с мушком главом насамо говорити. Она то чини, премда је удата, али је без мужа; ваљада је обичај то тражио.

32—35. Дамајанта за знак жалости за мужем носи рђасту покорничку хаљину (да живи данас у Европи, носила би црнину); — а што се каже, да је била упрљана и упрашена, то се нема схватити у буквалном смислу, него као хипербола место; ненакићена..

53. „код огња", т.ј. код жртвеног огња, на ком се каква жртва пали.

69—78. О клетви Дамајантиној види пев. XI., ст. 61—68; требало је додати, да је Калија у телу Налову мучио осим Дамајантине клетве још и Каркотаков отров; види у пев. XIV., ст. 57—64. и XX., ст. 120—142. Није јасно, зашто Нал не спомиње овде и Каркотаков отров.

106. „на десет страна"; тих 10 страна су: север, југ, исток, запад, североисток, северозапад, југоисток, југозапад, зенит и надир; ове 2 последње стране додате су само потпуности ради, јер њима нитко не може путовати.

124. Ваљада је био обичај, да онај, који се коме закиње, такне ноге ономе, коме се закиње.

137. Мисли се: сведоци су онога, што је свуда (ветар); што је обдан (сунце) и што је обноћ (месец).

165.—168. Види пев. XIV., ст. 93.—98.

182. „упрљану" има се онако разумети као у ст. 34.

193.—196. И у Хомеровој Одисеји проводе Одисеј и његова жена Пенелопа прву ноћ после сретнога састанка у разговору причајући једно другоме, шта су све доживели, откако се растадоше.

209.—212. У оригиналу последња два стиха имају по 22 слога, ја сам од њих начинио четири једанаестерца, онакова, какови се налазе у неким нашим народним женским песмама, на пр. у Вуковој I. књизи (1841), бр. 555:

обвила се бела лоза винова
око града око бела Будима;
то не била бела лоза винова,
већ то било двоје милих и драгих;
они су се у младости састали,
а сада се у невреме растају,
једно другом на растанку говори, ит.д.

XXV.

25. „улице су пошкропљене", да не буде прашине и посуто цвеће даље остане свеже.

37.—40. Те сам стихове у преводу изоставио, јер им је смисао у оригиналу нејасан.

56. Није јасно, зашто Нал каже Ртупарну, да му је рођак, биће, да хоће рећи: био си ми добар као добар рођак.

4-21-72

63.—65. т.ј. дужан сам ти предати моју вештину коњушничку; види XX. пев., ст. 115.—116.

70. т.ј. с оним формама, које обичај доноси, када тко има коме што предати за оно, што је примио од њега.

XXVI.

3. „с малом пратњом"; из онога, што се даље каже у стиховима 5—8, види се, да пратња Налова није баш мала; песник је мислио рећи, да је мала за краља, који иде да натраг освоји своју краљевину.

23. т.ј. нећемо се играти неколико пута, него само један пут.

25.—28. т.ј. тко је у игри много добио, он мора, по правилима игре, пристати нато, да се опет игра, ако онај, који је игру изгубио, то тражи; дакле и ти, Пушкаре, који си мени све узео, мораш се сада играти, ја то тражим.

33. т.ј. Нашадско је краљевство моја очевина, па је ја не смем другоме препустити.

49. т.ј. Дамајанте нисам могао добити, кад сам се први пут играо, а сада ћу је добити; то говори Пушкар, јер мисли, да њега Нал никако не може надиграти.

57.—58. т.ј. док тебе не бејаше, коцках се с пријатељима, али без правога весеља, јер сам све чекао, да добијем у игри Дамајанту, па ево дочеках и тај дан, кад ћу је добити.

70. Нал је сигуран, да ће добити игру, јер га је Ртупарно научио потпуно, како се треба коцкати, да се увек добије; види пев. XX, ст. 101—116. Нал дакле каже Пушкару: јамачно ћу те надиграти, а онда ће те проћи воља чаврљати.

79.—100. Што Нал из почетка псује надиграног Пушкара, то је посве природно, то би сваки човек у томе часу учинио; али Нал је човек одвећ племенит и одвећ добра срца (види белешку XX, 152), па великодушно све опрашта Пушкару.

94. „твој део", т.ј. очевине.

110. хипербола разумљива у устима прерадосног Пушкара.

124. Нал дакле још није ушао у своју престоницу; он се с Пушкаром састао и коцкао негде пред градом.

152. Види белешку V, 180. — Песма о краљу Налу свршује се тако, да се читатељу чини, да би се песма могла и даље наставити; такав свршетак имају и Илијада и Одисеја. Друкчије не може ни бити, јер свршила се велика епска песма, где му драго, никад се не може тако свршити, да се не би могла даље наставити. Епском је песнику доста, ако је какав догађај (или какве догађаје) приказао у слици потпуној и заокруженој, па где мисли да је тај посао извршио, онде престаје мислећи: тко хоће иза овога песму наставити, широко му поље!

ТУМАЧ СТАРОИНДИЈСКИХ ИМЕНА.

Авантија, град у Индији негде у близини данашњега Гвалиора.

Агнић, бог огња; само његово име управо значи „огањ".

Адитји, некакви богови небеске светлости, има их дванаест.

Ајодхја, (данас „Oudh"), град на северној страни средњега Ганга; види: Косала. Име Ајодхја управо значи: недобитна (т.ј. варош).

Айсараса, лепа полубогиња у пратњи Индрової, има их неколико.

Асвини, два бога близанца, управо прва два сјајна зрака, која у зору сину на небу.

Бал и *Вртар* су некаки зли дуси, које је убио Индар.

Бхангасур, име краљу, оцу Ртупарнову.

Бхарат, један од оних, који припадају племену Бхарата; у песми о краљу Налу каже се тако краљу Јудхиштхиру.

Бхим, име краљу Видарпском, оцу Дамајантину; управо значи: страшан, дакле бисмо могли превести: Страхиња.

Бхочавата, град змајевских злих духова у подземном свету.

Брахман, бог, створитељ света, види белешку 1, 23, — реч *брахман* може значити и човека прве, највише касте; види белешку XII., 176. Ти су људи изводили своје постање од бога Брахмана.

Вајсраван, некакав планински бог, чувар блага, зове се Кувер (или Кубер).

Варун, водени бог.

Варшнеј, коњушник најпре код Нала, а после код Ртупарна.

Васуји, некаки метеорски и астрономски богови; има их осам.

Вахук, под тим се именом крије Нал као коњушник код Ртупарна.

Видарпска земља, негде у данашњој привинцији Берарду; престоница је град Кундин (или Видарбха); будући да је Дамајанта кћи краља Видарпскога Бхима, зато јој се у песми често каже; Видарпкина, Видарпка, као што се Налу каже: Ишаћанин.

Виндхај, велика планина између северне Индије и Декхана (т.ј. јужне Индије).

Вирабохуј, име краљу, оцу Субахујеву, управо: онај, који има јуначке руке.

Вирасен, име краљу, оцу Налову; управо: онај који има јуначку војску.

Вр̣тар, (2. падеж Вртра), зли дух, види Бал.

Врхадасво, мудрац, који Јудхиштхиру прича причу о краљу Налу.

Врхат̣сена, име дојиљи на двору Налову.

Гандхарво, некакав полубог у пратњи Индровој, небески певач, има их много, а одговарају хришћанским анђелима.

Дајт̣јо, некакав зли дух, и њих има много, а одговарају грчким Гигантима или Титанима; како је ове побио Зеус, тако је Дајте и Данаве побио Индар.

Дакшинапат̣, јужни део индијскога полуострва, који се данас зове Декхан, а управо значи: десни, јужни пут.

Дамајанта, или *Дамајант̣ија*, јунакиња ове песме; име јој управо значи: кротилица.

Дамен, име „брахмомудрацу" и једном брату Дамајантину.

Данав, некакав зао дух као и Дајтјо.

Дасаран (2. падеж: Дасарна), земља у централној Индији.

Двапар, некакав зао дух, друг Калијев.

Ђамбудвип, исто што Индија.

Ђивал, коњушник код Ртупарна заједно с Варшнејем и Вахукомј; име одговара нашему Живко или Живан (староиндијска именица „ђивас" значи: живот.

Индар (2. падеж Индра), врховни бог, управо бог громовник као и грчки Зеус, у касније време не бејаше врховни бог, предаљ дођоше Вишнуј и Сив.

Икшвакуј, име краљу, праоцу Ртупарнову.

Индрасен, син Нала и Дамајанте.

Индрасена, кћи Нала и Дамајанте.

Јајат̣ај, некакав прастари краљ, син Нахушев.

Јакш, некакав полубог, има их више.

Јакша, женски Јакш, и њих има више.

Јам, бог смрти.

Јудхиштхир, стародревни краљ, којему мудри Врхадасво прича причу о Налу и Дамајанти.

Калиј, неки зао дух, друг Двапаров.

Кам, *Кандарпо*, два имена за бога љубави.

Каркот̣ак, змијски краљ.

Кауравј, или *Кауравјо*, т.ј. Курујев потомак, а то је Јудхиштхир.

Кесинија, дворкиња код краља Бхима; то би се име могло превести: Косана, јер је изведено од именице „кесас", која значи: коса (на глави).

Косала, име земљи, где влада Ртупарно, а служи и као друго име за престоницу те земље (поред: Ајодхја).

Кундин, престоница краља Бхима.

Кунтa, краљица, мати Јудхиштхирова, којему се зато у песми каже: Кунтин син.

Куруј, прастари краљ, којему је Јудхиштхир потомак.

Магхавант, (управо: подашан, податљив), придевак бога Индра.

Менибхадар, (2. падеж: Манибхадра), поглавица Јакша, заштитник трговаца, кад путују.

Манмат, исто што и Кам, Кандарпо.

Ману, син Брахманов, праотац људи после потопа, први законоша.

Маталиј, Индров возач.

Наг, некаква худоба, која има људску главу, а остало је тело као у змија.

Нал, главни јунак ове песме.

Нанџан, Индров перивој, рај.

Нарад, божански певач, мудрац, посредник између богова и људи; друг му је Парват.

Нахуш, прастари краљ, отац Јајатијев.

Нишадска земља, не зна се где је управо била, по једном мишљењу била је негде у североисточној Индији, а по другима била је Видарпској земљи на југу. Краљ јој је Нал, којега песма поради тога места зове: Нишађанин, каошто Дамајанту зове Видарпкињом. Нигде се у песми не каже, како се звао главни град те земље.

Пајошна, име реци у Декхану, данас се зове Тапти.

Пандав, син Пандујев, т.ј. Јудхиштхир.

Парват, види Нарад.

Парнад, име неком брахману.

Писач, некакав зао дух, авет, има их много; њихове су жене *Писачије*.

Пунјаслок, придевак Налов, види белешку V., 85.

Пушкар, име брату Налову, само име управо значи: бујан.

Ракшас, нека мушка худоба: има их много и настоје, где могу, људма пакостити, особито добрима.

Ракшаса, женска худоба, како је мушка Ракшас.

Ратија, жена бога.

Рахуј, некаква худоба, која се састоји само из главе те прождире сунце и месец у време њихове помрчине.

Ркшаванат, (2. падеж: Ркшаванта), брдо негде близу Видарпске земље; име управо значи: медвеђак (т.ј. медвеђе брдо).

Рохинија, црвенкаста звезда, која се у астрономији зове Алдебаран; у индијској митологији Рохинија је жена месечева.

Ртупарно, краљ Косалски.

Рудри, богови олуја и вихора.

Сакар, (2. падеж Сакра), придевак бога Индра; управо значи: могућ, силан.

Самхотро, биће некакво, врло вешт коњушник у време пре Нала.

Сатакратуј, придевак бога Индра; значи управо: бог од сто жртава (којему треба 100 жртава жртвовати).

Синдхуј, земља око реке Инда, којему је такође у староиндијском језику име Синдхуј. По тој великој реци прозвали су страни народи читаво полуострво Индијом (одбацивши на почетку глас *с*.)

Сачија, жена бога Индра.

Срија, богиња среће и лепоте.

Субахуј, име краља Чедијскога; име управо значи: силноруки (т.ј. силни, јаки).

Судамно, име краља Дасаранског.

Судев, име брахману; види белешку XVIII., 70.

Сунанда, сестра краља Субахуја; име управо значи: весела.

Сучиј, мушко име, које управо значи: чист, ведар, јасан.

Ураг, зли дух с лицем људским, а осталим телом змијским; има их много, а станују у подземном свету у граду Бхогавати.

Хутас, или *Хутасан*, придевак бога Агнија, види белешку IV., 33-34 и V., 145.

Чедиј, земља у Централној Индији, данас Банделкханд (или Бунделкханд); престоница је град *Чедипура*.

ПОПРАВЦИ.

Стр. IV. редак 4. оздо „пурбег место прбег“ поправи: ригвед место ргвед.
„ IV. редак 2. оздо „прбег“ поправи: ргвед.
„ XXIV. редак 7. озго „и својим“ поправи: к својим.
„ XXIV. „ 5. оздо „могло“ поправи: могла.
„ 1. стих 14. „Вло“ поправи: Вр'о.
„ 14. „ 28. „тичарску“ поправи: тигарску.
„ 36. „ 28. „Ураче“ поправи: Ураге.
„ 40. „ 200. „вро, сомопија“ поправи: вр'о, сомопија
„ 63. „ 88. „дуги“ поправи: други.
„ 105. редак 16. оздо „потражати“ поправи: потражити.
„ 106. „ 3. озго „Чарл“ поправи: Чарлз.
„ 112. „ 3. оздо „предањем“ поправи: предавањем.
„ 117. „ 14. оздо „брихман“ поправи: брахман.
„ 120. „ 1. озго „навео“ поправи: издао.
„ 122. „ 19. озго „папичних“ поправи: папигиних.
„ 122. „ 14. озго „изобиле“ поправи: изобила.
„ 122. „ 16. озго „била“ поправи: биле.
„ 142. „ 18. озго „Каркоток“ поправи: Каркотак.
„ 142. „ 35. озго „Индраселова“ поправи: Индрасенова.
„ 147. „ 12 озго „вебу“ поправи: небу.
„ 147. „ 9. озго „Бхочавата“ поправи: Бхогавата.
„ 148. „ 3. озго „Вирабохуј“ поправи: Вирабахуј.
„ 148. „ 5. озго „Вирасеч“ поправи: Вирасен.
„ 148. „ 20. озго „Дамен“ поправи: Даман.
„ 149. „ 25. озго „честа“ поправи: место.
„ 150. „ 3. озго „Самхотро“ поправи: Салкхотро.

Стихови I, 98, — III. 14, 84, — IV, 4, 10, 30, — XII, 210, 403, — XVIII, 22. имају бити обележени звездицом.